

CUPRINS

7/2016

FRAGMENTE CRITICE

- Eugen SIMION: Cezar Bolliac
Cezar Bolliac 3

A GÂNDI EUROPA

- Răzvan THEODORESCU: Il y a deux Europes, sinon trois...
There Are Two Europes, If Not Three... 17

INTERVIU

- Ion Aurel POP: România, încotro? - interviu realizat de Florian Saiu
Where are you going, Romania? - interview with Florian Saiu 20

CRONICI LITERARE

- Dumitru MICU: Un panoramic al presei românești
An Overview of the Romanian Press 39
- Constantin COROIU: Ioan Adam, afinitățile selective ale cronicarului
The Selective Affinities of the Chronicler 50

COMENTARII

- Caius Traian DRAGOMIR: Nedemni de supremația unicității?
Unworthy of the value of oneness? 56
- Dana LIZAC: Miorița lui Alecsandri, în umbra lui Hermes (II)
*In the Shadow of Hermes, the God: Vasile Alecsandri's
Mioritza Ballad (II)* 60
- Bianca BURȚA-CERNAT: L'aventure politique de Panaït Istrati
Panaït Istrati's Political Adventure 69

CULTURĂ ȘI ECONOMIE

Ana CRĂCIUNESCU: Tourism advertising – a converging *place* of contemporary
cultural and economic identities

Reclama turistică – un punct de convergență al identităților culturale

și economice contemporane 75

Ilustrăm acest număr cu lucrări ale artistului plastic
Ștefan DIMITRESCU
(1886-1933)

Eugen SIMION

Cezar Bolliac

Abstract

Acest articol, completat cu numeroase referințe biografice, are drept scop realizarea profilului istorico-literar al lui Cezar Bolliac (1813-1881), revoluționar, ziarist, epistolier cu talent eseistic, poet și traducător. Ca mulți alții din generația sa, Bolliac este un tânăr curios, agitat, dornic să se sincronizeze cu spiritul timpului și să miște inerțiile lumii nord-dunărene. Lecturile din Lamennais, Byron, Lamartine, Victor Hugo, Milton și Pope sunt importante pentru formația sa culturală, cu o bună orientare în cultura clasică, dar și în literatura timpului său. Ideile celor de mai sus, ca și cele ale unor personalități din sfera istoriei și literaturii se regăsesc abundant în publicistică a lui Cezar Bolliac. Ca traducător, i-a tălmăcit pe Mme de Staël și Manzoni. Alături de alți membri ai generației, Bolliac scrie o poezie de meditație, gândită ca instrument de acțiune socială, politică, antireligioasă, pragmatic morală, militantă, o poezie de concepție, cum a catalogat-o critica mai târziu.

Cuvinte-cheie: Cezar Bolliac, biografie, jurnalism, traducere, poezie, istorie literară.

Acest articol, completat cu numeroase referințe biografice, are drept scop realizarea profilului istorico-literar al lui Cezar Bolliac (1813-1881), revoluționar, ziarist, epistolier cu talent eseistic, poet și traducător. Ca mulți alții din generația sa, Bolliac este un tânăr curios, agitat, dornic să se sincronizeze cu spiritul timpului și să miște inerțiile lumii nord-dunărene. Lecturile din Lamennais, Byron, Lamartine, Victor Hugo, Milton și Pope sunt importante pentru formația sa culturală, cu o bună orientare în cultura clasică, dar și în literatura timpului său. Ideile celor de mai sus, ca și cele ale unor personalități din sfera istoriei și literaturii se regăsesc abundant în publicistică a lui Cezar Bolliac. Ca traducător, i-a tălmăcit pe Mme de Staël și Manzoni. Alături de alți membri ai generației, Bolliac scrie o poezie de meditație, gândită ca instrument de acțiune socială, politică, antireligioasă, pragmatic morală, militantă, o poezie de concepție, cum a catalogat-o critica mai târziu.

Keywords: Cezar Bolliac, biografie, jurnalism, traducere, poezie, istorie literară.

Pentru că manualele școlare și, în genere, criticii sociologist-vulgari din epoca proletcultismului au făcut mult caz de versurile de meditație socială ale lui Cezar Bolliac (*Clăcașul, Sila, Ocna, Țiganul vândut* etc.), numele poetului este ignorat, azi, cu obsti-

nație. Bolliac nu poate fi însă ignorat într-o antologie a ceea ce G. Călinescu numește „poezia mărunță” de după 1840. A scris, e drept, mult și de toate, în stiluri diferite, dar cine are curiozitatea să citească poeziile și articolele sale¹, are surpriza să observe că,

Eugen SIMION, Academia Română, președintele Secției de Filologie și Literatură, directorul Institutului de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu”; Romanian Academy, President of the Philology and Literature Section, Director of The „G. Călinescu” Institute for Literary History and Theory, e-mail: eugensimion@fnsa.ro.

pe lângă *Clăcașul și Sila*, Bolliac (1813-1881) a scris câteva *meditații* (1835) ce arată că autorul citise pe preromantici și, probabil, pe Lamennais cu *Les paroles d'un croyant* (1833), pe Byron, Lamartine, Victor Hugo și, cum se dovedește ulterior, este la curent, în 1840, cu scrierile lui Milton, Pope etc. Poemele lui sunt variate tematic și arată, în genere, o bună orientare în cultura clasică și nu este străin nici de literatura timpului său. Traduce din *Corinna* de Mme de Staël și din Manzoni în „jurnalul portativ” *Curiosul* pe care îl scoate în trei numere în 1836. Cezar Bolliac este, ca mulți din generația sa, un tânăr curios, agitat, dornic să se sincronizeze cu spiritul timpului și să miște inerțiile lumii nord-dunărene. A fost prietenul lui Nicolae Bălcescu și, în conflictul acestuia cu Heliade, Don Cezare a rămas tot timpul de partea lui. Când s-a iscat scandalul cu diamantele încredințate de Kossuth pentru a le da lui Fuad-Efendi, Bălcescu i-a luat de mai multe ori apărarea (vezi corespondența cu Ion Ghica), spre deosebire de Ghica, care este totdeauna suspicios, nu se știe de ce, față de acest publicist patetic apărător, în timpul revoluției și mai târziu, al cauzelor bune. Este fiul Zincăi Kalamogdartis și al medicului italian Anton Bogliaco, dispărut repede. Cezar crește în familia stolnicului Peretz, tatăl vitreg. După obiceiul timpului, învață întâi carte grecească în curtea bisericii Măgureanu cu dascălul Matei², trece apoi la „Sfântul Sava”, unde are ca profesor pe Heliade Rădulescu. În 1833 intră în armată, ca iuncher, dar nu stă mult nici aici. Un traseu pe care îl urmează și Bălcescu și alții. În 1835 tipărește un volum de *Meditații* în proză poetică, în 1836 publică, s-a văzut, în colaborare cu C.G. Filipescu, „Jurnalul portativ” citat (va scoate multe altele, tot atât de efemere, în decursul vieții sale!), manifestă interes pentru studiile arheologice și, în acest sens, frecventează cercul generalului Mavru (socru de mai târziu al lui Ion Ghica) și, după cum ne asigură biografii lui, participă la acțiunile societăților conspi-

rate din vremea sa („Societatea filarmonică”, „Frăția”), iar în 1841, este trimis în surghiun la Mănăstirea Mărului (unde stă nouă luni), ca urmare a amestecului său în complotul condus de D. Filipescu. În 1842 îl regăsim (evoluție spectaculoasă!) procuror la Tribunalul din București, numit de domnitorul Bibescu. Nu-i singurul din generația lui care are o biografie socială atât de accidentată. Peste un an (1843) îl aflăm în „Frăția” și, apoi, în toate acțiunile căzușilor. În 1848 este, alături de Bălcescu, secretar al Guvernului Provizoriu și vornic al Bucureștilor, colaborator la „Pruncul român”, unde scrie articole în favoarea dezrobirii țiganilor. Arestat, este imbarcat la Giurgiu pe o *gimie*, împreună cu alți căzuși, și reușește să evadeze la Orșova. Merge la Brașov și, aici, scoate ziarul „Espatriatul” (25 martie-3 iulie 1849) și, împreună cu Bălcescu, încearcă în lunile ce urmează să-i împace pe unguri cu românii din Transilvania. Este în relații bune cu Bem și, însărcinat de Bălcescu, încearcă să-l câștige de partea revoluționarilor lui Iancu. Nu reușește, mai ales când este vorba de ideea unei confederații a popoarelor din Transilvania în care să fie respectat principiul egalității dintre naționalități. Proiectul eșuează pentru că nici Kossuth, nici alți lideri maghiari nu acceptă decât o asociere în cadrul unui stat național maghiar...

În 1850 (ianuarie) izbucnește scandalul diamantelor și, oricât de mult se apără și oricât va fi apărat de prieteni (Bălcescu este cel mai ferm), acuzația îl va urmări toată viața pe incomodul Bolliac. Cercetătorii ulteriori au dovedit că pintenii de aur fuseseră restituiți, dar că asupra unor diamante lucrurile rămân nesigure. Kossuth n-a zis nici da, nici ba în legătură cu această delicată chestiune, așa că asupra bietului Cezar Bolliac va plana, totdeauna, suspiciunea că și-a însușit o parte din bunurile încredințate de liderul maghiar pentru a cumpăra tăcerea turcilor. Așa gândește și malițiosul Ion Ghica. G. Călinescu trage de aici concluzia

1 Reprodusă, în 1983, în două volume (*Scrieri*) de Andrei Rusu, cu o prefață de Mircea Scarlat, Minerva, București.

2 Vezi G. Călinescu, *Istoria...*, ed. a II-a, revăzută și adăugită, 1986, îngrijită de Al. Piru.

că diamantele reclamate fuseseră folosite, prin consimțământ, în sprijinul revoluției. Sigur este că Bolliac trage după el, în viața politică și în acțiunea sa publicistică, această gravă învinuire. De câte ori candidează în parlament, i se amintește de ea. În exil, unde sunt mai multe tabere, Bolliac este activ (de partea grupului Bălcescu-Ghica) și-l atacă pe vechiul lui profesor de la „Sf. Sava”, Heliade. În articole, memorii și scrisori, susține cauza unirii. În 1857 scoate, la Paris, săptămânalul „Buciumul” (10 martie-3 mai), ce are, ca deviză, „Autonomie, unire, principe străin”. Publică, aici, C. Bălcescu (fratele cel mare al istoricului), probabil V. Boerescu, Radu Ionescu, Gh. Sion, Al. Donici. După șapte numere, revista dispare.³ Reapare, la București, între 15 decembrie 1862 și 5 decembrie 1864, când este suspendată de M. Kogălniceanu, prim-ministru, în urma unui atac violent împotriva guvernului. Bolliac, perseverent, reia în 1865 publicația sub numele „Trompeta Carpaților”, pe care o va ridiculiza mai târziu I.L. Caragiale. Bolliac încearcă de mai multe ori să devină deputat, dar numai în 1869 reușește. În 1870 trece la conservatori și, în 1875, intră în parlament ca independent. Peste un an, când candidează din nou, adversarii săi de acum, liberalii, redeschid dosarul diamantelor. Cezar Bolliac are un atac cerebral și, după patru ani de suferință, moare la 25 februarie 1881. Cruntă și lungă agonie pentru un om de acțiune, polemist violent, agitator public, „discursionist” vehement. O fotografie de bătrânețe (reprodusă de G. Călinescu în *Istorie*) arată un chip dârz, îmbătrânit, cu obrajii dramatic supti, cu o barbă stufoasă în stilul lui Victor Hugo, cu mustăți ce se unesc nestingherite cu barba și cu perciuni abundenți și zbârliți care, împreună cu celelalte elemente, lasă o impresie de rece înverșunare și de cruntă amărăciune.

*

Opera propriu-zis literară, adică poezia, nu este vastă și nu știm de ce G. Călinescu

crede că „numai abundența a stricat lui Bolliac, care de altfel face dovada unei mari imaginații și a unei amplitudini lirice excepționale”. Abundență este doar publicistica lui și, când va fi (dacă va fi vreodată) publicată în întregime, numai atunci vom putea vedea ce strică și ea. Poeziile lui trec de la un volum la altul și, când le citim la rând, observăm că ceea ce supără în ele nu este atât abundența, cât prolixitatea, lipsa de concentrare a versurilor, în fine, retorica lor gălăgioasă bazată pe o abuzivă tehnică a contrastelor. Este, în bună parte, tehnica poetică a timpului, ca și substanța, viziunea din interiorul poemului. După *meditațiile* din 1835, tipărește *Din poezii lui...* (1843), apoi *Poezii noue* (1847), *Poezii – Naționale* (ed. a 2-a, Paris, 1857), *Poezii – Renașterea României* (Paris, 1857), *Poësis*, 1857, Paris), *Colecțiune de poezii vechi și nouă* (București, 1857), urmată de o scriere despre *Domnul Tudor* (Paris, 1858) și de o *Culegere de mai mulți articoli publicați atât în străinătate, cât și în țeară în anii trecuți* (1861). Vin apoi *Călătoriile*, studiile lui arheologice, care au provocat, între altele, replica spirituală a lui Odobescu. Omul stârnea ostilități din multe părți și, în afara lui Bălcescu, se observă mai degrabă antipatii față de el în cercul căuzașilor. Ghica, om fin și diplomat cu mentalități europene, nu-l agreează, cum am precizat deja. Ce să mai zicem de irascibilul Heliade-Rădulescu, care nici el nu-i iubit din pricina orgoliului teatral și nemăsurat... și, desigur, din cauza spiritului său polemic incontrolabil.

Din articolele lui Cezar Bolliac⁴ se poate vedea ce crede el că este literatură și ce așteaptă, la 1840-1850, de la ea. În 1836, când îi scrie lui C. Negruzzi, crede, de pildă, că „isprăvile literare face [sic] civilizația și civilizația singură fericirea” și că rolul unui „jurnal critic” (cum este *Curiozu*, la care îl invită să colaboreze!) este „să ne poată curăța oareșcum limba de mă răcini”. Este, acum, tema tuturor, grija de căpătâi a omului de litere daco-roman. Bolliac, care ține o

3 Vezi DGLR, vol. A-B, p. 204.

4 Vezi *Scrieri*, II, ed. Andrei Rusu, Minerva, 1983.

cronică dramatică, revine des asupra ei cu păreri în genere oneste. Cu privire la teatru, crede că teatrul românesc existent „nu este încă în stare a reprezenta un romantism ca al lui Hugo”. Hugo este un nume ce se repetă în articole. Hugo e „imaginer”. Hugo e „marșirotul”, cel care deschide calea (1837) etc. Unei doamne (doamna C. Ghica) îi comunică într-o lungă epistolă (1841) că „literatura unei nații [...] este sufletul unei nații” și că „numai literatura trece națiile la nemurire; literatura unei nații este icoana cea mai sinceră a năravurilor, a gustului, a simțității și a meritelor ei”... Prilej pentru epistolierul cu talent eseistic să citeze pe Ovid, Dante, Petrarca, Tasso, mai înainte pe Malherbe, Boileau și Baptiste Rousseau și să facă un elogiu patetic al femeii care a stat totdeauna în preajma geniului și l-a inspirat:

„Pe când Dante, proscris, pribegea pe sub strașinile francezilor, Beatrice zbură împrejurul lui – în acel haos politic și religios – și îi forma *orizonurile*, prin care au trecut la nemurire și el și Beatrice. Pe când Petrarca, părăsit molului poeziei, gonea neînțecat o fantomă ce nu voia nicidecum să o prinză, Laura îl întâmpina din când în când cu un zâmbet, ce scotea din inima lui câte unul din acele *sunete*, împotriva cărora vremea și imitatorii n-au avut altă putere decât să-și înscrie semnele mirării lor, precum veacurile și clădirile cele mai nouă dau lustru și valoare trușurilor monumentale ale împăraților Egiptului. Pe când Torquato Tasso gemea în întunericul temnițelor tiranului său, Eleonora flutura poalele diafane ale unui veșmânt de aer, țesut pe fruntea lui cea fără somn, și îi ștergea cu dânsese câte una din acele *lacrămi*, cărora comentarii se silesc în zadar a le hotărî un preț. Așa, doamna mea: damele romane și Iulia au făcut pe Ovid; Beatrice, Laura și Eleonora sunt idoli literaturii italienești, – luceferii ce au povățuit până la Dante, Petrarca și Tasso; soțietăților, gustului și isprăvilor damelor suntem datori cea mai mare parte a literaturii, și mai toată poezia. Femeile – aste ființe ce nu au nici un loc în soțietatea oamenilor – umplu tot deșertul din inima

omului. Și poetul, astă ființă ideală ce nu ține mai mult loc în soțietatea oamenilor decât femeia, ce nu se rudește cu oamenii fără numai într-o ceea ce se atinge de inimă – este un fel de clavicord cu o mie de octave, dar pe care să întâmplă prea rar să joace oameni – femeile însă totdeauna.”

Elogiul are și un scop imediat, mai profan: să-o convingă pe dna C. Ghica să deschidă un salon literar, pentru ca geniile naționale să aibă unde se întruni, nu pentru a asculta (Doamne ferește!) un teatru străin, ci unul în limba română. Nici n-a ajuns epistola la destinatar că Cezar Bolliac, deja iritat de ipoteza că salonul propus va prefera, cumva, scrierile străine, ridică tonul și imaginează dezastre morale și intelectuale:

„Voiți să zidiți un teatru; pentru cine, mă rog? Numai pentru cei ce înțeleg un teatru strein, sau pentru rumâni de obște? Voiți să formați un teatru strein sau național? Dacă voiți un teatru strein, acesta care este este destul ca să încapă pe toți aceia ce înțeleg un teatru strein; dacă voiți un teatru național, unde sunt poezii care or să sprijinească scena? Care sunt bucățile rumânești? Unde sunt actorii care or să le reprezanteze? Acestea, și altele o mie ca acestea sunt toate

niște întrebări foarte importante într-această pricină, și tot simțul bun trebuie să se gândească mult până să răspundă.”

Poziția lui C. Bolliac este fermă în această chestiune și ea exprimă, se vede limpede, programul *Daciei literare*. În 1843 scrie dnei L. Văcărescu, reluând, cu o retorică mai exaltată și propoziții mai frivole, elogiul femeii:

„Nimic nu este mai priincios poeziii decât parfumul rochiilor, gazul cel ușor care se exală de pe sânul ce a făcut poetul să bată; în contact cu răsuflarea lui, explodează din inima poetului un amestec de dureri și plăceri ce încântă, fermecă, dar n-are nici un nume: îl recunoaștem numai sub deosebire numiri: *Le lac* (Lamartine), *Un premier soupir* (Victor Hugo), *Fare-thee well* (Byron), *Primăvara amorului* (Văcărescu). Lui Orfeu îi trebuie, doamna mea, o Euridice, ca să poată opri cursul apelor; îi trebuie o Euridice pe care să o piarză, ca să poată îmblânzi iadul cu lira lui; lui Orfeu trebuie negreșit o Euridice, precum trebuie lui Adam o Evă. Răsuflarea femeii este un izvor viu de unde își ia viață ideea poetului; și căutătura ei este soarele ce o crapă, o încolțește, o dezvoaltă, o coace, ca să poată lăsa dintr-însa o mie de idei urmașului poetului, și care vor sta închise într-însul până când alte răsuflări, alți sori de aceeași natură le vor aduce și lor primăvara lor.”

după care, trecând prin cultura greacă, prin poezia trubadurilor, pentru a ajunge la Rousseau, Schiller și André Chenie, eseistul – dezlănțuit, îmbătat de profumurile feminității sublime – declară că „la picioarele femeilor a reînviat fenixul poeziei, amorțit câtăva vreme în asprimea obiceiurilor”. S-ar părea că omul „Frăției”, căzușul Bolliac, admirator al lui Hugo și Lamartine, este, la 1840, un Conachi mai tânăr, mai citit și cu un gust dissociator mai dezvoltat. Ideea lui că poezia este inspirată numai de *parfumul rochiilor* și de *gazul cel ușor* ce se exaltă de pe sânul femeii, ne poate duce gândul spre această încheiere. Nu-i, totuși, așa, poetul publică în 1846 un studiu întins despre poezie în care, putem spune, dă poeziei sarcini mai grele. Cu mult mai grele: să reformeze

lumea, să biciuiască viciile, să denunțe sclavia femeii și „să dea libertate amorului”, în fine, poezia trebuie să lovească inegalitățile de orice fel și să servească o singură religie – *aceea a libertății și a nației*. Apoi: *să vorbească inimii, nu numai fanteziei, să desființeze lumea spirituală de dincolo, să nimicească „polițiile cerești”, pe scurt, „să schimbe biserica în școală”*... Este teribil Don Cezare! Gândește poezia ca un instrument de acțiune socială, politică, antireligioasă, pragmatic morală, militantă. Este programul radical al căzușilor *enragés*, punctul extrem al unei reforme pe care oameni mai ponderați, ca M. Kogălniceanu, o văd „fără pripeală”, graduală, păstrând tradițiile bune. Admiratorul și traducătorul lui Byron, mai aproape de spiritul radical al lui Bălcescu, însă fără viziunea providențialistă a acestuia, crede că poezia trebuie să producă o reformă totală a conștiinței sociale și a conștiinței omului în lume. Romantismul lui, dacă există, este puternic politizat, pus în slujba luptei de clasă și a luminării poporului. Pentru aceasta, popii trebuie să devină învățători:

„Este timpul ca poezia să se ocupe, să puie în mișcare toate resorturile sale la o prefacere întreagă, la o reformă totală de conștiință: schimbare a tuturilor ideilor ce a avut până acum și are astăzi omul despre lume. Să cerceteze cu de-amănuntul izvoarele inegalității în societate și să nimicească toate formele și reformele sociale, politice și religioase, prefăcând acea iubire numai teoretică de libertate și egalitate în libertate și egalitate practică și actuală. Să întemeieze o singură credință religioasă în locul tuturilor credințelor învechite și prefăcute până astăzi: aceea a nației și a libertății. Să dezvolteze, să analizeze și să popularizeze științele abstracte în practică vie.”

Face și alte reflecții și dă și alte sfaturi. Spiritul liric să fie, de pildă, în contact cu trei lucruri: „umanitatea, natura și Dumnezeu”. Face acest îndemn în 1867, uitând că, două decenii în urmă, scosese pe Dumnezeu din discuție. Pare a accepta acum divinitatea, dându-i rolul de a reprezenta „puterea infinită”. În aceste condiții și

cu aceste surse, poezia adevărată „se îmbracă în evenimentele istoriei, în pasiunile umanității, în spectacolul naturii și în contemplarea puterii infinite”. Poezia română să facă bine, așadar, să părăsească gratuitățile, prejudecățile (între ele, aceea că politica este o toxină pentru viața socială și este incompatibilă cu poezia!) și să devină un instrument responsabil al moralei, civilizațiunii, al dreptății și al libertății. Imitându-l pe Heliade, se adresează junilor poeți români, nu numai să scrie, ci să atace injustițiile societății și viciile ei morale:

„Nu, juni poeți români! nu vă lăsați a vă încredința că poezia nu este alt decât a spune *frunză verde*, că politica este un venin omorâtor al vieții. Misiunea poeziei este de a întări sufletele prin pictura patimilor, mizeriilor și măririlor umanității; de a înălța adevărul, dreptatea; de a nobila libertatea; de a se coborî în anima poporului, a căuta durerile lui, lacrimile lui; a fulgera pre apăsătorii lui cu fulgerul muzei, de a-i da curagiu și energie, de a cere progresul, de a lupta spre a împinge neamul omenesc către ursite mai ferice; de a răzbuna o patrie când ea geme în prada apăsătorilor; este un puternic ajutor al moralei și al civilizațiunii, un inamic teribil al barbariei, al arbitrarului. Amar acelor cari deturna poezia din calea ei și vor să o facă instrument al moliciunii sufletelor, al depravațiunii animei! Aceia nu și-au cunoscut misiunea lor.”

Apără și el puritatea limbii române, ca și alți scriitori din epocă, și mânia lui se îndreaptă spre cei care îneacă frumoasele vorbe românești cu vorbe franceze, așa cum, pe vremea fanarioților, limba română era înecată de grecisme (*Literatura și limba*, 1868). Pe cei care fac acest lucru îi numește „zgârâietorii de hârtie”. Aceștia strică limba română, înlocuind *cuvintele latine românite* cu franțuzismele de ultimă oră sau, preluând vorbele franceze, „le pun o coadă românească”. Ura lui împotriva *străinismelor* și, în genere, a străinilor care distrug tradițiile spirituale și morale ale nației este, acum, mare și nediferențiată. În 1846 se manifesta, repet, ca un sincronist radical (*Poezia*), cerând modificarea totală a structu-

rilor și obiceiurilor din societatea românească, douăzeci de ani mai târziu (*Literatura și limba*, 1867) este îngrijorat că națiunea română va pierde, sub desfrâul influențelor străine, „și datinele, și religia, și limba, și istoria”.

Sunt, totuși, și fapte care-i plac intoleranțului Bolliac. Depărățeanu („acest june cu fruntea lată și anima fierbinte”), de pildă, autorul dramei istorice, *Grigore-Vodă*, completamente uitată însă azi. Bolliac o laudă, zicând că autorul ei a făcut „o revoluțiune în versificația românească și în stil” și, mai înainte, pe când ținea o cronică dramatică în spiritul „Daciei literare”, elogiază *Coconul Iorgu de la Sadagura* de Alecsandri.

*

Publicistica lui Cezar Bolliac în anii '40 este în spiritul lui Félicité Lamennais din care, într-un articol din 1846 (*Populul*) citează o propoziție vag emblematică pentru un spirit acut revoluționar ca autorul valah: „Le peuple c'est le genre humain.” El face, se înțelege, un elogiu ditirambic al *popolului*, zicând în retorica lui dezlănțuită că în „cătătimea de drepturi cuprinsă în legile unui popul este un ospăț în cercul unei familii, la care fiecui membru își are partea sa și dispune și de el întreg”. În popul se află însă și „idei vagabonde”, „rații stricate” și „oameni carii, neavând ce face, caută dezordinele”. Aceștia trebuie îndepărtați, ca trântorii, ca să nu vătămeze armonia albinelor. În aprilie 1848 cheamă, patetic, frații să apere Libertatea, zeița sublimă, eliberatoare:

„Veniți, veniți, fraților, în simțimentul acesta de Libertate! E dulce și nobil să combatem pentru cauza cea mare a libertății! Veniți, veniți, românilor, toți, ca să nu rămâie o pată așa de urâtă pe o nație atât de frumoasă, pe un nume atât de glorios! Nu e timp de tocmeală; noi nu suntem simbriași care să vindem cu dramurile sângele nostru la cel ce ne va da mai mult pe dânsul; suntem o nație căzută, zdrumicată, uitată de lume în durerea și nenorocirea noastră, și avem să ne batem pentru a da simptome de viață, pentru a ne recomanda, pentru a ne răzbuna împotriva idrelor ce ne muncește de secolii. Nu, fraților, nu e timp de calcul și

de tocmeală; tiranii se bucură și vor să prelungască această neînțelegere între noi. Să nu mai tocchim vulpea din pădure; să nu ne mai certăm pe ceea ce nu are nimeni dintre noi. Veniți să punem brațul eu toții, toate națiile apăsate și strivite, spre a răsturna idrele înfuriate în agonia morții, să ne redobândim puterea pierdută și apoi, apoi atunci vom sta să împărțim frățeste rodul luptelor noastre, dând fiecăruia partea sa, potrivit cu zelul și vrednicia ce a arătat.”

După întoarcerea din exil, face o analiză sociologică a societății românești (*Mozaicul social*, 1858), pornind de la ideea lui E. Duclerc că „cine zice clase zice opresiune, privilegiu, coalitție de egoisme”. Găsește 17 clase sociale sau caste, începând cu *domnii și beizadelele, boierii de rangul întâi* (marii vornici, marii logofeți, marii spătari) și încheind cu *clasa țiganilor de vatră, clasa țiganilor de laie* și cu *clasa netoșilor robiți acum câțiva ani, dintr-un simțimânt de umanitate boierească [...] spre a-i vinde*. Primele nouă clase cuprind, în afară de aceea a domnilor și beizadelelor, opt categorii de boieri și boiernași, vin apoi profesiile liberale și negustorii, care sunt și ei de mai multe categorii. Descrierea acestor compartimente este făcută în spirit critic, grija analistului sociolog fiind aceea de a semnală marile diferențe sociale. București îi pare un oraș al contrastelor ticăloase, insuportabile, o succesiune inestetică de palate strălucitoare și șandramale de scânduri putrezite. O temă favorită pentru Bolliac, dușman înrăit, incoruptibil al in Justițiilor sociale, pictor – de un realism îndârjit – al contrastelor urbane. O proză de romanț romantic, cu exagerațiuni realiste:

„Aci o curte spațioasă cât să zidești un oraș într-însa, dezgrădită, cu o casă într-un stil bizar în ruină în fundul curții, cu o caleașcă și o înhămare superbă la scara șovăită, cu un arnăut de fir, cu un lacheu chiulotat (izmenit), crevatat și mănușat, cu un șasor împănăt și spădat în capul scării pe care se coboară o damă parată de bal în orele dimineții, strângându-și și ardicându-și fustele în toate părțile spre a nu se împle de noroiul de pe scară; aci o casă gentilă cu

o curte frumoasă grilată, într-un stil parisian modern, în care intri, te sui pe scară, deschizi o ușă, mai deschizi și alta, mai deschizi încă una și abia dai peste o țigancă ciufulită, sculată din somn, desculță și trență-roasă, care-ți deschide ușa la iatacul coconitei, fără să te întrebe cine ești; și aci iară, dintr-o căsuță sprijinită cu proptele, dintr-o curte de uluce putrede, iese o toaletă în dantele și pene, răsturnată într-un echipagiu cu niște armăsari ce prețuiesc mai mult decât toată casa și împrejmuirile din care ieșiră.”

Face, cu această ocazie, și o analiză a psihologiei nației pe care, altfel, o adoră. Românu, observă el, *cântă văitându-se și se vaită cântând, trece dintr-o pasiune în alta, de la iubire la ură, ia lucrurile când prea în joacă, când prea în serios, uită repede și binele și răul, se bucură de nimic și se întristează de nimic, nu are amor stabil, nici ură profundă, nu ține ranchiună* etc. Cu alte cuvinte, românul este un om al contrastelor, ca și clima țării sale, care – după Bolliac – explică această instabilitate a temperamentului sau, mai bine zis, această nestatornicie temperamentală și caracterologică. Are și nu are dreptate. Românul are, totuși, în instabilitatea lui, dacă este adevărat, o stabilitate pe care i-o dau *locul, limba și tradițiile*. Apoi, să nu confundăm pe *târgoveți* (cosmopoliți, amestecați, fără tradiții) – ostili, de regulă, sau, oricum, disprețuitori față de *țărani*, pe care îi socotește primitivi, *nespălați* –, cu aceștia din urmă, formați în morala colectivă și instruiți de cultura tradițională. Aceștia nu sunt deloc instabili. Dacă ar fi fost și ar fi în continuare așa cum crede Bolliac că sunt, în comentarii inteligente, țărani n-ar fi *ținut* istoria și noi am fi dispărut ca popor.

În ceea ce privește ideologia, trebuie spus că Bolliac nu-i iubește pe *moderați*. Sunt mai răi, crede el, decât retrograzii. Acceptă pe *progresiști* și îi detestă sincer pe *retrograzi*, dar, în cele din urmă, îi admite pe scena socială, vede că ei se combat între ei în Cameră, apoi își strâng mâna, se respectă, dar pe *oamenii de centru*, adică pe *moderați*, e limpede, radicalul Bolliac nu-i agreează în niciun fel, nu le vede rostul. Sau îl vede și rostul lor este egoist. „Moderatismul” – un

termen pe care, dacă nu mă înșel, îl inventează – îi pare o formă a compromisului, a lașității morale și a lipsei de *acție*. Adică o catastrofă:

„Ce vor *moderații*? Ce termen de mijloc este între egalitate înaintea legilor și între privilegiu ? Moderatismul aci este curat pretextul trecutului să nu intre în viitor! Moderatism va să zică nelucrare, exilare, marasmul, piroteala în acție; va să zică: să cerem Constituția și să ținem la Regulament. Aci, în centru, intră toți aceia carii n-au curagiul să spună de față că nu se îndură a se despărți de legile și spiritul trecutului.”

și, după ce definește locul lor în bătaia dintre progresiști și retrograzi (locul este „mocirla centrului”), activul, intransigentul Bolliac se dezlănțuie împotriva acestei categorii care, totuși, a supraviețuit în politica românească (și pretutindeni) în epoca modernă. „Centrul” moderaților, detestabila „mocirlă” pe care o condamnă Bolliac, a devenit chiar un loc privilegiat în politică. Dovadă că progresiștii și comentatorii de azi au, toți, câte o aripă de centru. Pentru publicistul arțăgos, *moderatismul* înseamnă însă conformism, lipsă de decizie:

„Conchiz dar (scrie el în fondul articolului *Moderații*, 28 martie/9 aprilie 1858) că moderații fac mai mult rău progresului decât chiar retrograzii; că la noi aști moderați sunt cu totul de prisos, căci n-au ce modera, nefiind excesul nicăirea, nici putincioși măcar, căci cată sau să rămână cu retrograzii, sau să meargă cu progresiștii. Aceasta pentru cei cari vor fi acum în Cameră cu gusturi de moderatism. Iar pe alegătorii cari au să mai trimită câțiva deputați în Cameră îi îndemn, în numele viitorului sau al trecutului, să-și aleagă deputatul de o culoare oarecare: regulamentist curat, sau constituționalist curat. Destul este să avem în Cameră o stângă și o dreaptă care să lupte piept la piept. Să nu trimită fătălăi, broscui de mocirlă carii să nu facă nimic, să împiedice lucrarea, și când este la vot să se

codească, să s-ascundă sau s-aștepte o comandă ca să știe ce să facă.”

Nu-i singura categorie moral-politică pe care o respinge gazetarul, spirit de regulă negaționist, refractar, polemic. Îi detestă, de pildă, și pe „separatiștii”, „celulariștii” din politică și, *ipso facto*, din presă. Prin celulariști trebuie să înțelegem pe cei care nu vor unirea și nu apără interesele țării, pe localiștii care critică totul. Rolul presei este să fie „un agent al civilizației”. Ea trebuie, mai scrie Bolliac, să sprijine „progresul regulat, pacefic, combătând abuzul și arătând drumul libertății prin deșteptarea și dezvoltarea ideilor salutare”. Presa liberă este „un arbitru, un *juri* [...] presa moralizatoare va ști ea însăși lege a nu calomnia, a nu defăima, a nu ataca statul în bazele lui” (*Libertatea presei*, 1859).

Bolliac este, nu mai încape discuție, un gazetar incomod și, de cele mai multe ori, un gazetar drept, un om, putem spune, de suflet, excesele lui de patetism sau mâniile lui arată un spirit responsabil, implicat în ceea ce scrie. Eminescu îl laudă, în 1881 („*Timpul*”, VI, nr. 45), considerându-l „un prozator energic, un publicist din ce în ce mai citit și mai prețuit; pana sa a fost în serviciul intereselor naționale, astfel cum le înțelegea și le-a rezolvat Vodă Cuza”⁵...

Bolliac face, într-adevăr, o proză jurnalistică vie, colorată și, ca gânditor politic, îl anunță în unele privințe pe gazetarul Mihai Eminescu de la „*Timpul*”. Este de multe ori împotriva camarilei regale și, în genere, el rămâne legat de spiritul politic al lui Cuza și al reformelor sale. În proza politică găsește, uneori, formele norocoase, memorabile. Lui i se datorează, se pare, sintagma „monstruoasa coalițiune” ce a intrat și a rămas până azi în limbajul publicistic și chiar în cărțile de istorie. Îi atacă permanent pe *reacționari* (conservatori), dar nu evită să combată și pe liberali, cum face, de pildă, în 1866, când critică vehement guvernul condus de N. Golescu.

Este atras, ca și Odobescu, de cercetarea arheologică și, în excursiunile sale științifi-

5 Apud Andrei Rusu, *Scrieri*, II, ed. cit.

ce, se arată preocupat de vestigiile dacice. Într-un raport vorbește de „Zidirea dachilor” și de ceea ce grecii numeau „Aquilele Daci” și înaintează ministrului Instrucțiunii publice o listă de obiecte arheologice descoperite de el: 14 lampioane, 10 globuri găurite, 7 măști mice, șase custure, trei toporașe, trei cercei de aur etc. Lui Odobescu, care – așa cum s-a văzut mai înainte – îl ironizează într-un articol din revista „Columna lui Traian” în legătură cu pretinsul obicei al dacilor de a fuma cu lulele de lut, îi răspunde în „Trompeta Carpaților” (11/23 martie 1873) ponderat, putem spune chiar respectuos, reproșându-i „suficiența generoasă” și faptul că, nefăcând săpături, a rămas un arheolog de cabinet. Îi dă povețe:

„Va să fie arheolog? Să iasă la practică, căci mai mult face științei o singură cănațuie descoperită într-o localitate bine descrisă, nu numai în adâncime – căci adâncimea nu însemnează nimic în natura straturilor; mai mult face un ciob la locul său cuviincios, adus și pus p-o etajeră în muzeu; cu descripția aflării lui, decât un volum întreg de citațiuni latine și elene, ebraice și feniciene, din cari nu va afla nimeni nimic. „Puțină practică, pre lângă imensa teorie, pre lângă gustul și estetica d-lui Odobescu, ar face negreșit din d-lui un arheolog al Daciei și poate și al Europei. Cu teorii însă numai, și cu spusele altora, neaplicate la experiența d-sale proprie, va rămânea totdeauna a se regreta că atâtea calități rămân nefructuoase.”⁶

lăsând, totuși, nelămurită problema în discuție: *Uzul fumatului în timpii preistorici.*

*

Revenind la poezia lui Cezar Bolliac, suspectată de a fi abundentă și prolixă, fără originalitate, trebuie observat, în primul rând, că ea nu-i deloc atât de vastă încât să nu poată fi cuprinsă și clasificată tematic și estetic. Editorul lui, Andrei Rusu, a cercetat sumarul edițiilor și a remarcat că multe versuri trec de la un volum la altul. Volumul *Poezii nouă* din 1847, de pildă, are doar 47 de

poezii nepublicate în volumul din 1843 (*Din poeziile lui Cezar Bolliac*); *Poezii – Renașterea României* (Paris, 1857) cuprinde doar trei poeme neapărute în cărțile anterioare; *Poezii – Naționale* (Paris, 1957) are 13 poezii inedite; *Colecțiune de poezii vechi și nouă* (București, 1857) conține doar patru-cinci scrieri noi... Văzând această statistică, putem spune că Cezar Bolliac este un producător modest, departe de imaginea autorilor industriași din epocă. *Meditațiile* sunt inspirate, în chip evident, de *noptile* preromanticului Young (cunoscute prin intermediul francez) și Lamartine. Temele de reflecție lirică sunt „înșelăciunea nădejdi”, „ceasul al treilea după miezul nopții” (*tăcerea*), „necredința în prieteni” (*dulce prieteșug*), *sinucidul*, *înserarea*, *amorul*, *nălucul*, *despărțirea*, *moartea* etc. Sunt XII meditații, dintre care două (a VIII-a și a IX-a) în versuri. Celelalte sunt notate în proză lirică sau, cum se spune în chip curent, în poeme în proză. Iată o reflecție despre tăcerea mângâietoare ce duce spre dulcea melanholie care, la rândul ei, „adoarme cumplitele furii ale nenorocirii”:

„Dulce tăcere! Cine a știut a se folosi de tine și n-a găsit înzecită mulțămirea, ce fiii chinurilor cu atâtea osteneli o caută în baluri și ospețe de mare cuviință? Care, de nenorociri apăsate, alergând la al tău liman, n-a aflat într-însul azilul cel mai adevărat?... Tu verși în tinerile inimi acea dulce melanholie, ce adoarme cumplitele furii ale nenorocirii; și făcând să curgă în ele un mol tămăduitor, asemenea pacinicului pârâiaș al grădinilor, odihnești simțirile obosite de cumplitele varietăți ale soartei, întocmai ca un milos stăpân ce, descurându-și calul căzut de osteneală și de arsura zillii, îi desface toate chingile, îl bate pă spate c-o mângâietoare mână și-l sloboade în răcoarea înserării a paște troscolul cel răcoros al câmpiiilor... O, cât este de plăcută întristarea ce tu aduci!... Omul, depărtat de tot zgomotul lumii, într-armat cu făgăduielile nădejdi, zboară pe aripile idolului său la scumpu-i obiect; își închipuiește pozițiile în care s-ar fi

6 Apud Andrei Rusu, note la *Scrieri*, II, p. 495.

aflând, repetează vorbele ce i-a zis, răspunsurile ce a luat, face o plăcută critică slabului înțeles ce scoate din ele, numără căutăturile ce a câștigat de la ea, oftările ei, vorbele ce se repeta în delirul cel dulce, le dă o coloră după voia lui, își face o idee de ceea ce gândește acum; și încântat în fermecul plăcerii, îngânat de un somn întrerupt, așteaptă un vis care vine și-l aruncă în brațele ei.”

Transcrisă în ortografia modernă, reflecțiunea se poate citi cu interes, ea arată finețea spiritului și mișcarea slobodă a imaginației lirice pe un câmp vast (predominant agrest) de referințe. Prieteșugul, pe care îl cântă Conachi și Văcăreștii, este în interpre-

tarea eseistică a lui Bolliac un „soare duhovnicesc”, elementul ce ne deosebește de fiare, un înger trimis din ceruri pentru a uni pe oameni. Decât dedat desfrânării, urii, geloziei, mai bine „să mă sfârșesc după cum mam început, în chinuri, în spumegoasele valuri adăogate de vijelia nenorocirilor”, scrie tânărul Bolliac, doritor să treacă pur, moral, prin furtunile ce-l așteaptă. *Înserarea*, momentul liric predilect al preromanticilor și romanticilor români, este transpus de Bolliac în peisajul Carpaților, pe valea Prahovei. Aici ascultă zgomotul „vâlcii” (alt topos poetic romantic în poezia noastră), fâlfâitul frunzelor argintate ale plopului și sunetele undelor izbite de stânci sub

umbrela vastă a crepusculului. Apar în acest peisaj și *bălaia lună, muribundul foc al soarelui și Vinerea* strălucitoare ce rivalizează cu „dumnezeoaica cinstii”. O șezătoare de sublimități cerești, o reuniune a elementelor cosmice, între zi și noapte, în spațiu românesc:

„Soarele, rușinat și rănit totdeodată de frumusețea interesantei, bălaiei lune, neputând sta față dulceții acelia ce totdeauna fuge de dânsul, s-ascunde dinainte-i, lăsându-i numai lumina ce-i este dator; și măreața fecioară, împotrivindu-se negrului întunec al nopții, cu un pas lin, pompos și plin de dulceață, se înalță din orientul său. Încă se văd sângeraticii munți de aburi, înrubi-nați de murindul foc al soarelui, când Vinerea, repezită peste orizon în toată strălucirea ei, se înrivală cu dumnezeoaica cinstii. Neputincioasa noapte, răsipită, nedestoinică a se împotrivi biruitoarei ei, își ascunde învinsele-i umbre și subt cel mai mic copăcel”,

încheiată cu o rugăciune respectată și exaltată:

„Părinte, tu, ce luminând întunecul nesimțirii, spărgând adâncă tăcere a haosului, formași ast pompos univers, numai pentru a cuvântului fericire! Tu, ce, depuind în fo-coasa-mi simțire raza duhovniceștii lumini, îmi arătași în tot lucru al meu simbol! Priimește din a ta înaltă lăcuință recunoștința ce mica-ți ființă îți trimite de viața ce i-ai dat! Priimește slaba strigare a tarei credințe ce îți înalță din astă singurătate cu apusul unui soare din care îi dăruși! Priimește respectul cu care șoptește numele tău!...”

Peisajul lui Bolliac cuprinde, în afară de aceste obiecte cosmice, și lucruri mai profane, ca „o-nverzită coastă parfumată”, „roditori copaci”, un „limpede loc”, un „câmp înrubi-nat” și „un drum neted”, înnobilate, toate, de un palat și un pavilion fixat între lac și tei. Așadar: *lac, tei, coasta înverzită*, mai înainte *valea zgomotoasă*, stânci și, deasupra, forțele cosmice... Bolliac are, cu adevărat, la 1835, o imaginație romantică, din care, acum, nu lipsește dimensiunea religioasă. În meditația despre *Sinucidul* dăm peste

această rugă, spusă de un Iov valah pe cale de a-și pierde credința:

„O, Dumnezeu slăvit, părinte și stăpân, ziditor preaputernic al totului întreg! Deschide poarta vecinicilor țării; ascultă glasul ce să rătăcește, neputând a străbate până ia tine, trimite mâna-ți prea darnică a mă scoate din labirentul chinurilor... Părinte preadrepte! Aridică-mă în azilul tău, trage-ți înapoi raza ce ai depus în mine; smulge-mă din groaznica tortură a agoniei! Vino, cu o moarte prea grabnică odihnește-mi tulburatul suflet; sparge-i printr-însă întunecul ce-l îneacă, vezi-l cum te caută deznă-dăjduit! Trage-l în scânteietoarele lumini ce îți strălucesc lăcașul! Întoarce-ți ochiul mărinimos asupra ființii mele! Umilește-te! Îmbrățișază o slabă neputincioasă creatură! Vezi-o spăimântată, îngrozită în gheara ursitei! Vezi-mă în genunchi, smuls, sfâșiat dedesubtul bolților tale!...”

și care se transformă, în cele din urmă, într-o apostazie, ca în psalmii arghezieni: „O, cruzime, tiran neînduplecat!... Urechea-ți nesimțitoare nu se apleacă decât numai la concertele cântăreților [...] tu nu-ți tulburi a ta trândăvie ca să ascuți țipete jalnice”... Sinuciderea devine un gest de revoltă, un semn de anarhie a spiritului... Moartea, în schimb, este judecată în termeni umflați, într-o retorică apocaliptică: „Înger grabnic al tarelui cabinet! Sol urăcios al iesmosului lăcaș! Negru ministru al tribunalului răsp-lator! Repede fulger purtător de-ntunec! Noptoasă, spăimântătoare, nevăzută săgeată ce desființezi ființele!”

Exercițiu notabil pe teme preromantice cu accente aspre de moralist care șovăie, repet, arghezian la 1835, între credință și tăgăduirea divinității... În volumul din 1843 și în celelalte poeme, Bolliac cultivă, mai întâi, miniatura, samururile, draperiile bogate, catifelele, în stilul lui Gautier, și idila romanțioasă:

„Când o căldură dulce, samururi, catifele,
Sub draperii bogate de stofe, de dantele,
V-adoarme p-un divan;
Când mii lumini ascunse în lampe colorate

Resfrâng și vă-nmulțește-n oglinzile-
ardicate
De jos până-n tavan;

Ș-o copiliță dulce, râzândă, grațioasă,
În reverențe intră ușoară și frumoasă
Ca și un îngerăș, –
Și după ea un june măreț, voios și tare,
Cu fața vie, plină, cu fruntea-ntinsă,
mare,
Și șed p-un scăunaș;”

trece, apoi, la marile mituri, cum ar fi acela al geniului retras ca Moise în singurătățile muntelui pentru a sta de vorbă cu marele arhitect al universului. Un personaj mitic pe care îl întâlnim la mai toți romanticii, de la Byron la Eminescu. Cezar Bolliac îl localizează (*Ermitul*) în peisaj românesc, pe o stâncă scorburoasă, un înțelept uitat de timp și înconjurat de râuri ce mugesc în abisuri de torente și tempeste, de creste fumegânde și de capre sălbaticе, undeva la obârșia unei gărlițe de cristal în care înoată păstrăvul și lostrița. Eremitul lui Bolliac este o schiță a *Magului* din poemele cu substrat metafizic ale lui Eminescu:

„Eu mă unesc cu tine: îmi place să privesc
Acele vârfuri albe, mai nalte decât
norii,
Pe care schinteiază câte odată sorii,
Ce din câmpie-afundă deloc nu se
zăresc!

Îmi place s-ascult râul mugind într-un
abis;
Îmi place-a privi brazii în formi de piramide,
Moliftul și cu tisa, ce malurile-nchide,
Ca tari cetății în aer, spre cer numai deschis!

Îmi place s-ascult vântul tunând din mal
în mal,
Îmi place să văz capra sărind clin piatră-
n piatră,
Îmi place s-aprinz zeada pe o întinsă
vatră
Și cerbul p-o sprinceană să-l văz fără
rival.

Să stau la obârșia gărliții de cristal,
Mai rece decât gheața, și-n unda-i cea
măruntă,
Să văz suind un păstrov și lostrița
căruntă,
Mai iuți decât săgeata, pe piatra de
metal.

S-ascult la paseri triste ce noaptea se
deștept;
S-ascult tempeste negre departe-ntărate,
Și prăvălind copacii, torente-nfuriate,
Și văile să urle de un potop ce-aștept.

Și trăsnete în cremeni izbind neîncetat
Să împlie tot eterul de aburi de pucioasă,
Să surpe în prăpăstii o stâncă scorburoasă,
Să zbiere pe ea ursul de groază spaimântat.

Și liniștit în mine, când preajma văz turbând;
Mai liniștit, mai pacinic decât într-o
cetate,
În care mii de condici și clase separate
Îmi spun că este pace, când tot eu văz
gemând.

Îmi place să-mi las gândul să zboare
neoprit,
Ca acvila măreață când stă o vijelie,
Ce-și ia-n eter avântul, cătând cu bucurie
În strălucitul soare din cerul limpezit.

Îmi place să-mi las gândul să zboare
nencetat,
Să zboare peste lume, s-absoarbă-n veci
în sine
O faptă rea sau bună, s-o tragă toată-n
mine,
Ca soarele bând rouă ce noaptea a vărsat.

Îmi place s-afund gându-n al timpului
noian.
Al vremilor trecute, al celor ce-or să vie,
Și-n ele să renască ca într-o mare vie,

Cum spun că reasc vulturi în ape din
Jordan.

Eu aş dori cu tine aci să vieţuiesc,
Să-mpartăşesc cu tine şi gândul şi vorbi-
rea, –

Ast dar cu care cerul dotează omenirea,
Şi care anticriştii pe buze ni-l zdrobesc.”

Această panoramă a singurătăţii şi măre-
ţii geologice alpine apare în volumul din
1843 sub titlul *Pusnicul*, schimbat în *Ermitul*
în *Colecţiunea* din 1857. Nu-i unica dovadă
că Bolliac are, cu câteva decenii înaintea lui
Eminescu, simţul naturii grandioase şi îşi
construieşte un spaţiu imaginar (un *spaţiu*
de securitate), populat, cum s-a observat, de
stânci mai înalte decât norii, de râuri
muginde şi de brazi în formă de piramide.
Gândul lui liric este şi mai cutezător: vrea să
surprindă imaginea „caosului universal”,
cum se poate vedea în alte poeme din aceas-
tă familie mitologică (*Un vis în Carpaţi, O*
dimineată pe Caraiman), în care se târăsc
„monstruri legioane” şi stau, în ruină,
„palaturi milioane”. Altădată, pe aici trecea
umbra lui Zamolx şi păseau uriaşii Daciei.
O temă, iarăşi, pe care o va cultiva şi
Eminescu, ca şi panoramele cu turnuri goti-
ce şi stânci sure şi găurite pe care încearcă să
le deseneze acum (1844-1848) Bolliac, voind
să sugereze *mitul dacismului*, o unire de tita-
nism romantic şi forme ale naturii primor-
diale. Ibrăileanu remarca în cursul lui de
literatură faptul că Bolliac are „fiorul infini-
tului”, dar nu are limba care să-l exprime.
Versurile sunt, totuşi, cursive, viziunea
panoramică se desfăşoară ca un măreţ flu-
viu, cărând *catedrale de talii uriaşe, turnuri*
gotice, palate de vârste titane, semne ale unei
civilizaţii vechi, laolaltă cu *monstruri legioa-
ne* şi *gigantici butingii monstruoşi*... Totu-i
uriaş, monumental în această panoramă
poetică. Monumental şi monstruos măreţ,
semne ale unei lumi mitice:

„Întinsă panoramă ce-ncet, încet se pier-
de,

în care se înmoaie, se sting şi se-nfrăţesc
Colorile d-a rândul, din cel mai închis
verde

Până-n rozoşii aburi ce razele-auresc.

În urmă-mi catedrale de talii uriaşe
Ce din tărâmurii fierte potopul a zidit,
Se-ntrec şi îşi înalţă cărunte şi golaşe
Mulţimi de turnuri gotici în cerul azurit.

Aeriane stăvili ce taie Firmamentul,
Pe care bat în frunte furtunile trecând;
Domenuri largi de iarnă pe care

Orientul

Îmbracă în tunică de purpuri luminând.

Sub strate de zăpadă ce timpul înnoieş-
te,

O strată se întinde de colţi adânci shis-
toşi,

Coloanele ce timpul smerit le ocoleşte,
Din care ies gigantici butingii mon-
struoşi.

Ca monstruri legioane ce se târăsc, se-
nvită

În aer să răsuflă de unde sunt striviţi,
Şi-n forme mari, schidoale ce arta nu
imită,

Se-nşir pe sub prăpăstii când negri,
când plăviţi

Palaturi milioane din vârstele titane,
Pârlite, ruinate, stau negre încruntând,
Rămasuri tari, semeţe, antideluviane,
Ce-şi rîd de timp, de secolii, vecia stră-
bătând.

P-ai cea uriaşii ai Daciei cei crude
Săgeata otrăvită zvârlea din mal în mal,
P-ai cea umbra umbra lui Zamolx ce s-
aude,

P-ai ci încura calul viteazul Decebal.

Dar unde e poetul ce poate da o seamă
De toată majestatea clădirii în eter?
Cine-ar putea să spuie această panora-
mă?

Prin vorbe cine poate s-arate-acest mis-
ter?”

În *Un vis în Carpaţi*, peisajul – înţeles,
repet, ca un spaţiu de securitate, este mai
calm şi ceva mai armonios, deşi aflăm şi aici
văi afunde, ceaţă deasă, brumă, cremenea stâncii
în care locuiesc şoimii, semne, toate, ale

unei geologii accidentate. Sunt elementele materiale ce pot da o sugestie despre substanța lirismului și despre ceea ce G. Călinescu a remarcat la Cezar Bolliac, și anume „aptitudinea viziunilor grandioase”. În poemul *Un vis în Carpați*, aptitudinea se adaptează unei viziuni romantice convențional decorative, fără sălbăticiile sublimе din *Ermitul* și *O dimineață pe Caraiman*, unde byronianul Bolliac face o poezie a monumentalului cu elementele unui „univers pompos” în care se adună toate forțele distrugătoare ale naturii (fulgere, crivățul ce mugește, gârle mari și turbulente, ceața rece în care se afundă lumea materială):

„Noaptea este neagră, și p-ast colț de munte,
Frigul cel de toamnă lasă p-a mea frunte
Bruma sa cea rece.
Tot tace împrejur-mi, și ochiul nu pătrunde
Astă ceață deasă, ce în văi afunde
Lumea va să-nece.

Umezile boite fulgerul despică.
Tunetul detună, pe maluri se ardică
Fără precurmare.
Crivățu-n pădure departe mugește
Și cremenea stâncii ce-un șoim lăcuiește
Varsă gărlă mare.”

Schitul, poem din aceeași sferă de sensibilitate byroniană (preferință pentru singurătățile montane în care se retrag înțelepții și se mai vede încă umbra lui Zamolx, zeul dacic, poeme ce vor să prindă imaginea „caosului universal”), adică imaginea reclusiunii religioase, a voinței de mântuire și tăcerii divine. Temă, din nou, din psalmii arghezieni, tratată de un poet care, în plină febră revoluționară, bănuiește că tăcerea lui Dumnezeu este, în fapt, o formă a răzbunării sale. Bolliac zice chiar mai dur: *a urii* lui Dumnezeu. Poemul începe cu pictura unei sumbre procesiuni monahale, la miezul nopții, pe o vreme de spaimă („lapovițe grele, pe vijelii, pe vifori”), ce înaintează, ca într-un tablou de Bruegel, spre templul înnegrit de timp, acolo unde călugării trebuie să se roage, după canon. Părinții sunt „singuriți” și înfățișarea lor este jalnică, ca o

icoană a zădărniceii lumești și a agoniei într-o lume pierdută din care Dumnezeu s-a retras într-o tăcere pedepsitoare:

„Se mișc prin întuneric părinții singuriți,
Mai negri decât noaptea, mai vechi
decât stejarii,
Cu pletele ca blana pe care-mbracă țarii,
De privigheri și posturi neîncetat slăbiți.

Și când lucește-un fulger pe câțiva gârbovi, orbi,
Al căror sânge-ngheață în vinele slăbite,
Se văd jucând pe raze acele barbe-albite,
Ca fulgii unei ierne pe penele de corbi.

Orbiți de bătrânețe, slăbiți d-al rugii jug,
Se leagăn în toiege, căci mai le-au trecut seara; –
Sunt grei ca și pământul, și galbeni ca și ceara
Ce luminează groapa de morți fără coșciug.

Se mișc încet spre centrul în care e-nălțat
Un templu-a cărui cruce de nori se ruginește,
Precum se roade piatra-i de plânsul ce pistește (prelinge)
Din fruntea încrețită a celui genucheat.”

Poemul se încheie cu o întregoație-imprecație („Ai hotărât tu, Doamne, sfârșit la ura ta?”) și o reflecție amară, tăgăduitoare, în modul lui Arghezi, iarăși, cu o retorică ceva mai nestăpânită liric aici decât în versurile anterioare:

„O! mintea mea se pierde cu cât o duc mai sus!
Se pierde-n mii de gânduri, ca urma-n labirinte,
Ca ruga și ca plânsul vărsate pe morminte;
Se pierde ca tămâia pe vânturi de apus!

Se pierde, s-adâncează într-un deșert noptos;
Se pierde să străbată voința-ți, vecinicia,
Ca acvila ce-aleargă să măsure țaria,
Ș-orbită în lumină, se prăvălește-n jos.”

Răzvan
THEODORESCU

Il y a deux Europes, sinon trois...

Abstract

Pentru d-l Răzvan Theodorescu este foarte clar că există două Europe, ba chiar trei dacă ar fi să ne luăm după cartea istoricului francez Fernand Braudel din 1985, "Cele trei Europe". Diferențele dintre cele două Europe au început de vreme, din timpul imperiului roman, când s-au separat în partea occidentală și partea orientală a imperiului. Aceste diferențieri au continuat din mai multe puncte de vedere (nu numai cel istoric): religios, filosofic, economic. Azi avem, fără îndoială, un model al consumerismului o occidental, născut dintr-un capitalism specific lumii protestante, și un model ideocratic oriental, provenind din tradiția rusocratică și turcocratică proprie dimensiunii ortodoxe din Sud-Estul european.

Cuvinte-cheie: două Europe, modelul consumerist occidental, modelul ideocratic oriental, Fernand Braudel, Europa centrală.

It is very clear for Mr. Răzvan Tehodorescu that there are two Europe, even three Europe if we can believe into the Fernand Braudel's book, a French historian, published in 1985 and named "The three Europe". The differences between the two Europe began earlier, in the period of Roman empire, where Europe was separated in western and eastern part of the Roman empire. These differences continued from many points of view (not only from a historical point as the begin): religious one, philosophical and economic. Today we have undoubtedly a model of Western capitalism consumerism, born from a specific Protestant world, and the idiocratic oriental model, proceeding from Russian and Turkish political power, proper to Orthodox dimension of South-eastern Europe.

Keywords: two Europe, occidental consumerist model, oriental idiocratic model, Fernand Braudel, Mitteleuropa.

Dans un livre récent („Cele două Europe”, Bucarest, 2013), où j'ai repris des idées déjà avancées dans un autre volume, en 2009 („Regards d'historien”), dans mon étude „Europe de l'Est- Europe de l'Ouest. La diversité d'une identité (pp. 11-45), j'ai défendu l'idée que le titre même du livre trahit: il n'y a pas, historiquement parlant, une seule Europe.

Dès le début de la civilisation européenne, c'est à dire de l'Europe chrétienne - donc à la fin de „l'imperium Romanorum” séparé

au IV- e siècle, moment du triomphe d'une nouvelle religion, dans une „pars orientis” et une „pars occidentis” - on peut parler d'un clivage mental, d'un début de divorce spirituel entre l'Orient romain et l'Occident romain.

C'est le moment d'une définition dogmatique par un „credo” différent - avec l'apparition du célèbre „Filioque”; le moment où l'Occident d'un Augustin - précurseur du Cistercien Bernard de Clairvaux, de Martin Luther et de l'ancêtre des existentialistes

Søren Kirkegaard — exacerbant l'angoisse et le péché, se voyait attaché à l'apologétique qui nous prouve logiquement l'existence de Dieu d'une façon aristotélicienne presque syllogistique et où l'Orient des Pères cappadociens cristallisa son élément contraire, l'affirmation apophatique de ce que Dieu n'est pas, qui sera la voie préférée de l'orthodoxie pour son mystère plénier. C'est une voie négative qui descend de Platon qui parlait du „bien existant au delà de l'être”.

Un Occident attaché au „res”, pragmatique, pas sophistiqué et pour cela même arien, cherchant Jésus l'homme, adorant ses stigmates face à un Orient métaphysique — attaché au Logos, croyant en Christ le divin, monophysite, c'est le début même du divorce intellectuel de l'Europe à l'aube du Moyen Age.

L'Aristote d'un Thomas d'Aquin pour l'Occident et le Platon d'un Plotin pour l'Orient furent les deux balkaniques du paganisme qui fondèrent, en quelque sorte, notre Europe, telle qu'elle existe encore.

L'écho de cette situation on le retrouve aujourd'hui dans ce que les sociologues considèrent les deux modèles socio-économiques: le modèle consumeriste occidental issu d'un capitalisme propre au monde protestant - comme Max Weber l'a déjà indiqué-, diffusé ensuite dans le monde catholique (n'oublions que ce sont là les prémices de l'euroatlantisme et de la création de l'Union Européenne) et le modèle idéocratique oriental. descendant de la tradition de la Russocratie et de la Turcocratie propre à la dimension orthodoxe de Feuo-méditerranisme, dans le Sud-Est européen et dans l'autre sous-zone de l'Europe orientale, celle ukraïno-russe.

Il est vrai dans cette réalité géopolitique il ne faut pas négliger l'Europe centrale descendue de V Austrocratie, la „Mitteleuropa” de Friedrich Naumann; c'est la Hongrie, la Pologne, le Pays Tchèque, la Slovaquie qui sont définis comme une mentalité, plutôt, une culture, le monde de Franz Kafka et de Max Brod, de Stefan Zweig et de Czeslaw Milosz, de Robert Musil et de Milan Kundera.

Une Europe Centrale qui pour moi reste une périphérie active et créatrice de l'Europe occidentale, pour d'autres spécialistes une Europe autonome, une troisième Europe. Le cas le plus illustre est celui de l'historien hongrois Jenô Szûcs- élève de Istvan Biro-, brillamment prefacé par Fernand Braudel („Les trois Europes”, Paris, 1985, et je confesse que moi même, jadis, croyait dans cette réalité: „Cele trei Europe”, dans „Drumuri către ieri”, Bucureşti, 1992, p. 112- 114). Le grand historien français remarquait à cette occasion : „Les limites de ces trois Europes se déplacent au cours de leurs longue histoire, mais déplacées plus à l'Est et plus à l'Ouest, ces trois univers”- il s'agit de l'Occident européen, de l'Europe est-central et de l'Europe de l'Est- „se maintiennent, s'affirment, se rapprochent, s'écartent, et à chaque instant de leur destin s'expliquent l'un par l'autre. A ce jeu l'histoire comparative triomphe sur toute la ligne (ibidem, p. 5).

J'ajoute qu'une division tripartite de ce genre fut propre également - un livre de Michel Foucher le montre („Fronts et frontières. Un tour du monde géopolitique”, Paris, 1988)- à d'autres continents: celui nord-américain avec ses trois grandes entités: Etats Unis, Canada, Mexique (ibidem, p. 367 et suiv.-), celui africain, avec le Maghreb, l'Afrique Noire, l'Afrique du Sud (ibidem, p. 139- 257).

Dernière question : où se trouve la destinée géopolitique de l'espace carpatodanubien?

Quant à nous, Roumains, île latine dans un océan non-latin, la seule orthodoxie latine et la seule latinité orthodoxe du monde unissant pragmatisme occidental et individualisme latin avec la rêverie orientale, nous appartenons plutôt - Nicolae Iorga l'a dit très bien - au cible vers laquelle nous regardons, plutôt qu'au lieu où nous nous trouvons. Et ces cibles furent, tour à tour, la Byzance de l'orthodoxie, la Pologne catholique, l'Islam des sultans, la Rome impériale, la France des Lumières et des révolutions, les Soviets de Stalin, Washington et Bruxelles de l'OTAN et de l'Union Européenne (pour le moment la liste s'arrête là).

Encore, nous appartenons à cette Europe orientale à la sous- zone sud- est européenne, voisine des Balkans et nous pouvons contredire, avec les arguments de l'historien l'affirmation péremptoire de l'américanopolonais très influent qui fut Zbigniew Brzezinski il y a presque un quart de siècle:

„The fact is that the terms **Eastern Europe** and **Western Europe** during the last several décades, were not géographie but geopolitical désignations. They reflected the post- Yalta political division of Europe „(Policy for the West, dans **The National Interest**, printemps, 1990).

Faux, entièrement faux en ce qui concerne deux vénérables parties du continent,

avec une histoire différente, nuisible, très nuisible pour la diplomatie, et, malheureusement, fort écouté dans les chancelleries européennes peu habituées, ces derniers temps, avec l'exactitude historique.

Pour relativiser les choses faut-il encore rappeler les mots de Paul Valéry au lendemain de la Grande Guerre : „L'Europe est en réalité un petit cap du continent asiatique”.

L'unité de notre continent pourrait ressembler à l'uniformité d'une caserne. Sa diversité, par contre, dans les deux ou les trois Europes à la beauté d'un pré, d'une prairie ou d'un jardin fleuri.

Florian Saiu în dialog cu Ion Aurel Pop

România, încotro?

Abstract

Interviul cu academicianul Ioan Aurel Pop, scriitor, istoric și rector al Universității Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca, este, de fapt, o oglindă fină în cristalul căreia infirmitățile, bubele și mucegaiurile societății românești se dilată înfricoșător. Tabloul vieții noastre, agățat pe un perete discret al Europei actuale, slăbite de politici neinspirate, se leagănă aiurit și nici o mână sigură nu se găsește să-l așeze în lumină, să-i dezoăluie frumusețile și personalitatea. Dialogul cu profesorul Ioan Aurel Pop este un document al unei epoci grăbite, un act nefardat, dur, ca orice adevăr.

Cuvinte-cheie: educație, cultură, politică, migrație, istorie, adevăr, Brexit, Uniunea Europeană, trădător, islamism, democrație, utopie, român.

The interview with Ioan Aurel Pop academician, writer, historian and rector of Babeș-Bolyai University of Cluj- Napoca, is actually a crystal mirror in which infirmities, sores and molds of Romanian society expands appallingly. The picture of our life, hanging on a discreet wall of Europe, weakened by the uninspired politics, in senseless balancing move with no steady hand capable of spotlighting its personality and beauty. The dialogue with professor Ioan Aurel Pop is a document of a hasty era, a though, free of makeup act as any other truth.

Keywords: education, culture, politics, migration, history, truth, Brexit, European Union, traitor, Islam, democracy, utopia, Romanian.

Care sunt deficiențele sistemului românesc de învățământ, cu precădere ale celui universitar? Care sunt problemele cel mai des întâlnite în activitatea profesională de zi cu zi a rectorului Ioan Aurel Pop?

Ioan Aurel Pop: Sistemul nostru de învățământ suferă de decenii întregi, mai întâi în urma dictaturii comuniste, iar apoi din cauza degringoladei de după 1989, când toată lumea a făcut „reforme” fără cap și coadă, în ritm prea alert, fără să aibă răbdarea de a le vedea urmările. Învățământul preuniversitar nu reușește un lucru elementar, anume să școlarizeze toți copiii, după cum prevedea până și legea instrucțiunii a

lui Alexandru Ioan Cuza, din 1864, care stabilea că învățământul primar, de patru clase, era obligatoriu și gratuit. De aceea, gradul de analfabetism în România a ajuns la niveluri îngrijorătoare. O a doua deficiență este instabilitatea planurilor de învățământ și a programelor școlare. Nimeni nu mai știe ce și cum învață, se scot și se introduc materii peste noapte, se elimină discipline consacrate de la Renaștere încoace, în favoarea a fel de fel de improvizații. Se confundă anumite conținuturi absolut necesare azi în educație (drepturile copilului, cunoștințe de sănătate, cunoștințe antreprenoriale, elemente juridice, reguli de circulație

Ioan Aurel POP, Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, Facultatea de Istorie-Filosofie, e-mail: i_a_pop@yahoo.com

rutieră, apărarea contra incendiilor etc.) cu disciplinele școlare. Aud că se introduce la clasa a XI-a materia numită Educație juridică. Fals și greșit! Ca să facem asta, trebuie să scoatem o oră de română, ori de istorie, ori de geografie și să predăm două semestre elevilor despre legislație, să le dăm câte cel puțin două note pe semestru, să încheiem medii ale unor astfel de „materii” etc. Prin urmare, disciplinele vechi, în care încăp oricând conținuturi noi, sunt mutilate, reduse, în favoarea unor pseudo-discipline, care sunt, în fapt, seturi de cunoștințe, utile de predat la dirigenție sau drept capitole în alte materii. O a treia carență, este supraîncărcarea materiei. Copiii noștri învață multe și de toate, de-a valma, fără discernământ.

Programele de matematică, fizică, chimie, biologie, dar și cele de științe sociale sunt excesive. În majoritatea claselor, înțeleg materia doar 5-10% dintre elevi, restul sunt pierduți pentru instruire. La deoparte celelalte curențe, ca lipsa personalului calificat, salarizarea dezastruoasă, fuga specialiștilor buni de învățământ, dotările slabe în școli, lipsa de igienă în școlile rurale, abandonul școlar la țară, neputința de a-i trimite la școli bune pe elevii din mediul rural, pierderea de „creiere” supradotate etc. Adevărul este că am ajuns să lucrăm cu profesori slabi și mediocri, ceea ce ne determină să scoatem generații de absolvenți slabi și mediocri. Pentru viitorul acestei nații, faptul e catastrofal!

În plus, la noi copiii nu merg cu plăcere la școală, ceea ce arată carențe grave ale întregului sistem. Educația în secolul al XXI-lea nu se mai face cu bățul, nici cu amenințări, ci cu pasiune și încredere. E drept că nu se face nici cu imixtiunea neprincipială a părinților sus-puși, care cred că știu mai bine cum se face instruirea și care îi pun la punct pe învățători și profesori, desconsiderându-i.

Nici în ceea ce privește școala superioară, nu stăm mai bine! De la „fabricile de diplome”, prezente la tot pasul, până la tezele de doctorat plagiate ale demnitarilor, avem de toate și în universități. Cel mai grav lucru în școala superioară românească este, cred, lipsa de încurajare și de recunoaștere a calității, competiției și performanței. Domnește un egalitarism periculos, care nu era așa nici măcar în regimul comunist. Universitățile sunt egale, indiferent că au 50 000 de studenți sau 1000 de studenți, indiferent că se situează pe locul 500 sau pe locul 20 000 în lume, indiferent că au savanți cu articole publicate în revista „Nature” sau numai în ziare județene. Ba, cele performante sunt câteodată lăsate deoparte la rectificările de buget, pe motiv că „au bani”, ca să fie „ajutate” universități slabe, fără nicio perspectivă, în acord cu un principiu colectivizat păgubos. Legată de acest egalitarism este finanțarea defectuoasă, pe student-echivalent și nu pe criterii de calitate. Ca urmare, universitățile fug după studenți, nu după profesori și cercetători de marcă. Sunt în România circa 100 de universități. Multe sau puține, asta e altă problemă! Să luăm cele circa 50 de universități de stat. Toate sunt la fel, în loc să fie ierarhizate. Prin ierarhizare, eu înțeleg împărțirea lor, în categorii, după capacități: unele care să ofere numai pregătire la nivel licență; altele la nivel licență și masterat, iar altele, de înaltă performanță, la nivel licență, masterat și doctorat. Cele de nivel licență ar trebui să fie de interes local și să fie susținute financiar de consiliile locale și județene; cele mijlocii ar trebui să fie de nivel regional, susținute de regiunile de dezvoltare și numai cele naționale să fie alimentate de la buget. După ierarhizare, am avea nevoie de clasifi-

care. Este absolut necesar să știm periodic cu cine lucrăm, care sunt cele mai bune universități și de ce. De exemplu, în funcție de 5 criterii mari, să știm care sunt primele cinci universități, în ordine, pe fiecare domeniu și care sunt primele universități, indiferent de domeniu, în România. Noi știm, firește, care sunt, dar faptul nu este oficial. Dacă examinăm ranking-urile (clasamentele) internaționale recunoscute din ultimii 5 ani, constatăm că în acestea intră întotdeauna doar 4-5 universități românești: Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca (UBB), Universitatea din București, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Universitatea de Vest din Timișoara, Universitatea Politehnica din București. Iar finanțările ar trebui făcute, firește, în funcție de aceste criterii de calitate.

Rectorul UBB se confruntă zilnic cu problemele cele mai complicate, mai variate, mai neașteptate. Nu se plictisește niciodată! De la chestiuni curente, legate de studenți și profesori, de personalul auxiliar, de clădiri și de dotări, de plăți și de bani, de burse și de salarii, de reparații etc., până la congrese și conferințe științifice, la implicarea în viața Cetății, la reprezentare internă și internațională, la primiri de ambasadori și de alte delegații străine etc., nimic nu-l ocolește pe rector. La Cluj sunt 10 universități, dintre care 6 de stat (acestea formează un consorțiu) și aproape 100 000 de studenți de toate categoriile, la o populație totală de 400 000 de locuitori. Fiecare al patrulea clujean este student! Ce poate fi mai frumos! Universitățile sunt brand-ul Clujului, iar UBB, cu cei 42 000 de studenți, este azi cea mai veche, mai mare și, din varii puncte de vedere, cea mai performantă universitate a României. Provocările pentru rector sunt, de aceea, extraordinare. Eu sunt primul rector din istoria instituției – fondate în 1581 – ales de toți dascălii și de reprezentanții studenților (aproape 2000 de votanți), ceea ce presupune o mare îndatorire. A fi rectorul UBB nu este o funcție de onoare, ci una de mare responsabilitate. Rectorul este primul slujitor al comunității magiștrilor și discipolilor, iar dacă nu reușește să fie, e mai bine să renunțe la funcție.

Primește Educația atenția cuvenită din partea decidenților politici?

Nici pe departe, și asta se cunoaște de către toată lumea! Educația este, pentru majoritatea decidenților politici, o anexă supărătoare și o apăsare la buget. Decidenții politici la noi nu sunt oameni de stat! Ei se gândesc la sine și la momentul actual, la clipa de față, la realegerea lor și la plasarea în locuri călduțe, nu la generațiile care vor veni, nu la binele general, nu la prosperitatea acestei țări. Ca urmare, cei mai buni absolvenți nici nu se gândesc să fie profesori, iar dacă au alte oferte (și au!) fug de școală ca de sărăcie.

S-au operat, în 27 de ani, zeci de modificări în domeniul educației. Cum se face că nici până în momentul de față nu există un plan-cadru pe termen mediu și lung pe care să se bazeze unitățile de învățământ?

Tocmai din motivele arătate mai sus! Oamenii de stat fac strategii și nu tactici. Planurile-cadru pe termen lung țin de viața generațiilor viitoare, nu de clipa scurtă de față. Noi facem felurite planuri, dar mărunte și fără perspectivă, nu așteptăm însă să le vedem nici acestora urmările, că facem altele și altele. Ca să reușim, ne-ar trebui un plan pe 10-20 de ani, care să nu fie modificat de fiecare guvern care se perindă și care să-și arate roadele. Cum să facem asta, dacă schimbăm ministrii educației ca piesele pe tabla de șah, dacă avem câte trei miniștri pe an, care, aproape toți, șterg cu buretele ceea ce a început antecesorul și o iau de la capăt. Parcă suntem supuși blestemului lui Sisif!

Numărul studenților a scăzut aproape la jumătate în mai puțin de zece ani. Care credeți că ar fi cauzele acestui fenomen îngrijorător?

Cauzele scăderii numărului de studenți sunt mai multe. Mai întâi, a scăzut populația generală a României, pe de o parte, fiindcă se nasc tot mai puțini copii, pe de alta, fiindcă pleacă mulți români tineri să lucreze și să trăiască în alte țări. În al doilea rând, de câțiva ani – ceea ce este bine! – bacalaureatul nu se mai poate lua foarte ușor. Am

ajuns să obțină bacalaureatul cam 50-60% dintre absolvenții unei promoții. Asta arată, însă, și altceva, foarte grav: cât de slab sunt pregătiți elevii de liceu! Cum să avem în România licee în care niciun absolvent să nu ia examenul maturității? Cum să avem elevi de clasa a XII-a care să nu poată citi cursiv, care să nu poată să scrie corect românește, care să nu știe lucruri elementare de cultură generală, care să nu fi citit integral o carte? A scăzut numărul studenților și pentru că s-a mai tăiat din avântul unor „fabrici de diplome”, unor universități private, care scoteau absolvenți pe bandă rulantă. În fine, spectacolul sinistru din media românească, în care sunt popularizați indivizi fără nicio școală și fără cultură, ajunși milionari, ajunși senatori și parlamentari europeni, încurajează ocolirea studiilor superioare. Cu șefi de stat care au afirmat că detestă școala, cu prim-miniștri și miniștri plagiați, cu lideri de opinie agramați și cu „celebrități” care ascultă numai manele, cum să ne crească numărul de studenți?!

Cum ați caracteriza studentul român din prezent? Ce-l definește și ce ar trebui să-l definească?

Studentul român de azi are, natural, ceva din eternul vieții de student și nu este nici mai slab și nici mai bun decât studenții de oricând și de pretutindeni. E drept că, influențați de nivelul studenților din anii comunismului (de după „obsedantul deceniu”), când selecția se făcea „la sânge”, tindem să spunem că studenții nu mai sunt ca odinioară. Eu constat că proporția studenților buni și interesați de învățatură este la fel de mare, doar că avem o masă de studenți mai slabă, mai superficială, mai puțin studioasă. Mulți vin la universitate ca să aibă o diplomă sau ca să facă voia părinților, alții vin fiindcă le plătesc părinții studiile etc. Studentul de azi nu mai este ca acela de demult, din mai multe motive. Mai întâi, el este bombardat cu stimuli din toate părțile, de la internet până la droguri. În al doilea rând, i se spune mereu (greșit!) să nu-și folosească memoria, fiindcă memorarea ar fi un lucru de rușine. Atrag atenția că memoria este, cred eu, o componentă fundamentală a inteligenței umane și că, fără memorare, „computerul”

suprem, care este creierul omenesc, nu poate funcționa. Ca să se poată defini prin inovare, creativitate și spirit de competiție, studentul actual ar trebui să fie foarte instruit, or instruirea este lăsată în plan secund, în favoarea informării de moment, după surse discutabile, în favoarea „trăirii clipei”, ceea ce este pagubos.

Ce măsuri credeți că ar trebui implementate pentru o mai bună funcționare a sistemului de învățământ? Există soluții în contextul actual sau ar trebui reformat întreg sistemul?

Firește, soluții de redresare există întotdeauna. Orice elev ar trebui să fie obligat să meargă la școală, așa cum prevede legea, iar pentru asta ar trebui să se ajungă până la pedepsirea părinților, a tutorilor etc. Lipsa de educație creează monștri! Ar trebui simplificate planurile de învățământ, care să cuprindă doar materiile consacrate de experiența umană, dar cu multe conținuturi din programele analitice primenite mereu. Mai bine puțin și sigur sau bine însușit, decât mult și nereceptat. În învățământul de masă nu este bun principiul: „Dacă cinci din clasă înțeleg, este perfect; restul să facă meditații ori să rămână de căruță!” Se mai aud și astfel de remarci. Disciplinele ar trebui să aibă minim câte două ore pe săptămână, pentru ca predarea, ascultarea și notarea să fie bine făcute. Disciplinele cu o oră pe săptămână sunt de prisos, nu fac decât să întregească normele unor profesori, fără ca elevii se aibă de câștigat. În al treilea rând, latura de discipline sociale și umaniste trebuie întărită. Nu putem pregăti oameni-mecanisme sau oameni-roboți pentru mileniul trei. De exemplu, la limba și literatura română, la latină, la limbi străine, la istorie, la filozofie, la geografie se învață locul ființei umane și al colectivităților umane pe acest pământ și în România. Este o imensă rușine să nu-i mai învățăm pe români de ce sunt români și nu chinezi, de ce locuiesc la Dunăre, la Carpați și la Nistru și nu în nordul Africii, de ce doinesc și hoiesc, de ce au doruri, de ce spațiul lor este „mioritic” sau de ce este anumit „picior de plai” și „gură de rai”! Este o imensă carență să nu mai știe tinerii

cine a fost Publius Ovidius Naso sau Seneca sau Hegel, ce este un sonet sau un rondel, ce este stilul bizantin sau cum arată o fereastră gotică! Ne mișcăm prin lume cu laptopurile și tabletele noastre, vânam pokemoni, dar nu mai știm pe ce lume trăim, nici dacă Shakespeare a fost muzician ori dacă Beethoven a fost dramaturg. I-am întrebat recent pe unii dintre studenții mei dacă nu sunt redundant la curs, dacă nu le spun chestiuni știute de ei, ca să pot complica un pic discursul. Răspunsul a fost dezarmant: „Ziceți înainte, dom’ profesor, fiindcă orice ne spuneți este pentru noi necunoscut!” Pentru învățământul superior v-am spus deja: ierarhizarea și clasificarea universităților; finanțarea lor în funcție de performanță; accentul pus pe cercetarea științifică și pe creativitate; acordarea a 6-10% din PIB școlii etc. Șase la sută din PIB dați acum școlii ar însemna o investiție care ar spori de zece ori cel puțin în zece ani! Zece la sută din PIB dați școlii, dar bine gospodăriți, ne-ar ajuta și pe noi să visăm la nivelul Finlandei...

Care este, din punct de vedere educațional, portretul general al românului?

Eu nu cred în caracterizarea generală a popoarelor și nici în „psihologia” lor. Dar sunt încercări meritorii în cercetarea universală și românească în acest sens. Cea mai bună și mai recentă – care ne privește direct – aparține profesorului și cercetătorului clujean, prorector al UBB, Daniel David. Dar nici aici, profilul psihologic al popoarelor nu este absolutizat. Dacă este să vorbim de un profil general al românilor sub aspect educațional, atunci trebuie să remarcăm dinamica acestuia, modificarea sa în timp. Era o vreme când proverbul „Ai carte, ai parte!” se aplica aproape *ad litteram*, în sensul convingerii generalizate că fără școală nu se poate obține nimic de la viață. Chiar și generația mea a fost obsedată de acest adevăr. Azi, aplecarea spre școală este mult mai laxă, fiindcă părinții nu mai au convingerea nevoii de educație înaltă, eficientă și de calitate, spre a le reuși odraslele în viață. Așa că românul de azi, în medie, este mediocru educat și instruit. Nu numai că nu are cunoștințele necesare din domeniul culturii generale, dar nu mai știe bunele maniere,

nu știe să se îmbrace, să țină tacâmurile la masă, să păstreze curățenia în casă și pe stradă, să salute o femeie, să întindă sau nu mâna, după caz etc. Deocamdată, aș zice, din acest punct de vedere, băltim în mediocritate și nepăsare, după principiul rizibil „Merge și așa”!

Sunt instituțiile educaționale de la noi dependente de politic?

Sunt, în măsură considerabilă, dar nu numai cele de la noi. Din moment ce partidele politice formează parlamentele și guvernele, iar acestea dau legi și le aplică, este clar că instituțiile de stat (cel puțin) depind de factorul politic, de culoarea celor de la putere. Evident, în țările democratice – cum ne pretindem și noi – dependența aceasta nu este directă, ci mediată, dar se poate observa ușor de către cunoscători. Chestiunea gravă este compromiterea instituțiilor noastre publice, începând cu cele politice, în care lumea nu mai are încredere. Ca urmare, poporul nu mai așteaptă binele de la partide, de la parlament și de la guvern, ceea ce este foarte grav.

Formulați, vă rog, o scurtă caracterizare a istoriei României de după 1989.

Istoria României de după 1989 a fost o speranță continuă de mai bine, pe fondul unei crize interne și internaționale care nu se mai termină! S-au derulat procese democratice importante, în paralel cu inechitați crase, cu hoții de neimaginat și cu minciuni planificate. A fost peste un sfert de deceniu așa de alert și de contradictoriu, încât e greu de înțeles ceva clar și precis. E drept – spun istoricii de meserie – că istoria are nevoie de perspectiva trecerii timpului spre a putea fi înțeleasă. Așa că mai avem de așteptat! Numai să nu ni se aplece de atâta așteptat!

Cum a influențat perioada comunistă peisajul cultural al României – în special domeniul istoriei - și ce efecte mai pot fi observate astăzi?

Perioada comunistă, cu o durată de peste patru decenii, nu este unitară și uniformă, cum cred unii azi. Am avut întâi instaurarea regimului, care a durat din 1945 până în

1948. Am avut apoi perioada stalinistă (1948-1962), cu „dictatura proletariatului”, cu „internaționalismul proletar”, cu odioase crime, comise cu sânge rece la Canal, în închisori și în alte locuri. În literatură, epoca aceasta se cheamă „obsedantul deceniu”. Urmează perioada dezghețului, a unui fel de comunism românesc cu față umană, în vremea căreia s-a revenit la anumite valori (bine alese) naționale românești (1964-1974). În fine, ultimii 15 ani (1975-1989) au fost ai comunismului dur naționalist, când ne-am înfundat în lipsuri și nevoi, dar am continuat să clamăm „marile victorii”, să preamărim „geniul Carpaților” și să ne izolăm de lume. Cultura a fost obligată să se adapteze ideologiei comuniste, în toate ipostazele sale și a oscilat între promovarea clasicilor marxism-leninismului și a valorilor „marelui vecin de la Răsărit”, pe de o parte, și a traducerilor din Kafka, Hemingway, Faulkner sau Ionesco, a filmelor cu Bette Davis și Humphrey Bogart etc., pe de altă parte. Nici tratarea istoriei noastre nu a făcut excepție de la aceste extreme. În „deceniul obsedant” aproape că nu existam pe lume, copleșiți de Rusia și de Uniunea Sovietică; se promova „internaționalismul proletar”, se preda doar limba rusă ca limbă străină, scriitorii mari erau scoși din programe, personalitățile istorice erau obturate, dinastia străină ștearsă de pe fața pământului, România Mare declarată „imperialistă”, formată „din petice” smulse popoarelor din jur, Eminescu șovin și naționalist, poezia „Doină” interzisă etc. În anii ce au urmat, cam între 1960-1965 și 1975, se ajunsese la un oarecare echilibru, în sensul că adevăratele valori istorice românești erau reintroduse în circuit, anumite tradiții interbelice reluate, autorii mari fiind studiați și republicați aproape toți. În fine, un nou mare dezzechilibru a urmat ulterior, spre finele anilor 1970, când românii erau totul pe lume, cu un trecut alb și imaculat, pășind din glorie în glorie, spre „unitate, permanență și continuitate”, în frunte cu „încercatul partid comunist”, condus de „geniul Carpaților” și de „savanta de renume mondial”. În această perioadă, spre sfârșitul ei, au reînviat, în forme destul de agresive, dacismul cu tracomania, autohtonismul cel

mai vulgar sau protocronismul primitiv. Noroc că oamenii serioși au rezistat și că aceste „teorii” nu au putut pătrunde în școli și universități.

Evident, aceste avataruri au urmărit până astăzi și acestea sunt ușor de remarcat. Imediat după 1989, sătui de „slava eternă a României” și a „dinastiei roșii”, de trecutul fulminant, românii de rând au receptat avizi „istoriile” contrare, în care eram prezentați drept homunculi diformi, crescuți în spirit gregar, masă gelatinoasă fără personalitate, fără istorie, cu o limbă bună numai de înjurături, cu un trecut rușinos și laș etc. Ni s-a mai spus și că întreaga istorie românească este plină de mituri naționaliste, alcătuite nu doar de istoricii comuniști, ci chiar de către cei mai mari istorici români, de la cronicari la Școala Ardeleană și de la Nicolae Bălcescu la Nicolae Iorga. În fața acestei avalanșe de injurii nemeritate, au prins glas din nou protocroniștii, daciștii, românofilii cei eterni ca timpul, care-i declară pe traci drept cei mai avansați, drept creștini înainte de Hristos, vorbitori de latină (pe care ar fi luat-o romanii de la daci!!!) etc. Pentru aceștia, culturi enigmatice și discutabile, documente apocrife clare, contrafaceri medievale și moderne devin creații ale geniului românesc, nerecunoscute de istoricii de meserie, care ar fi devenit parte a unui complot universal antiromânesc. Astfel, istoria reală, „așa cum a fost” – total nespectaculară – deși este mereu scrisă și rescrisă de către specialiști, rămâne în umbră față de aceste elucubrații care se mișcă între cele două extreme: fie nu am fost nimic în istorie, fie am fost totul! Or, discursul despre trecut (istoriografia) – care nu se suprapune niciodată perfect peste realitatea trecută – trebuie lăsat pe seama istoricilor. Amatorii sau istoricii care nu se apropie de surse se pot, firește, pronunța în legătură cu cele care au fost, dar trebuie mereu precizat că o fac la modul diletant, sub formă de opinii personale, de eseuri, de imagini artistice etc. Altminteri, publicul rămâne cantonat într-o gravă confuzie de planuri.

Care a fost/este, din punct de vedere istoric, cea mai mare slăbiciune a poporului român? Dar cea mai vizibilă calitate?

E greu se spus! O mare slăbiciune a fost, cred, delăsarea (defetismul, ideea că la noi merge și așa). Această slăbiciune ne-a făcut să pierdem mult în competiția cu alte popoare. Cea mai vizibilă calitate a fost, cred, un anumit echilibru în viață, care a îmbrăcat și forme fataliste, dar și o putere și o știință de a oscila între politica de rezistență și cea de conciliere. Cu alte cuvinte, am știut când să luptăm și când să tratăm, să negociem ori să pertractăm (cum s-ar zice în Ardeal). Noi nu ne-am apărat „glia” până la sinucidere, ca unii vecini, dar nici nu ne-am lăsat distruși complet fără să luptăm. Țara sau „moșia” a viețuit și a supraviețuit bine câtă vreme țărani și boierii au avut ce apăra. Adică atât cât au avut în proprietate moșiile lor mici, care formau moșia cea mare, Țara. Apoi, rămași fără moșii, țărani s-au ticăloșit, dar nu într-atât încât să piardă speranța și să-și ia lumea în cap. Românii nu și-au părăsit țara (țările) până recent, convinși – cum se zicea pe vremuri la Radio Europa Liberă – că „locul românilor este în România”.

Mai sunt șanse (în viitorul apropiat) ca România să fie condusă de un regel/regină?

Nu cred că sunt, în acest moment, șanse prea mari, dar cine știe? Cum vedeți, Casa Regală a României nici nu are în acest moment un moștenitor tânăr și viguros, în care poporul român să-și poată pune speranța. Pe de altă parte, dacă prestația clasei politice românești va continua în direcția actuală lamentabilă, opinia publică românească se poate schimba destul de ușor. Monarhia modernă românească (inaugurată la 1866, pe baza tradiției noastre monarhice din secolele medievale) a fost, cu excepția domniei lui Carol al II-lea, un important factor de stabilitate.

Ce părere aveți despre „moda” tezelor de doctorat plagiate? Politicienii au dat tonul, iar anumiți profesori le-au cântat în strune, ajutându-i să comită culpe morale cu repetiție. Cum poate fi extirpat acest fenomen penibil?

Această „modă” – cum o numiți – este, de fapt o catastrofă pentru prestigiul științei românești și al universităților din această

țară. Este drept că, după adoptarea modelului Bologna, doctoratul s-a redus la trei ani și a devenit, dintr-o formă supremă de consacrare pe tărâmul cercetării, o formă de studenție, ultima etapă a studenției. Dar de aici și până la necinste și impostură este o distanță imensă. La noi, această pecingine a escaladat mult, pentru că nu s-au luat măsuri la timp. Soluția este simplă: trebuie să poată acorda doctorate doar acele universități capabile să facă acest lucru, iar conducătorii de doctorat trebuie să fie doar marile personalități ale științei, culturii, artei etc. De asemenea, conducătorii de doctorat trebuie responsabilizați alături de autorii tezelor pentru corectitudinea acestor lucrări, iar lucrările trebuie verificate prim mijloace clasice și moderne, dintre care nu trebuie excluse nici soft-urile antiplagiat. Pedepsele pentru plagiat se cuvine să fie, însă, exemplare. Este cea mai bună metodă de descumbrare, pentru că, din păcate, munca de convingere nu merge la noi. Politicienii plagiați ar trebui să primească chiar pedepse mai mari, fiindcă abaterea lor de la principiile de etică este mai mare.

Există - în domeniul educației - o tendință de supunere oarbă față de directivele Uniunii Europene care afectează identitatea națională a României. S-a inițiat, la un moment dat, acțiunea de diminuare a numărului orelor de istorie în școli, numărul orelor de limba română, de limba latină etc. Cum comentați?

Din păcate, între defectele noastre mai este unul, numit slugărnicie. Am fost mereu, de-a lungul timpului, supuși altora și ne-am obișnuit, poate, cu acest statut de ascultare și când trebuie și când nu trebuie. Noi am urmat de multe ori orbește directivele europene privind globalizarea, discriminarea pozitivă, drepturile minorităților etc. și ne-am tot umilit, cu speranța că va remarca cineva, dar asta nu ne va răsplăti cumva, făcându-ne europeni deplini. Azi, ce vedem pe scena europeană? Vedem cum se afirmă plener vechile orgolii naționale, vechile idei de suveranitate națională, egoismele etnice, cum renaște ura față de străini, cum înfloresc prejudecățile etno-lingvistice etc. Iar noi, defazați ca mai întot-

deauna, vrem să „modernizăm” școala românească renunțând la anumite ore de română, de istorie, de latină etc. Ca să obținem ce? Nu putem obține astfel decât incultură, prostie, spirite gregare, ușor de manipulat. Cel mai bine se poate învăța ce înseamnă Europa de la orele de istorie, tot de la istorie se poate învăța ce înseamnă să fii român în Europa, alături de francezi, de germani ori de polonezi. Românii nu se pot integra bine în Europa nu fiindcă nu ar fi destul de europeni, ci pentru că nu știu să mai fie români, pentru că nu mai vin cu modelul lor de civilizație, pentru că imită și ascultă, mereu supuși, de alții. Europa este formată din identități naționale, iar popoarele importante din Europa (cele care sunt luate în seamă și respectate) au identități puternice, bine afirmate și cunoscute de toți.

Există, de asemenea, o orientare europeană de aliniere la un anumit standard, de uniformizare, de comunizare a individului - prin educație. Cum percepeți acest aspect îngrijorător?

Această orientare – cel puțin pentru moment – cred că a dat greș. Am participat și eu la elaborarea unui așa-numit manual unic de cetățenie europeană. Nu a ieșit nimic! Cred că metodele nu sunt bune, nu avem o metodologie general acceptată, nu știm încă nici ce vrem exact sau ne imaginăm că elevii sunt din plastilină și că le putem da ce forme vrem. Pe de altă parte, eu cred că diversitatea este o mare bogăție, care trebuie perpetuată, îmbogățită și stimulată. Uniformizări forțate au aplicat doar regimurile totalitare și nu au reușit să creeze decât monștri. Cred că ideile generale europene se pot promova prin educație, dar cu condiția menținerii echilibrului dintre specificul local (național) și cel european.

Se pune, în școlile noastre, prea mult accentul pe memorie/memorare în detrimentul imaginației, al creativității. Care ar fi formula potrivită?

Și aici, în acest domeniu, trăim un paradox! Pe de o parte memorăm chestiuni inutile, iar pe de alta, când ar fi de memorat totuși, ne ferim. Copilul mic din clasele ele-

mentare, până ajunge la vârsta majoratului, are nevoie stringentă de exersarea memoriei și de acumulare de cunoștințe. Altminteri mintea sa intră în letargie sau ajunge să fie preocupată de chestiuni inutile sau chiar primejdioase. Învățatul pe de rost al unor versuri, la română, la limbi străine sau chiar la latină, folosirea uneori a mnemotehnicii, reținerea succesiunii cronologice a erelor istorice și a curentelor culturale etc. aveau rostul lor profund. Un tânăr cercetător, ca să poată inova într-un domeniu, trebuie să aibă o zestre de cunoștințe în propriul cap, care e cel mai bun computer din lume. A ne sprijini doar pe bazele de date, a căuta veșnic pe Google sau în alte locuri este ca și cum am fi infirmi. Firește, nu trebuie să ne oprim la memorare, dar adesea noi facem, în școlile noastre, chiar asta. Și mai facem ceva: nici nu memorăm și nici nu cultivăm imaginația și creativitatea! Atunci de unde să iasă creații valoroase, invenții, inovații etc.? Formula potrivită ar fi iarăși un echilibru între memorare și imaginație, dar echilibrul este foarte greu de atins. Sunt mai fascinante extremele, care nu conduc mereu spre alte extreme și, până la urmă, spre nimic bun.

Care este, din punctul dumneavoastră de vedere, profilul cultural al României?

Este greu de spus în câteva cuvinte. Dintr-un punct de vedere, românii sunt un popor paradoxal: prin originea romană, prin nume, prin limba romanică și prin forma de creștinare sunt occidentali, adică se revendică dinspre civilizația și cultura de succes din lumea de azi, pe când prin religie (confesiune), prin ritul bisericesc, prin limba bisericii, culturii și cancelariei medievale, prin alfabetul chirilic (folosit până nu demult), prin anumite aspecte de mentalitate balcanică etc. sunt mai aproape de lumea Răsăritului european. Acest lucru nu ar trebui să fie neapărat un handicap, ci ar putea fi un mare avantaj, fiindcă românii ar fi în postura de punte de legătură între cele două jumătăți ale continentului nostru. Din păcate, nu știu să fie o astfel de punte, o astfel de sinteză. Astfel, sub aspect cultural, România este o țară latină, legată de civilizațiile meditera-

neene, o țară care a traversat toate marile curente culturale ale Europei, de la Evul Mediu și Renaștere până la romantism, pozitivism, simbolism etc., dar cu mari decalaje și cu mari complexe. Până la începutul epocii moderne, românii au mizat (mai mult din cauza geografiei decât din cauza istoriei) pe civilizația bizantino-slavă, care le-a marcat profund destinul, iar acest lucru se vede până azi. Numai că această civilizație – în special după căderea Constantinopolului sub musulmani în 1453 – a intrat în declin și nu a mai putut concura cu civilizația concurențială, individualistă și eficientă a Occidentului. Aceasta din urmă a învins nu doar în Europa, ci și în lume, iar noi am fost secole la rând pe picior greșit. Când ne-am dat seama, am luat măsuri de sincronizare cu Occidentul, dar era târziu, handicapul era destul de mare, nu doar în raport cu marile puteri apusene, ci și cu vecinii polonezi, unguri, cehi, slovaci, croați, sloveni, care fuseseră de la început (deși puțin excentrici și ei sub aspect geografic), prin forța destinului, pe calea cea bună. Ceea ce v-am spus aici ca istoric nu justifică însă în totalitate marile noastre întârzieri, sincopile noastre, letargia, visarea, delăsarea ...

Sunteți profesor de-o viață. Este respectată așa cum se cuvine această meserie în țara noastră?

Meseria de profesor nu a fost niciodată o mare fericire pentru toți! Grecii antici aveau o zicere edificatoare în acest sens: „Pe cei pe care i-au urât, zeii i-au făcut profesori!”. Dascălii au fost cam chinuiți și disprețuiți în toate societățile și, în orice caz, prost plătiți. Liderii politici, în general, s-au uitat de sus la profesori, fie din complexe de inferioritate bine camuflate, fie din dispreț sincer pentru o muncă pe care nu o înțelegeau și care nu producea nimic măsurabil și nici obiecte palpabile. Natural, în epoca de prosperitate a științei, când marile invenții își dădeau măsura valorii, mulți dintre profesori au dobândit statute și roluri impresionante. Eu cred, însă, că nu este „alta mai de folos zăbăvă” pe lumea asta – cum ar fi spus cronicarul – decât a-i învăța pe alții, pe copii și pe tineri mai ales. De altminteri, Cicero spune că nici

nu există lucru mai bun pentru societate de făcut decât educarea tinerilor. Profesorul bun nu predă, ci oficiază de la catedră, știind să fie și erudit, și familiar, și savant, și părinte, și confident în același timp. El nu face o meserie oarecare, ci îndeplinește o misiune încredințată de comunitate, iar de seriozitatea misiunii sale depinde tot viitorul acelei comunități. Medicii și profesorii vindecă și întrețin corpurile și mințile noastre, făcându-ne să fim și să rămânem oameni. Dacă societatea noastră i-ar fi prețuit pe dascăli cum se cuvine măcar în ultima sută de ani, am fi putut fi la nivelul unor țări respectabile din Uniunea Europeană. Așa, ne lamentăm și căutăm soluții exotice, ignorându-le pe cele simple și la îndemână. Altminteri, țara asta a noastră a avut mari dascăli și chiar apostoli și învățători ai neamului, care ne-au salvat în momentele de cumpănă, sădindu-ne încrederea necesară ca să ducem națiunea mai departe.

Ce salariu ar trebui să aibă un profesor pentru a putea trăi decent?

Pentru un trai decent, dascălul nu are nevoie numai de bani, ci și de confort spiritual, are nevoie de o îmbinare sau de o simbioză între condițiile materiale și statutul în societate, între bunăstare și respectul comunității. Un dascăl nu are de ce să fie umil, fiindcă umilința predispune la compromisuri, iar compromisurile diminuează statutul, coboară omul și meseria. Noi cam asta am făcut în ultimii ani: l-am ajutat pe dascăl să fie modest și umil, să cedeze ispitelor, să caute venituri bănești cu orice preț, ca să trăiască. Mai mult, pe mulți dascăli tineri și buni, pregătiți bine, pe banii noștri, i-am alungat pe alte meridiane, ca să aducă binele altor societăți.

Ce repercusiuni vor avea valurile de migrații asupra culturii europene?

Migrația aceasta europeană nu este o surpriză pentru istoricii de meserie, care știu bine că, de cel puțin două milenii, mișcarea populației este dinspre est și sud-est spre vest. Valurile de emigranți au provocat întotdeauna probleme, pentru că sunt greu de gestionat și pentru că societatea nu este

niciodată pregătită să le facă față. Emigrația individuală sau sub forma grupurilor mici este suportabilă, fiindcă subiecții de care vorbim se încadrează destul de ușor în comunitățile primitoare și sfârșesc prin a fi asimilați. Dacă însă grupurile de nou-veniți sunt mari și dese, atunci se produce un fenomen îngrijorător și primejdios pentru stabilitatea lumii care primește: emigranții tind să trăiască exclusiv după propriile cutume și chiar să le impună grupului-gazdă, care începe treptat să intre în disoluție. Din păcate, acest proces periculos este însoțit de disfuncționalități, de conflicte, de violențe și tinde să distrugă anumite valori consacrate ale vechii populații, înlocuindu-le cu cele ale nou-veniților. Cred că în acest stadiu au ajuns anumite regiuni ale Europei. Firește că, dacă acest proces avansează, atunci se va modifica și profilul cultural al vechiului continent. Cultura europeană se bazează pe clasicismul greco-latin, imitat, reînviat și dezvoltat de Renaștere și, în oarecare măsură, de la Renaștere încoace, pe de o parte și pe creștinism (iudeo-creștinism), adaptat mereu și modernizat, de la Reformă încoace, mai ales în Europa Occidentală, pe de altă parte. Aceste valori – care au creat profilul cultural al Europei – sunt contestate azi, în urma presiunilor noilor grupuri de populație, educate în funcție de alte coordonate.

Riscă România să fie înghițită, la rândul ei, de aceste mișcări de populații?

Nu cred că România riscă o astfel de disoluție (cauzată de imigranți) în viitorul imediat. România poate însă intra ușor și singură într-o asemenea „înghițire”, prin obturarea valorilor care au stat la bazele Europei de către românii înșiși, de către decizia politică internă, de către orientarea greșită a strategiilor educaționale. Vedem, cu îngrijorare, că se întâmplă deja acest lucru sub ochii noștri.

Credeți că sunt cauzele acestor dislocări de mase umane și orientarea lor spre Occident?

Cauza principală sunt marile dezechilibre economice de pe planeta noastră, dezechilibre care nu au fost absente niciodată,

dar care acum s-au accentuat sau, dacă nu, prin noile mijloace de difuzare în masă, au ajuns să fie cunoscute de mulți și să fie conștientizate de mulți. O altă cauză este politica greșită a Occidentului față de țările și popoarele coloniale. A fost un fel de provocare a Occidentului față de grupuri mari de oameni obișnuite să trăiască în „legea” lor, după rânduielile și ritmurile lor. Noi am crezut că reguli bune, pe care le-am dobândit după milenii de civilizație de un anumit fel, trebuie să fie la fel de bune pentru comunități aflate pe alte trepte de dezvoltare, cu mentalități și idealuri foarte diferite de ale noastre. I-am provocat și i-am lăsat apoi la jumătatea drumului. Le-am arătat și le-am dat, o vreme, peștii – ca să folosesc o parabolă – dar nu i-am învățat cum să pescuiască temeinic. Acum, ei vin să-și ia „peștii” așa cum știu singuri ...

Ce părere aveți despre așa numita politică corectă a Europei? Este această idee de toleranță și de falsă egalitate o strategie potrivită când vine vorba despre întâlnirea a două civilizații total diferite (Vest-Est)?

Vedeți, chestiunea „ciocnirii civilizațiilor” (ca sa-l pastșez pe conservatorul Samuel Huntington) este delicată și atunci când vorbim de Europa, de cea din vest și de cea din est, darmită când ne referim la Europa în ansamblu și Orientul Apropiat și Mijlociu. Lăsăm deoparte aici problemele Africii profunde și ale Asiei. Noi, europenii occidentali și centrali, ca și americanii din SUA, am învățat să fim „generoși” după ce am „supt” din plin ceea ce ne-a convenit din lume. Nu vorbesc aici de noi, românii, ci vorbesc în ansamblu de „clubul select” – ajuns deja în criză și numit UE – în care am intrat într-un târziu și noi.

Eu am trăit o scenă halucinantă, în Statele Unite, la începutul anilor 1990, când eram proaspăt *visiting professor*: într-o zi, la Universitate, m-am dat, poate cam ostentativ, la o parte, ca să pătrundă prima în ascensor o doamnă; m-a privit lung și mi-a spus să intru eu, ca era rândul meu și că ea nu era handicapată (pe-atunci, termenul acesta încă nu era ofensiv). Ce înseamnă asta? Că ceea ce numim „corectitudine poli-

tică” și „discriminare pozitivă” – „rafinamente” prin care noi vrem să ne distingem în lumea noastră – poate părea o chestiune stranie pentru alții sau poate fi o realitate înțeleasă chiar pe dos. Cu multiculturalismul este la fel: dacă nu putem face ca civilizațiile să comunice sincer între ele și să-și împărtășească reciproc valorile, toată strădania este în van. Or, acceptarea celuilalt, cu tot ceea ce are el straniu pentru noi, este dificilă.

Putem spune că Europa se află, în prezent, în pragul unui război? Ideologic, religios, tehnologic?

Se poate spune și așa! Ca istoric, vă pot spune că războaiele, ca și alte calamități umane și naturale, au lovit lumea, dacă nu periodic (în sens de cicluri cu termene precise), atunci din timp în timp. Lumea nu a trăit prin și în războaie, dar conflictele armate (violente) au existat mereu. Mă îndoiesc că am dobândit înțelepciunea de a fi pașnici cu orice preț. Câtă vreme mari grupuri de oameni, inclusiv în Europa, vorbesc de război (fie el și „sfânt”) și preamăresc un Dumnezeu care ar vrea să vadă moarte anumite ființe umane, acest război ne pândește la fiecare pas. Las deoparte pericolul tehnologic/digital, care ne poate copleși oricând, din moment ce filmele preferate și premiate fac apologia violenței, iar oamenii își pun viața în pericol ca să „vâneze” creaturi virtuale!

Ce însemnătate are Brexit-ul în contextul UE, organism din care face parte și România?

Marea Britanie nu a făcut niciodată parte, în mod organic, din Europa, nici înainte și nici după crearea UE. Mai sunt încă englezi, mai ales din generația matură și de vârsta a treia, care cred că Dumnezeu a creat Insulele Britanice ca să fie propria sa grădină, așezată pentru eternitate într-o „splendidă izolare”. Mai sunt englezi care cred că, dacă țara lor a creat SUA, Canada, Australia, Noua Zeelandă etc. și *Commonwealth*-ul, ea este menită să aibă un destin de excepție, intangibil, individual, situat pe o traiectorie veșnic crescătoare. De

aceea, a face anumite sacrificii în numele grupului (în cazul nostru, UE) devine, pentru unii, de neacceptat și de neînțeles. Asta nu înseamnă că marile puteri din UE s-au purtat întotdeauna cu înțelepciune față de Marea Britanie. Vinile sunt împărțite!

Este România un stat vulnerabil, dependent de alte state, așa cum am fost de-a lungul istoriei?

Da, România este încă un stat vulnerabil, fiindcă nu este și nici nu va fi o mare putere. Niciodată, în istorie, statele nu au fost egale între ele, chiar și atunci când această egalitate era trecută în statute și regulamente și clamată în gura mare. De aceea, România are nevoie de alianțe puternice, de protecție, alături de state stabile și sigure. După cum se vede, nici în NATO nu ne putem simți pe deplin protejați, mai ales pentru că, de multe ori, marile puteri fac înțelegeri peste capetele celor mici, apărându-și exclusiv propriile interese. De altminteri, se spune că în politică nu sunt prietenii, ci numai interese.

Din punct de vedere politic, poziția geografică ne avantajează în prezent sau dimpotrivă?

Este greu de spus! Dacă istoria o fac oamenii, geografia (mai exact așezarea geografică) este un dat imuabil. Poziția noastră între Occident și Orient ar putea deveni o punte de legătură între cele două jumătăți ale Europei, dacă am avea oameni de stat capabili, dar așa, ea este de multe ori o linie de separație pe care o calcă și esticii și vesticii, încercând să ne atragă când de o parte, când de alta. Să ne amintim cum, după Al Doilea Război Mondial, am fost vărsați în zona de dominație comunistă, cu voia celor mari, fără măcar să fim întrebați. Azi, linia de confruntare fiind în Ucraina, suntem vulnerabili în continuare și putem deveni ușor – dacă nu ducem o politică înțeleaptă – „victime colaterale”.

Războiul din Ucraina, foarte aproape de noi, ce s-a întâmplat mai exact? Rusia a ocupat Donbass-ul fără ca UE să intervină ferm. Avem motive de îngrijorare? Mai direct spus, credeți că am fi în siguranță (suntem stat membru NATO și UE) sau nu în cazul unei agresiuni a Rusiei pe teritoriul

României?

Rusia a devenit, de la Petru cel Mare încoace (de prin 1700) o mare putere și, indiferent de avatarurile prin care a trecut de-atunci, așa a rămas – o mare putere. La 1711, țarul Petru I a venit pentru prima oară în Moldova, ca oaspete al lui Dimitrie Cantemir și, cel puțin în spirit, nu a mai plecat. La 1812, rușii au luat efectiv jumătate din Moldova și au făcut din ea o provincie a marelui lor imperiu. După 1991, Rusia a pierdut fostele republici sovietice, dar nu s-a resemnat. L-am auzit pe Alexandr Soljenițîn, proaspăt revenit în Rusia mamă din exil, la începutul anilor 1990, spunând că soarta Rusiei, Ucrainei și Belarusiei este să fie împreună, într-un fel de panslavism răsăritean charismatic. Iar scriitorul figura ca un democrat, antisovietic și anticomunist. Dar era convins de rolul de mare imperiu mondial rezervat țării sale. Azi Rusia lui Putin recuperează treptat imperiul de odinioară, iar ocuparea Crimeii și intervenția în Ucraina fac parte din acest program strategic. Sigur, Crimeea nu a fost niciodată ucraineană, dar nici rusească nu a fost, decât de la finele secolului al XVIII-lea, de sub Ecaterina cea Mare. Înainte de asta, Crimeea a fost tătărească, fiindcă acolo, secole la rând s-a aflat Hanatul Hoardei de Aur. Rusia nu uită niciodată și nu renunță la ceea ce a fost odată rusesc sau sovietic și, prin urmare, nici la jumătatea Moldovei dintre Prut și Nistru. Noi (România de azi), în concepție rusească, facem parte din „străinătatea apropiată” lor și ar trebui să fim dacă nu aliații lor fideli, cel puțin neutri binevoitori. De aceea, soarta noastră este grea. Integrarea noastră în NATO ne dă, natural, oarecare siguranță, da nu ne salvează de amenințări. Mai ales că NATO nu mai este ceea ce a fost.

Ce opinie aveți despre atentatele care au însângerat Europa? Au românii, în țara lor, motive să se teamă de aceste orori?

Atentatele care au însângerat Europa și care o însângerează aproape zilnic trebuie să ne îngrijoreze în chip foarte serios. Și românii au de ce să se teamă, ca parte a civilizației creștine și occidentale (pentru cei

care vin din Răsărit, noi suntem cu toții occidentali). Câtă vreme se vorbește despre un „război sfânt” și câtă vreme se strigă aproape de fiecare dată „Allah este mare!”, noi, „ghiaurii” (necredincioșii), suntem potențiale victime. Și noi, creștinii, am purtat războiul nostru „sfânt”, dar l-am cam terminat în Evul Mediu, de câteva sute de ani. Vedeți, azi românii se află peste tot și, chiar dacă ororile nu se petrec deocamdată la noi, ai noștri devin victime.

Ce părere aveți despre situația din Turcia și cum credeți că poate ea influența viitorul UE, NATO, implicit viitorul României?

Turcia, cu cei circa 80 de milioane de locuitori, este o mare putere regională, la confluența dintre Asia și Europa. Islamismul fundamentalist turc a fost oprit, eludat și reformat prin politica lui Mustafa Kemal, după Primul Război Mondial, iar lumea europeană a putut răsufla, oarecum, liniștită. Dar, după cum se vede, secole întregi de sedimentări tradiționale musulmane nu se pot șterge cu buretele, mai ales într-o lume care, în ciuda unei evidente modernizări, rămâne atât de inegală și atât de plină de falii. Între Turcia europeană și cea a câtorva mari orașe, europenizată, pe de o parte și Turcia asiatică, profundă, rurală și profund atașată tradiției, pe de altă parte, diferențele rămân majore. Azi s-a radicalizat aproape întreaga lume islamică și nici Turcia nu a rămas în afara acestui proces. În acest moment, din cauza politicii oficiale a Turciei (dar și din alte motive), viitorul NATO și al UE stă sub semnul incertitudinii, iar România, care nici nu a apucat să intre bine în cele două organizații, are de ce să fie îngrijorată. Erdogan se află acum în dialog amiabil cu Putin, politica de securitate a NATO în Marea Neagră bate pasul pe loc, aliatul nostru bulgar pare să facă, cel puțin în parte, jocul mării puteri slave de la Răsărit, iar noi trăim, deocamdată, cu ... speranța.

Ce carte scrisă de profesorul Ioan Aurel Pop îl reprezintă cel mai bine pe omul Ioan Aurel Pop (cu un scurt argument)?

E greu de spus! Cred, totuși, că mă reprezintă ca om (nu ca specialist) „Istoria, ade-

vărul și miturile. Note de lectură”, scoasă în două ediții la Editura Enciclopedică. Nu este o carte revoluționară și nici nu a avut un mare succes de librărie, dar spune cumva (celor curioși să știe) părerea mea despre cercetarea și reconstituirea trecutului, dar și despre lumea de demult, de-acum și din viitor. Nu este o carte de cercetare istorică, fiindcă cercetarea istorică se face prin studiul aprofundat al izvoarelor, al surselor; este o carte de opinii (acumulate în timp) despre rostul și menirea istoricului; e o carte polemică, fiindcă răspunde unei viziuni contrare (expuse de profesorul Lucian Boia), care relativizează complet cunoașterea trecutului, respinge din discursul istoric criteriul adevărului și – fapt foarte grav – pune întreaga istoriografie românească, de la cronicari până la marii istorici ai secolului al XX-lea, sub semnul mitului, mai ales sub semnul mitului naționalist. Or, eu am fost crescut sub zodia raționalismului aplicat riguros în cercetare. Școala istorică de la Cluj a pus și pune încă (sper!) accentul pe studiul riguros al izvoarelor, în sensul că viața de demult nu poate fi reconstituită prin impresii, ci după criterii precise, bazate pe științele auxiliare (metodele) istoriei, pe cunoașterea limbilor clasice și a celor moderne, pe ample acumulări succesive, continue, temeinice. Am învățat de la marii dascăli că a studia istoria națională este o datorie științifică, dar și civică în același timp, că scrisul istoric este o operă de mare responsabilitate, că nu se poate face cercetarea trecutului fără dragoste de viață, de viață de demult și de țară. Istoria ca discurs se face după reguli științifice, dar nu după reguli ca cele din științele exacte și incumbă o mare pasiune pentru om, comunitate, națiune, omenire etc. Toate acestea nu se exclud reciproc, ci se completează, intră în armonie și sintonie. Cred sincer că nu poți iubi, respecta, înțelege și descrie lumea (omenirea), dacă nu-ți cunoști și iubești locul nașterii tale, patria, în sens de spațiu de viață al părinților, bunicilor, moșilor etc. Prin urmare, erudiția și sentimentul (pasiunea) trebuie să meargă mână în mână, fiindcă suntem oameni, iar oamenii reci, fără sentimente, încetează să mai fie

oameni. Azi, din păcate, tot mai multe îndemnuri din spațiul public vor să devenim mecanisme, roboți, instrumente digitalizate, ușor de manipulat, ceea ce nu pot să accept. Istoria, deopotrivă ca realitate trecută și ca discurs despre ceea ce fost, este viață, iar viața trebuie cunoscută și cercetată cu mare respect, cu demnitate, dar și cu omenie.

Numiți, vă rog, câțiva români care considerați că au influențat decisiv soarta poporului nostru (cu un scurt argument la fiecare).

Au fost câțiva, fără doar și poate! Eu, când mă refer la români, vorbesc de ultima mie de ani (de prin secolele IX-X înoace), fiindcă anterior trăiau doar strămoși ai românilor. Sigur, din acești strămoși s-au format români, dar nu este corect să vorbim în sens atemporal despre români, cum fac unii dintre protocroniști, care pun „Tăblițele de la Tărtăria” (de exemplu) pe seama „geniului poporului nostru”. Cel mai important român este chiar poporul român ca subiect colectiv, făuritorul celei mai importante creații spirituale românești din toate timpurile, limba română. Ca ființe individuale, aș enumera câțiva principii medievali, de la Mircea cel Bătrân și Ștefan cel Mare până la Mihai Viteazul (în Evul Mediu, voința domnului schimba destinul țării și al poporului), pe diaconul Coresi (care a tipărit românește), pe Brâncoveanu, pe Cantemir (oameni ai epocii moderne), pe cronicari, pe Varlaam și Dosoftei, pe Inochentie Micu (cel care credea că „nu poți învia cu-adevărat decât din pământul patriei”), pe învățații Școlii Ardelene ... De aici înoace, sunt prea mulți ca să-i mai pomenesc pe toți. Oricum, influențați de politicienii mai recentți, nici nu ne dăm seama cât de mult datorăm oamenilor importanți din trecutul mai îndepărtat, pe care-i uităm și desconsiderăm prea adesea.

Se mai citesc cărțile istorice în România, domnule Ioan Aurel Pop?

Nu prea! Se citesc, eventual, articole din „Magazin istoric” și „Historia” (ceea ce este bine!) – deși cele două periodice promovează concepții diferite despre cunoașterea tre-

cutului; în fond, pentru asta am luptat, pentru pluralitatea opiniilor – sau cărți-bombă, prezentate ditirambic de către un aparat de propagandă bine pus la punct și aflat în slujba anumitor edituri. De aceea, publicul care mai citește istorie receptează, în mare măsură, cărți de pseudo-istorie, cărți de istorie contrafactuală sau de eseuri frumos „împachetate” și care lasă impresia că „așa se scrie istoria”. Noi nu am avut, din păcate, o mișcare culturală ca-n Franța, de exemplu, unde marii istorici medievaliști și-au dat mâna ca să prezinte publicului larg o lume revolută pe înțelesul tuturor, dar nealterată în esența sa. Noi vorbim în presă despre un Ev Mediu barbar și rușinos, în care se practicau discriminări, se asupreau minoritățile și nu se aplica discriminarea pozitivă, în care nu era democrație, libertate, egalitate etc. Păi, nici nu era nevoie de toate acestea, din moment ce lumea medievală se baza pe ierarhie, supunere, privilegiu, onoare etc. și a funcționat foarte bine așa, vreme de o mie de ani. Se citește azi multă istorie contemporană, mai ales politică recentă, fără discernământ și, de aceea, se forțează mereu uși deschise, mulți crezând că generația noastră a descoperit universul, rotunjimea pământului și oxigenul sau că Iulius Caesar și Shakespeare – de exemplu – erau tare înapoiați în lipsa laptopului ...

Numărul revistelor culturale și științifice se diminuează treptat. Ce viitor au ele? Sunt suficient susținute de stat?

Cred că suntem pe panta apusului paginii tipărite în formă clasică! De aproape șase secole, tiparul cu litere mobile ne-a definit destinul și pare că a obosit. Eu încep să întâlnesc tineri care nu au citit niciodată integral vreo carte de beletristică de câteva sute de pagini – mă refer la cartea tipărită – și care au cultură generală. Este o cultură generală câștigată de pe computer, de pe internet; e vorba de tineri care citesc de zor cărți digitale de anumite profiluri. Sunt și câteva reviste culturale și de specialitate digitale, cu mulți cititori. Revistele culturale și științifice clasice, în formă tipărită, sunt tot mai puține și tot mai puțin citite. În urmă cu trei decenii, orice intelectual român din

domeniul umanist citea cu sfințenie „România literară”, „Contemporanul”, „Luceafărul”, „Tribuna”, „Steaua”, „Convorbiri literare”, „Ramuri”, „Astra”, „Vatra” și alte câteva reviste sau măcar pe unele dintre acestea, cumpărate de la chioșc sau primite prin abonament. Azi, acest obicei aproape a dispărut. Natural, pe de altă parte, revistele culturale și științifice – în orice formă ar fi ele publicate – nu sunt suficient susținute de către stat, fiindcă statul nostru se ocupă de altceva, nu de educație și nici de lumea intelectuală.

Ce carte/cărți aveți acum pe noptieră?

Acum recitesc „Magicianul” de John Fowles, după obiceiul câștigat demult că măcar 100 de cărți mari din literatura lumii merită mereu reluate, recitite, priticite.

Numiți trei mari trădători din istoria României. Este trădarea o caracteristică a poporului nostru?

Am avut, firește, trădători, deși depinde mult din ce perspectivă privești trădarea. Totul este relativ, de aceea nu voi numi niciunul. Trădarea este etern umană și universală, iar românii nu au vreun talent special în această direcție.

În afara Academiei Române au apărut multe organisme suspecte, împopoțonate cu numele de academie și alimentate cu bani din bugetul contribuabililor. Ce părere aveți despre această situație reprobabilă?

Cred că aceasta este o pecingine națională în acest moment și mă ridic ferm, de câte ori am ocazia, contra acestui fenomen! Să ne înțelegem: toată lumea aceasta civilizată este plină de academii (în Italia sunt, dacă nu mă înșel vreo 12 academii numite „naționale”), de societăți savante, de institute, de asociații culturale și științifice etc. Din moment ce Academia Română nu a înregistrat această marcă la OSIM, au apărut și la noi felurite „academii” alternative. Nici asta nu este neapărat de condamnat, în condițiile date. Nu este acesta cel mai mare rău. Dar noi suntem singura țară europeană care le finanțăm de la buget pe toate, prin decizia aleșilor noștri din Parlament, ceea ce este

strigător la cer. Nici măcar dacă am fi cea mai prosperă țară europeană nu s-ar justifica această practică. Astfel, susținem cu banii contribuabilului român, fără niciun discernământ, Academia Română, dar și așa-numitele AOȘ („Academia Oamenilor de Știință”, ca și cum Academia Română ar fi formată din altfel de „oameni”!), „Academia de Științe Tehnice”, „Academia de Științe Medicale”, „Academia de Științe Agricole și Silvicultură” și altele, create mai recent sau pe cale de a fi create. Nu trebuie să avem nimic cu aceste asociații, cu o condiție: să se susțină singure, așa cum se întâmplă peste tot în lumea asta. Susținerea lor de la stat creează mai multe inconveniente, în plan financiar și științific-cultural: pe de o parte, se risipesc și puținii bani alocați științei, cercetării, recunoașterii prestigiului; pe de altă parte, se subminează valoarea Academiei Române, care, conform legii, este forul suprem de consacrare științifică în România. Așa, titlul de academician (acordat prin lege doar membrilor titulari ai Academiei Române) este uzurpat de felurite personaje (unele onorabile) prezente toată ziua la TV, publicul larg nu știe ce să mai creadă și unde să găsească reala valoare, iar banul public alimentează indemnizații inventate. Cred că înființarea acestor „academii” finanțate de stat este rezultatul frustrării unor parlamentari care nu s-au mulțu-

mit cu doctoratele luate în forme discutabile, ci care au dorit să fie academicieni. Neputând obține acest titlu autentic, au inventat instituții paralele ...

De ce credeți că în aprilie, la sărbătorirea a 150 de ani de la înființarea Academiei Române, în discursurile oficiale nu s-a pomenit nici măcar un cuvânt omagial în amintirea lui Alexandru Ioan Cuza, omul de care s-a legat inițial destinul acestei instituții? Sa fi fost vorba de rea voință sau, pur și simplu, de ignoranță?

Se poate să fi fost și una, și alta! Vă mărturisesc că m-am gândit la acest lucru atunci. Noi, oamenii, avem, cum știm bine, o mulțime de defecte, iar unul dintre ele este, fără îndoială, „plierea” prea accentuată după vremuri, după mode, după regimuri. Este evident că bazele Societății Literare s-au pus sub Cuza, care a gândit în termeni serioși întreg edificiul nostru național. Ca istoric, știu că tot programul de dezvoltare a României moderne a fost gândit la 1848-1849 și pus în pagină de pașoptiști, în documentele elaborate sau prezentate la Iași, la Blaj, la Izlaz, la Brașov, la Lugoj, la Cernăuți etc. Între revoluționari, o figură marcantă a fost și Alexandru Ioan Cuza. Înfăptuirea acestui program a rămas însă o sarcină a viitorului, adică a perioadei 1849-1918. Aș îndrăzni însă să spun că aproape jumătate din acest mare efort de modernizare - în ciuda impresiei de „forme fără fond”, teoretizate de Titu Maiorescu - s-a concretizat prin reformele lui Alexandru Ioan Cuza, înfăptuite între 1859 și 1866. Sunt, de fapt, șapte ani și nici aceștia întregi, pentru că grija lui Cuza, între 1859 și 1862, a fost obținerea recunoașterii dublei alegeri (pe de o parte) și desăvârșirea unirii în plan instituțional (pe de altă parte). Anul 1866 iese și el din discuție, fiindcă, la începutul lui, domnul unirii a fost obligat să abdice. Așa că, marile sale reforme, care au modernizat România, s-au făcut în anii 1863-1865, adică în trei ani: secularizarea, reforma agrară, reforma școlară, crearea primelor universități moderne, reforma justiției, reforma administrativă etc. Tot sub Cuza, s-a lucrat și la noua constituție, prima constituție

modernă adevărată, adoptată în 1866. Noi azi, din dorința de a restitui monarhiei de Hohenzollern ceea ce comuniștii i-au răpit pe nedrept, îi recunoaștem merite mai multe decât a avut! Pe vremea comunismului, eram aproape cu toții ascultători față de regim, iar azi, când s-a dat liber la critică, demonizăm comunismul în ansamblu, ca și cum atunci nu ar fi trăit oameni culți, nici conștienți și nici responsabili! Dacă îl lăudăm pe regele Mihai, trebuie neapărat să-l veștejim pe mareșalul Antonescu și invers. Dacă suntem adepții globalismului sau al UE, credem că nu dă bine să fim și patrioți, să ne iubim locul de naștere etc. Cu alte cuvinte, procedăm prin excludere, atunci când ar fi natural să gândim lumea prin coexistență, prin complementaritate și armonie. Dar, dacă vrem să fim corecți, atunci se cuvine să rostim răspicat: bazele Academiei Române s-au pus sub principele Alexandru Ioan I, prima ședință a înaltului for s-a putut întruni abia sub principele Carol I; cea mai grea și mai rapidă etapă de modernizare a țării s-a împlinit de către regimul lui Alexandru Ioan Cuza (1859-1866), iar următoarea - solidă și temeinică - sub regimul principelui (1866-1881) și regelui (1881-1914) Carol I. A-l contrapune pe Carol I lui Alexandru Ioan Cuza este o eroare copilărească. Poporul român i-a prețuit pe amândoi și i-a așezat pe locurile care li se cuvin în Panteonul Național.

Care este, în opinie lui Ioan Aurel Pop, cel mai mare istoric român?

Cel mai mare istoric român este, evident, Nicolae Iorga. Mai sunt câțiva foarte mari, de valoare europeană chiar, dar Iorga este unic, irepetabil, extraordinar. A scris - inegal, firește - mai mult decât ar putea citi un om normal într-o viață, dacă s-ar ocupa numai de citit ...

Ce este istoria, stimate domn?

Istoria este, pentru mine, viață, viață deplină. Noi o calificăm drept trecut și uităm că, pentru cei care au trăit acest trecut, era viață prezentă și reală. Eroarea noastră ca oameni ai prezentului este că socotim clipa noastră drept eternă și că

numim, cu dispreț, viața de odinioară lume moartă.

Ce pasiuni are Ioan Aurel Pop în afara activității profesionale?

Multe, dar nu prea ușor de împlinit, din lipsa timpului. *Fugit irreparabile tempus!* Îmi place să citesc poezie și proză, îngrijesc plante, văd filme, ascult muzică bună, de toate felurile.

Ce amintiri dragi păstrați din copilărie?

Păstrez în suflet oameni și locuri care mi-au marcat viața. Mai întâi pe bunica pe linie paternă, văduvă de război de la vârsta de 35 de ani, rămasă mereu nerecăsătorită, ca să-l poată jeli pe bunicul (până la moarte a purtat doliu) și ca să-l crească cum a vrut ea pe tata; apoi pe părinți, pe dascăli, pe prieteni. Păstrez amintirea unui Brașov ca un tărâm de poveste, cu Tâmpa, cu Dealul Melcilor sau cu Turnul Alb și cu Turnul Negru, cu Bastionul Țesătorilor și cu Biserica Bartolomeu. Mai târziu am descoperit Șcheii, cu Biserica Sfântul Nicolae, cu Liceul „Andrei Șaguna”, spre care mă uitam cu mare respect și cu admirație nedisimulată. Diriginta mea din școala generală, Doamna Profesoară Margareta Florea – încă în viață, la peste nouăzeci de ani – ne vorbea cu admirație despre forța matematicii, dar și despre literatură. Avea mereu asupra sa câte o foaie volantă, pe care rezolva câte o problemă, deși pe versoul foii putea foarte bine să scrie câte o poezie. Până de curând îi scriam felicitări de Crăciun în versuri și îmi răspundea tot așa ... Apoi, la 14 ani, am intrat la „Șaguna” – ceea ce era o performanță! – și am ajuns în clasa Profesorului Ion Topolog-Popescu, romancier cunoscut la Brașov, care m-a învățat ce este literatura și de ce este nevoie de disciplinele umaniste... Pe atunci, trimiteam probleme rezolvate la Gazeta de Matematică, dar m-am lecuit în curând ...

Sunteți un om religios, stimate domn?

Cred în Dumnezeu, dar consider că credința este un lucru strict personal și nu vorbesc despre asta. Alta este chestiunea legată de biserică și de istoria bisericii, despre care

îmi place să vorbesc ore în șir și să scriu cu pasiune.

În numele islamismului mor astăzi oameni nevinovați. Ce este, până la urmă, religia? S-a perimat atât de mult funcția ei spirituală, încât a rămas doar un instrument/pretext pentru conflicte dure între oameni cu mentalități, culturi și educații diferite?

Nici religiile, ca toate lucrurile de pe lumea asta trecătoare, nu sunt imuabile. Credința ar trebuie să fie una și nedespărțită, una și aceeași, dar și credința – cum se vede – îmbracă formele cele mai variate. Până la urmă, înțeleg și acest lucru și îl pot și argumenta, dar ceea ce nu pot înțelege este intoleranța față de credința altuia, ura față de felul de a fi al altuia. Am fost învățat de mic că este loc sub soare pentru oricine și că respectul pentru alteritate este o mărturie de omenie. Necazul este că mulți dintre aceia care trăiesc intens spiritualitatea, care sunt credincioși sinceri se lasă amăgiți de falsele predici, de învățături extreme, încât dobândesc gustul conflictelor. Și în numele credinței (și al bisericii), de-a lungul mileniilor de istorie cunoscută, s-au purtat războaie și s-au comis crime. La fel s-a întâmplat în numele dragostei (Războiul Troian), în numele familiei (Războiul celor Două Roze), al democrației, al libertății, al națiunii etc. Aceasta nu trebuie să ne facă să demonizăm credința, biserica, iubirea, națiunea etc., pentru că am comite o gravă confuzie de planuri.

Când vine vorba de stămoși – pe cine ar trebui să pună românul la loc de cinste? Pe daci sau pe romani? Sau și pe daci, și pe romani, și pe slavi?

Chestiunea cu strămoșii îndepărtați ține mai mult de educație decât de realitate. Cine ar putea spune azi în ce proporție suntem noi, românii, daci, romani, slavi ori altceva? Iar ideea aceasta că avem „sânge” dacic, roman, slav sau cuman este nerelevantă și chiar periculoasă. Specificul etnic sau național nu-l dau „sângele” sau ereditatea, ci educația într-un anumit mediu. Dacă mâine iau un copil de români abia născut și-l mut în Suedia și-l cresc acolo, printre suedezi, în școli suedeze, obțin din el, la 18 ani,

cel mai bun cetățean suedez, cu cele mai ferme convingeri suedeze. Totuși, anumite lucruri legate de etnicitate sunt sigure sau aproape sigure, inclusiv în cazul românilor. De exemplu, faptul că românii sunt azi singurii moștenitori ai romanității orientale și că vorbesc o limbă romanică arată, fără nicio îndoială, forța latinității noastre, faptul că odată, demult, limba latină a dominat aici asupra altor limbi. Dincolo de orice considerente privind istoria limbii române, în viața cotidiană, circa 80% din cuvintele pe care le folosim sunt de origine latină (moștenite din latina veche sau preluate ulterior din alte limbi), cam 15% sunt slave, iar restul sunt turcice, traco-dacice, maghiare etc. Sigur, asta nu înseamnă că proporția etniilor din care s-au format românii este exact la fel, dar această structură a vocabularului (lăsând la o parte sistemul nostru gramatical latin) oferă anumite indicii și asupra originii noastre etnice. Interesant este faptul că dacă analizăm textele vechi românești din epoca modernă timpurie (secolele XVI-XVII), proporția cuvintelor de origine latină este aproape la fel de mare, ceea ce spulberă teoria tendențioasă a „relatinizării” târzii a României. Știu că unora le este foarte dragă moștenirea noastră dacică (tracică) – deși mi-e greu să înțeleg de ce – dar, din păcate pentru aceștia, nu avem deloc argumente solide ca s-o putem susține. Știm doar că limba dacilor era indo-europeană și făcea parte din grupul *satem*, diferit de grupul din care făcea parte latina. Dar nu ni s-a păstrat niciun text în această limbă, ci doar cuvinte disparate. Poetul Ovidiu, după vreo șase ani de ședere la Tomis, printre greci și barbari, a învățat greu limba geților, scriind și o „cărțulie” cu versuri în pomenita limbă, scriere care s-a pierdut.

Ce mai înseamnă astăzi să fii patriot, când majoritatea politicienilor noștri (cu excepția celor care alunecă într-un naționalism agresiv) se declară europeni? Ne-am pierdut patriotismul pur, indispensabil unei națiuni?

Da, este o gravă confuzie de planuri și în chestiunile legate de patriotism și de dragostea de țară. Tinerii nu mai știu ce să creadă, fiindcă sistemul românesc de instrucți-

ne și de educație se află în derivă de decenii bune și nimeni dintre cei cu putere de decizie nu pare preocupat de redresarea lui. Politicienii se declară europeni în lipsă de altceva, dar mai ales de convingeri ferme, de cunoștințe de cultură generală și de cultură românească, de idealuri de viață, de proiecte pentru generațiile viitoare. Ca să fii patriot autentic trebuie să-ți cunoști bine țara și să ajungi astfel s-o prețuiești. Mulți politicieni români confundă instituțiile românești care le taxează ignoranța și care-i chiar pedepsesc pentru incompetență, pentru acte antisociale, pentru hoții de tot felul cu țara și, în loc să se îndrepte în urma greșelilor lor, ajung să-și urască țara. Dacă nu îți iubești în mod organic și necondiționat patria, nu ai cum să le explici tinerilor ce este patria, nu ai cum să fii sincer cu acești învățăcei, iar ei simt ușor falsul. Patriotismul a fost o vreme confiscat de anumite grupări naționaliste și pervertit, dar timpul acestor partide și persoane a trecut (cel puțin, în acest moment, nu avem în România un partid naționalist de forță) și, totuși, cei mai mulți intelectuali se feresc să vorbească despre țară, despre patrie, despre specificul național, despre valorile noastre. Cred că Seneca spunea, în urmă cu două milenii, că el nu-și iubea țara fiindcă era mare, ci fiindcă era a lui. Dacă nu iubim sincer țara asta, cu toate ale sale, cu doruri, cu patimi și cu uri, cu doine și cu strigături, cu blesteme și „codri verzi de brad”, nu avem cum să iubim Europa sau omenirea, fiindcă „picurii cu strop de strop fac al mărilor potop” (ca să-l citez pe uitatul și „facilul” Coșbuc, care știa atâta cultură germană și filozofie indică). Din micile și multele iubiri se naște iubirea cea mare ... Iar țara asta merită iubire necondiționată, fiindcă relele din ea nu i se datorează, ci ni se datorează nouă, nevrednici cârtitori, mici la suflet și mari la pretenții.

Ce părere aveți despre Uniunea Europeană? Va rezista ca organism politic?

Nu cred, decât dacă proiectul său – bun în principiu, dar greșit în detalii – se va relua și reface de la capăt, pe baze noi, mai potrivite. Mai mult nu pot spune, fiindcă nu sunt viitorolog, iar istoricii, în ciuda unei

prejudecăți răspândite, nu pot prevedea viitorul. Pot însă ceva important și adesea ignorat de contemporani: pot înțelege și gestiona mai bine prezentul, tocmai pentru că au experiența vieții trecute, iar această viață trecută – cum vă spuneam – a fost prezentă pentru cei care au trăit-o, atunci când au trăit-o.

Au știut românii să-și folosească libertatea după 1989 sau sunt în derivă și acum?

Nu au prea știut, decât parțial, pe felii. Libertatea de care vorbiți ne-a dat nouă, românilor, un fel de vertij, ne-a copleșit cu ademenirea ei, cu fascinația ei, după decenii de control de partid și de stat asupra tuturor mișcărilor noastre. Au venit oameni înțelepți din Vest sau din închisori – români ca și noi – ca să ne spună pe românește ce este libertatea și nu i-am înțeles sau, când i-am înțeles, a fost prea târziu. Au fost și alții care ne-au dezorientat cu dezinformările lor și a fost aproape imposibil să alegem grâul de neghină. Nici acum nu ne-am revenit și nu avem clasă politică, nu avem instituții credibile; ba, mai mult, vedem că și Europa și lumea sunt în derivă, ceea ce ne tulbură și mai mult, făcându-ne să nu mai distingem valorile de nonvalori și nici să prețuim și să construim ceas de ceas libertatea autentică.

Este democrația o sintagmă utopică?

Nu, democrația are valoarea ei, într-o lume de criză a valorilor, dar anumiți lideri s-au apucat să compromită democrația, ceea ce nu este greu. Orice lucru bun – dacă nu este păstrat cu grijă – se degradează. Încă Polybios, dacă nu mă înșel, scria, acum mai bine de două milenii, că democrația poate degenera în anarhie, monarhia în tiranie și așa mai departe. Regimurile politice bune au adesea pandante rele și trebuie păstrate ca „bibelourile de porțelan”, fiindcă altminteri au „existența efemeră” (ca să-l parafrazez pe Ion Minulescu). Și iubirea, rău aplicată și gestionată, poate ucide ființa adorată. Eu cred că societățile statornice și bine constituite au mecanismele și forțele interne necesare pentru a feri democrația de abuzuri, de instrumentalizări, de demagogie, de populism. Noi nu suntem însă, din păcate, o astfel de societate.

Ce înseamnă, stimate domn, adevărul?

Adevărul este greu de definit! S-au străduit generații întregi de filosofi și multe școli filosofice s-o facă și nu au dat decât soluții parțiale, fiindcă noi, oamenii, nu putem ajunge decât la soluții parțiale. Mi-ar fi mai ușor să definesc adevărul istoric, pe care trebuie să-l caute fiecare cercetător al trecutului. Cel care are „meseria de istoric” (cum a spus Marc Bloch) este obligat să caute și să descopere adevărul, adică să reconstituie lumile de odinioară „așa cum au fost” (după expresia lui Leopold von Ranke). Firește, nu va reuși niciodată pe deplin, fiindcă ceea ce a fost nu se mai întoarce (timpul este ireversibil), dar cu atât e mai fascinantă căutarea. În vreme ce artiștii fac lumi, uzând de talent și de imaginație, istoricii re-fac lumi, folosindu-se de izvoare și urmărind criteriul adevărului. Totuși, e bine ca și istoricii să fie puțin artiști, altminteri tot discursul lor rămâne sec, fără sevă, nu ajunge la sufletele oamenilor. Reconstituirea lumilor trecute se face pentru oameni și reprezintă toată experiența de viață a societății.

Revenind însă la adevăr în general, trebuie să constatăm că gradul de abstractizare este mult mai mare. După părerea mea, adevărul este adecvarea cea mai apropiată dintre realitate și reflectarea acestei realități în mintea noastră. Atunci când diferența dintre realitate și reflectarea sa este mică, ne apropiem de adevăr. Dacă mă întrebați de adevărul absolut, atunci vă spun sigur că numai Dumnezeu îl deține și nu ni-l revelă nouă, umililor săi robi. Dacă ar face-o însă, am înceta să mai fim oameni ... Adevărul, ca și dreptatea, este foarte important pe lumea asta imperfectă, dar nici adevărul și nici dreptatea nu au niciun rost fără bunătațe. Ajung să fie concepte seci într-o lume goală și obosită. Și vă spune asta un om care a încercat să educe multe promoții de elevi și studenți și care se bucură încă precum un copil atunci când vreunul din foștii învățaței – acum om în toată firea – îi spune pe stradă: „Vă salut, dom’ profesor! Mi-ați fost dascăl”.

Dumitru MICU

Un panoramic al presei românești

Abstract

Articolul de față evaluează contribuțiile istoricului literar clujan Mircea Popa în domeniul istoriei presei, cu precădere a celei din Transilvania: Istoria presei literare românești din Transilvania, de la începuturi până în 1918 (în colaborare cu Valentin Tașcu 1980); Presa și ideea națională (2002); Panoramic jurnalistic. Presa de ieri și de azi (2011). Textul se concentrează asupra ultimei apariții, vizând „presa de ieri și de azi”, în care sunt prezentate exhaustiv 19 periodice, majoritatea covârșitoare din Ardeal, printre publicațiile cercetate aflându-se „Tribuna” „Transilvania”, „Gazeta Transilvaniei”, „Tribuna” (Arad), „Gazeta de la Turda”, dar și „Convorbiri literare” și „Viața românească”, acestea din urmă abordate din perspectivă transilvană.

În ampla desfășurare de istorie jurnalistică sunt identificate marile teme ale publicisticii transilvane. Acestea au legătură cu ideea națională și voința de emancipare a românilor, privesc concepția liderilor de conștiință români (intelectuali de prestigiu, scriitori, ziariști de frunte), care au pledat pentru înțelegere și conviețuire armonioasă, dar și efectele manipulative ale unor publicații („Patria” din Budapesta, 1871–1972) încercate de cercuri guvernamentale maghiare asupra românilor ardeleni. O altă axă de orientări are în vedere combaterea exagerărilor cu privire la pervertirea, prin purificare, a limbii, contribuția presei în ceea ce privește unificarea și formarea limbii literare (și a literaturii), participarea la acest fenomen a celor mai prestigioși dintre scriitorii tuturor „provinciilor” istorice.

Panoramic jurnalistic înmagazinează o cantitate enormă de informație și posedă meritul de prezenta interes atât pentru istorici, pentru filologi, cât și pentru publicul larg. Îb ea străbate ca un fir roșu formularea lui Ion Breazu: „Presa Transilvaniei a fost, timp de un veac, laboratorul uriaș al conștiinței naționale”.

Cuvinte-cheie: Istorie, Jurnalism, tematici, filologie, Transilvania.

This article evaluates the contributions of the literary historian of Cluj, Mircea Popa, in the field of media history, especially of the Transylvanian media: History of the Romanian Literary Media in Transylvania, from the beginnings till 1918 (in cooperation with Valentin Tașcu, 1980); The Media and National Idea (2002); Journalistic Panorama. The Media of Yesterday and of Today (2011). The text is focused on the last issue, envisaging the „media of yesterday and of today”, in which 19 periodical papers are presented exhaustively, most of them from Ardeal, the studied publications including „Tribuna” (Arad) („Tribune”) „Transilvania”, „Gazeta Transilvaniei” („Transylvania Gazette”), but also „Convorbiri literare” („Literary Conversations”) and „Viața românească” („Romanian Life”), the latter being approached from Transylvanian perspective.

In the ample development of journalistic history the author identifies the great themes of Transylvanian publications. These are related to the national idea and the Romanians’ will of

emancipation, they refer to the thought of the Romanian leaders of opinion (reputable intellectuals, writers, top journalists), who pleaded for understanding and harmonious living together, but also the manipulative effects of some publications („Patria” in Budapest, 1871–1972) attempted by Hungarian governmental circles on the Transylvanian Romanians. Another axis of orientations envisages the fight against exaggerations regarding the perverting language by purification, the contribution of the media to the unification and forming of the literary language (and literature), participation in this phenomenon of the most prestigious writers of all historical „provinces”.

Journalistic Panorama collects an enormous quantity of information, interesting both for historians, philologists and for the wide public. Ion Breazu's words pervade it like a read thread: „The Transylvanian media was, for a century, the huge laboratory of the national conscience.”

Keywords: *Istorie, Jurnalism, tematici, filologie, Transilvania.*

În prodigioasa lui activitate de istoric literar, Mircea Popa acordă un constant interes presei. Celei literare, în special, dar și celei de orice alt caracter sau de oricât de largă cuprindere. Trei dintre cele 19 volume publicate până acum (*Istoria presei literare românești din Transilvania, de la începuturi până în 1918*, în colaborare cu Valentin Tașcu, 1980; *Presa și ideea națională*, 2002; *Panoramic jurnalistic. Presa de ieri și de azi*, 2011) sunt consacrate istoriei presei, cu precădere istoriei prese ardelenene.

În ultima dintre aceste cărți, 12 din cele 19 periodice prezentate exhaustiv au apărut în Ardeal. Faptul e specificat chiar în titlurile articolelor dedicate unora dintre ele, ca de altfel și ale câtorva dintre cele incluse în prezentări colective: „*Tribuna*” sibiană, *Rilul cultural al revistei „Transilvania”*, „*Gazeta Transilvaniei*”, „*Tribuna*” de la Arad, *Momente din trecutul presei sălăjene românești*, *Aspecte ale presei culturale maramureșene*, *Presa din Valea Jiului*, *Traseu revuistic alba-iulian*, *Tradiții ale presei românești din Cluj-Napoca*, *Peisaj revuistic bihorean*, „*Gazeta de la Turda*” etc. Câteva dintre publicațiile apărute în afara Ardealului, și chiar a României, sunt abordate din perspectivă ardeleană: „*Convorbiri literare*” și *Transilvania*, *Mișcarea literară din Transilvania și „Viața românească”*. *Patria* din Budapesta (1871-1972) e denunțată ca „produs al manipulării” încercate de cercuri guvernamentale maghiare asupra românilor ardeleni. Descrierea gazetei studențești pariziene *Românul* (1917-1918) include relatări privind participarea aceste-

ia la lupta poporului român pentru înfăptuirea idealului său național.

Incursiuni în presa ardeleană, Mircea Popa operase, din motive obiective, și înainte de apariția lucrărilor citate, întrucât volumele sale precedente sunt despre Timotei Cipariu, Octavian Goga, Ion Agârbiceanu și Ilarie Chendi.

Intitulată *Presă și naționalitate*, prima secțiune a *Panoramicului jurnalistic* se deschide cu articolul de sinteză *Rolul presei din Transilvania în formarea conștiinței naționale și a unității de neam*, construit pe două judecăți convergente (de realitate și de valoare, în același timp), una enunțată de Iorga, în *Almanahul presei românești* pe 1926, cealaltă de Ion Breazu, în *Literatura Transilvaniei* (1944).

„Istoria ziaristicii ardelenene este, după Iorga, ce mai frumoasă pagină din istoria Ardealului de o sută și mai bine de ani încoace. Filele ei cuprind gândirea și simțirea celor mai de seamă bărbați pe care i-a dat neamul românesc în această provincie. Toți scriitorii, toți dascălii în coloanele ei și-au depus tot ce-au avut mai curat în sufletele lor și le-au socotit mai de preț pentru vremea lor”. În formularea lui Breazu: „Presa Transilvaniei a fost, timp de un veac, laboratorul uriaș al conștiinței naționale”. Exactitatea acestor aserțiuni nu comportă discuții. Întreaga informație depozitată în cele peste 400 de pagini ale cărții lui Mircea Popa atestă perfectă lor adecvare la realitatea obiectivă. Pe toată durata existenței în afara hotarelor statale firești, presa ardelea-

nă românească a contribuit determinativ la trezirea și dinamizarea conștiinței naționale: condiție primordială a izbânzii în lupta pentru unirea din 1918. Călimara lui Iosif Vulcan – zicea Goga, având în vedere, de fapt, călimările tuturor scriitorilor patrioți – „a trasat și granița politică (...) Ca pretutindeni în istorie, și la noi, condeiul a fost avangarda tutunului”. Concret, precizează autorul *Panoramicului*, acțiunea presei românești transcarpatice a vizat, în condițiile apariției sub stăpânire străină, patru obiective majore: cristalizarea limbii literare unitare, comună românilor de pretutindeni, dezvoltarea unitară a literaturii în toate ținuturile românești, adâncirea caracterului popular al acesteia și angajarea ei politică.

Explicitându-și specificările, Mircea Popa menționează mai întâi că lupta împotriva pervertirii limbii prin purism, etimologism și toate celelalte aberații latiniste ale câtorva filologi din Blaj a fost dusă nu doar de cărturari scriitori din vechea Românie, ci și de personalități și periodice ardelen. În opoziție cu școala blăjeană, *Telegrafului român* din Sibiu a adoptat, de la apariția (1876), scrierea fonetică. Raliindu-se poziției

Convorbirilor literare în materie de limbă, *Familia*, *Tribuna*, mai târziu *Luceafărul*, secundate de aproape toate celelalte publicații din Transilvania, au determinat înlocuirea și acolo a „limbii greoaie” cu cea crescută din vorbirea populară, „mai curată și mai aleasă”, „dulce și fluidă”, ridicată prin creația marilor scriitori la demnitatea de limbă literară. Transformarea aceasta nu s-a realizat fără a fi întâmpinat rezistență. În articolul *Peisaj revuistic bihorean*, istoricul literar constată că una dintre publicațiile umoristice și satirice din acea parte a țării, *Vulturul*, „a dus o luptă necurmată împotriva pocirii limbii, a schimonosirii ei cu tot felul de regionalisme sau străinisme. În acest sens, revista publică parodii bine ticluite după graiul franțuzit din Principate sau după cel latinizat din unele cercuri transilvănene”.

Considerabil s-a resimțit procesul de formare unitară a limbii literare și a literaturii pe tot cuprinsul țării de pe urma valorificării creației anonime. Paginile revistelor lui Iosif Vulcan, *Familia* și *Șezătoarea*, coloanele *Tribunei* lui Slavici, urmate de mai toate periodicele literare din țară, se deschid producțiilor populare, cu generozitate. Folclorul alimenta, de altfel, literatura cultă însă de la apariția acesteia. În contextul creșterii accelerate a interesului pentru folclor, apar autori populari, prelucrători de motive folclorice, precum Anton Pann, Petre Ispirescu, Ioan Popovici-Bănățeanu, Ion Pop-Reteganul, Petre Dulfu, Miron Pompiliu, Virgil Onițiu.

Efecte osmotice a avut, în condițiile expansiunii presei, amplificarea și intensificarea relațiilor culturale, literare îndeosebi, între ținuturile întinse de o parte și alta a Carpaților. Prin lansarea lui Eminescu, *Familia* a devenit, încă din timpul apariției la Budapesta, o publicație panromânească, și și-a desăvârșit această apartenență prin prezența în spațiul ei, mai ales după mutarea la Oradea, a mai tuturor scriitorilor români de „dincolo”: Alecsandri, Heliade-Rădulescu, Bolintineanu, Bolliac, Hasdeu, Creangă, Caragiale, Duiliu Zamfirescu, Delavrancea, Vlahuță, chiar Macedonski. Aceasta, până la Primul Război Mondial. În perioada interbelică, nimeni nu mai stă să

diferențieze scriitorii după originea regională. Cotruș, Lovinescu, Agârbiceanu, Papilian, Pillat, Cioran, Noica, Virgil Gheorghiu, Ștefan Baciuc, Eugen Ionescu, Octav Șuluțiu, Anton Holban, Mircea Damian apar ca membri ai aceleiași „familii”. Numeroși „regățeni” colaborează și la celelalte organe ardeleni de publicitate. În *Gazeta Transilvaniei*, de exemplu, alături de Cipariu, Bărnăuțiu, Iosif Vulcan, Ion Maiorescu, A.T. Laurian, semnează Heliade, C. Negruzzi, G. Sion, în *Tribuna* de la Arad îi găsim și pe Sadoveanu, Brătescu-Voinești, Gârleanu, Anghel, Topârceanu, Eftimiu. Cu timpul, situația se va generaliza, colaborările neardelene înmulțindu-se inclusiv în publicații apărute la marginile teritoriului românesc. Relevant în acest sens e peisajul revuistic maramureșean. În publicații ca *Astra Maramureșului* și *Căminul nostru* din Sighet, *Cronica*, *Înfrățirea* și *Nord Vestul* din Baia Mare, *Datina* din Satu Mare și multe altele, din alte regiuni, pot fi parcurse texte de / și despre, între alții, N. Iorga, Ion Minulescu, Ion Pillat, N. Davidescu, Oreste, Nichifor Crainic, Al. O. Teodoreanu, Ionel Teodoreanu, Barbu Nemțeanu, Otilia Cazimir, Artur Enășescu, Gh. Brăescu, Demostene Botez, Mihai Codreanu, Radu Boureanu, Ovidiu Papadima.

De colaborarea ardelenilor la presa de dincoace nu e tocmai propriu a vorbi. Stabilit la Iași, integrat colectivului *Vieții românești*, Topârceanu „devine moldovan”. Schimbându-și domiciliile ardeleni, Goga, Iosif devin bucureșteni. Cu atât mai mult Titu Maiorescu. Un muntean, un moldovan, un oltean era, înainte de 1918, pentru transilvăneni „frate din Țară”, prin „Țară”, transilvănenii înțelegând „România”. De aici, lozinca lor „Vrem să ne unim cu Tara”. Regățenii însă nu voiau „unirea” cu Ardealul, ci recuperarea lui, reintegrarea lui în Țară. În consecință, pentru munteni, moldoveni, olteni, dobrogeni, orice contact cu ardelenii era un pas în această direcție. În cazul concret, conlucrarea pe tărâmul presei, ca și pe oricare altul, era un mod al cimentării unității spirituale și sufletești a românilor din estul și vestul Carpaților. Aceasta, până în 1918. După aceea prezența scriitorilor români ciscarpatini în reviste

transcarpatine a încetat să aibă semnificație politică, păstrând-o numai pe cea literară.

Posibilitatea unirii statale trainice la nivel statal fiind condiționată de conștientizarea necesității ei, realizarea acestei conștientizări implica o cât mai largă difuzare a culturii în mase. În acest scop, românii ardeleni luminați și cu dare de mână s-au străduit, de îndată ce a fost posibil, să procure mijloace de a suscita în popor gustul cititului, dorința de instruire. Apariția primelor periodice (*Ateneul românesc*, *Foaia duminicii*, *Foaie literară*, *Gazeta de Transilvania*) a fost anticipată de construirea unei așa-zise „biblioteci”: *Biblioteca românească* (1821) a lui Zaharia Carcalechi. Cu timpul, asemenea instrumente de propagare a culturii aveau să apară pe lângă organe de presă și instituții. În același an cu *Tribuna*, Slavici întemeiază, la Sibiu, *Biblioteca populară*, sub al cărei generic apar o sumedenie de cărți de format modic, accesibile oamenilor simpli, conținând povestiri și poezii inspirate din viața satelor și din cea a straturilor urbane de jos, basme, traduceri.

Exemplul slavician e urmat de Enea Hodoș, care, în 1899, organizează, la Caransebeș, Biblioteca Noastră, de librăria din Brașov, ce editează romane, de Societatea pentru fond de teatru, în a cărei Bibliotecă teatrală apr, desigur, producții de gen dramatic. O Bibliotecă poporană a luat ființă și sub egida Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român (ASTRA), creată în 1861. Primul volum apărut acolo e *Povestiri din viața țăranilor noștri* de Ion Pop-Reteganul. I-au urmat cărți ale unor scriitori ardeleni de mărimi diferite, de la A.P. Bănuț, Al. Ciura, I. U. Soricu, Petre Dulfu, Al. Lupeanu Melin, N. Potra Petrescu la Slavici, Coșbuc, Iosif, Goga, precum și opere ale unor somități din regat: Alecsandri, C. Negruzzi, Creangă, Anton Pann. Pe lângă scrieri literare, ASTRA edita, pentru săteni, calendare și almanahuri. Cu timpul, avea să tipărească și opere științifice. Primele țin de domeniul istoriei, al istoriei literare și al lingvisticii (monografia *Tudor Vladimirescu* de N. Iorga, *Istoria literaturii române. Epoca veche* de Sextil Pușcariu) și tot astfel o seamă de volume scrise de, între alții, Ion Lupaș, N.

Dobrogeanu, C. Daicoviciu. Anterioară acestor apariții este cea a revistei *Transilvania* (1858-1889), al cărei cel dintâi prin redactor a fost „veneratul și cunoscutul Nestor al presei românești din acea vreme, experimentatul G. Bariț”, întemeietorul periodicelor *Gazeta de Transilvania*, *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, *Observatorul*, prin care el „a pus bazele trainice ale jurnalismului transilvănean”. Una dintre modalitățile cultivării prin aceste periodice a sentimentului unității de neam a fost participarea la toate sărbătorile scriitorilor români de seamă, ardeleni și regăteni, popularizarea în permanență a creației lor. În același timp, ASTRA organiza adunări populare, șezători, conferințe, reuniuni de tot felul, în orașe și sate de pe tot cuprinsul Ardealului, efectul acestora fiind „o apropiere continuă de popor și de doleanțele lui cele mai stridente”. Pe această cale, s-au și strâns fonduri pentru Biblioteca și Muzeul ASTRA, pentru teatru, pentru o școală de fete, pentru un institut tipografic. O realizare deosebită a Asociațiunii a constat în editarea, la

Sibiu, începând din 1898, a primei Enciclopedii românești. Aceasta a apărut în trei tomuri masive, de câte circa 1000 de pagini fiecare, redactor coordonator fiind Cornel Diaconovici.

Principiul orientativ esențial fiind, în creația culturală românească de ambele părți ale arcului carpatic, unirea, acest principiu a inflamat conștiințele în asemenea măsură încât acel foc imaterial a topit în cele din urmă, frontierele nefirești. Starea de spirit a intelectualității ardeleni tinere, fascinantă, în anii premergători războiului de întregire, de tot ce venea de peste munți, este edificator exemplificată de Goga în *Fragmente autobiografice*: „O carte care apărea pe acele vremuri era pentru noi mai mult decât un act literar: lua proporțiile unui mare act politic. O nuvelă de Delavrancea și câteva pagini din Vlahuță erau adevărate acte politice, care întăreau capacitatea de rezistență națională”.

Voința de emancipare națională până la separarea statală de imperiul austro-ungar nu implica, în concepția liderilor de conștiință români, situarea în raporturi de ostilitate cu naționalitățile conlocuitoare. Dimpotrivă. Cu orice prilej, intelectuali de prestigiu, scriitori, ziariști de frunte au pledat pentru înțelegere, pentru conviețuire armonioasă a românilor cu cetățenii tuturor celorlalte grupuri etnice. Propagator în genere a bunei înțelegeri între oamenii de orice limbă, Ioan Slavici o introduce ca normă de conduită în activitatea *Tribunei*. Articole de fond din primele numere ale acestui ziar, nesemnate, deci aparținând sau, oricum, angajând răspunderea sa, directorului, conțin fraze ca acestea: „venind cu inima deschisă, sperăm că cu inimi deschise vom fi întâmpinați îndeosebi și din partea colegilor noștri sași și a celor maghiari, reprezentanți ai unui popor de oșteni mândri de firea lor deschisă și îndrăzneată”. „Vorbim de sincera apropiere între români și maghiari, pentru că partea cea bună și cu desăvârșire mare a poporului român o dorește”. Așa gândeau toți tribuniștii. Ilarie Chendi, criticul literar al ziarului și numai el, pledează în spiritul coexistenței amicale sub semnătură, subliniind însemnătatea literaturii în promovarea lui. „Prin

nimic – scrie el – nu se poate contribui mai sigur la înlăturarea prăpăstiilor sufletești dintre două popoare ca prin literatură. Și e, hotărât, un semn bun al vremii că oameni serioși de condei ridică chestiunea și o talmăcesc în acest mod”. Trăgând din acest enunț teoretic concluzia practică firească, exigentul critic decide: „Câtă vreme există scriitori maghiari care, în cadrul literaturii universale își au importanța lor, nu ne va împiedica nici o rezervă națională exagerată de a-i ceti și gusta”. În virtutea acestei concepții Chendi întreține relații cordiale cu scriitori maghiari, le recenza cărțile, ca de altfel și ei pe ale sale, stimula traducerea în *Tribuna* și înalte publicații ardelene. În gazeta lui Slavici apăreau talmăcirii din Petöfi, Madács, Jókai Mór, Ady Endre, între alții, printre talmăcitori numărându-se Iosif și Goga. Dintre alte literaturi, cea mai bogat reprezentată prin traduceri e rusa. Puteau fi citați în *Tribuna* Tolstoi, Gogol, Dostoievski, Turgheniev. Aceștia se întâlneau în coloanele ziarului, cu Björsterne Björnson, Bret Harte, Božena Nemčova, Daudet, Zola, Silvio Alphonso Pelico. Unii dintre aceștia, și câțiva în plus (Balzac, Maupassant, Zola, Prosper Mérimé, Francois Copée, Gorki, Poe, Dickens, Sienkiewicz, Edmondo de Amicis, Grazia Deledda, Matilde Seras ș.a.) apar și în *Gazeta Transilvaniei* și nu doar acolo.

Cultivarea spiritului de coexistență pașnică excludea orice compromis de natură politică vitală, orice concesie față de falsificarea istoriei, față de politica de discriminare națională. Mircea Popa citează articole din *Familia* în care Vasile Mangra, Gavril Pop, Ion Pușcariu demontează teoria lui Roesler despre originea poporului român; menționează aprecierea entuziastă a unor lucrări precum *Părți alese din istoria Transilvaniei* de Bariț, *Patria românilor din Dacia superioară* de Al. Papiu-Ilarian, *Popoarele Daciei înainte de colonizarea romană*, *Istoria arheologiei* de Odobescu, a colecției Hurmusaki, a unor studii de Al. Xenopol și Iorga. Relevând poziția revistei în momente istorice importante, cercetătorul remarcă democratismul acesteia în relatările despre războiul franco-german din 1870, despre Comuna din Paris, despre patriotismul afi-

șat în timpul războiului nostru pentru independență și din momentul Memorandului. Marile personalități ale istoriei naționale – mai constată el – sunt mereu evocate. Dar cel mai înălțător citat e cel în care, într-un editorial din primul an al *Tribunei*, redacția își mărturisește ritos împărtășirea năzuinței românilor ardeleni de a trăi în propriul lor stat.

„Parte dintr-un popor pe care împrejurările l-au ajutat să întemeieze un stat național la hotarele patriei noastre, noi românii din Țările supuse coroanei ungare avem fără îndoială inimile totdeauna calde pentru acest stat românesc, căci în el e pus centrul firesc al culturii noastre naționale. Aceasta n-o tăgăduiește nimeni dintre noi, și în zadar am tăgădui-o, căci nimeni nu ne-ar crede. Tot atât de puțin tăgăduim că, atunci când nu s-ar pune întrebarea dacă am dori ori nu ca toți românii să fie întruniți într-un singur stat, n-am sta câtuși de puțin pe gânduri și am răspunde că da.”

Cu tot atâta curaj a susținut cauza națională, contribuind la realizarea unirii spirituale, și prin aceasta și a celei politice, a doua *Tribună*, apărută la Arad (1897-1912), sub conducerea lui Ion Russu-Șirianu. În paginile acesteia, alături de Coșbuc, Goga, Ilarie Chendi, Bogda-Duică, Zaharia Bârsan, Emil Isac, I. Popovici Bănățeanu, Petre Dulfu, apar Iorga, Sadoveanu, Brătescu-Voinești, D. Anghel, Topârceanu, Eftimiu, tânărul Lucian Blaga. Militantă în plan politic, pentru activism, împotriva pasiviștilor, care își exprimau opoziția față de ordinea existentă prin refuzul de a participa la activitatea parlamentară, *Tribuna* – consideră Mircea Popa „a pregătit întreg contingentul de tineri, ca și atmosfera trebuitoare în vederea acțiunii finale pentru realizarea Unirii.”

Continuând tradiția primei *Tribune*, cea a lui Slavici, *Tribuna* arădeană a predat-o, *Tribunelor* următoare: celei „renăscute”, în 1915, prin Onisifor Ghibu, Gh. Popp și C. Bucșan, al București, celei „înviată” de Agârbiceanu, la Cluj, în 1938, celei apărute tot acolo în 1940 (*Tribuna Ardealului*), în fine celei de a treia *Tribune* clujene, născută în 1957 și încă în viață.

În două articole, asemenea *Tribunei*, e înfățișat și *Luceafărul*: cel din 1902-1919 și cel din 1941-1945. Cel de azi, înființat în 1958, nu e menționat, având comun cu precedentele două doar titlul. În prima serie, apărută la Budapesta, continuată la Sibiu, sub direcția lui Octavian C. Tăslăuanu, *Luceafărul* este potrivit caracterizării cercetătorului, „cea dintâi și cea mai modernă revistă literară a Transilvaniei până la Marea Unire”. Considerată de unii, și la începuturile ei și mai târziu chiar după al Doilea Război Mondial, un satelit al *Sămănătorului* (ceea ce principalii ei redactori, Tăslăuanu, Goga, Al. Ciura, negau categoric), această publicație a avut afinități cu *Sămănătorul*, precum și, mai ales, cu *Viața românească*, dar – stabilește Mircea Popa, în consens cu exegeții anteriori – și-a fixat o direcție proprie, paralelă cu cea sămănătoristă și cea poporanistă. Ceea ce, după ultimul exeget, „diferențiază poziția *Luceafărului* de mișcarea sămănătoristă (și mai târziu de poporanism) este insistența cu care a reiterat criteriul autonomiei esteticului.” „Susținând în condițiile specifice transilvănene, literatura realistă de orientare pregnant națională, publicația și-a trasat o linie teoretic deosebită de sămănătorism și poporanism, printr-un mai declarat criteriu estetic și prin ducerea mai departe a tradițiilor autohtone.” Mutată, în 1919, la București, revista își lărgea cercul de colaboratori, celor de până atunci alăturându-li-se, între alții, Blaga, Voiculescu, Nichifor Crainic, Al. Busuioceanu, Gib Mihăescu, Emanoil Bucuța, Radu Dragnea. Prin scrisul acestora, mai cu seamă prin articolele de atitudine semnate de Crainic, Busuioceanu și Dragnea, *Luceafărul*, notează Mircea Popa, preludează orientarea *Gândirii*. Convergența cu estetica gândiristă, nuanțată prin combinarea cu cea revistei *Gând românesc*, se vedește, și mai precis, în cea de a doua serie a *Luceafărului*, dirijată de Victor Papilian, secundat de D. D. Roșca și la care colaborează numeroși tineri poeți, prozatori, critici, esești, dramaturgi de formație mai ales tradiționalistă, ca Eugenia Mureșan, M. Beniuc, V. Copilu-Cheatră, Zorica Lațcu, Aurel Marin, Ion Siugariu, Grigore Popa, Virgil Nistor, Lucian Valea, Ion Maxim, Victor felea dar și unii

moderniști, ca Ion Negoitescu și St. Aug. Doinaș, membri ai Cercului literar, cu a cărui *Revistă*, *Luceafărul* avea să intre în polemică. Colaboratorii mai vârstnici (Blaga, D. Popovici, D. Stăniloae, N. Mărgineanu) publică mai cu seamă studii și eseuri. Nu au înțeles însă de ce prima serie a revistei e prezentată în secțiunea *Presă și naționalitate*, iar a doua în cea afectată presei regionale.

Convergentă cu poziția presei ardelenice românești de directivă este cea a unor publicații care, neangajate declarativ, slujeau, totuși constant, cu mijloacele pe care le aveau la dispoziție, cauza națiunii lor. Apărut în 1847, la Blaj, redactat de Timotei Cipariu, Aron Pumnul și Iosif Many, ziarul *Organul luminării* a devenit cel mai eficace organ de propagare a principiilor iluministe, democratice și revoluționare, al ideilor de libertate lansate de Voltaire, Rousseau, Lamartine, Byron, Michelet, Ledru-Rollin și alții, însușite de toți luptătorii pentru propășirea neamului. Pentru precizarea sensului acestei acțiuni, ziarul își fixează titlul, numindu-se, după izbucnirea revoluției *Organul național*. În 1848, un român, Sigismund Pop, scoate, la Pesta, gazeta literară *Amicul Poporului*, în care publică mai ales poezie, patriotică și socială, principalii autori fiind Vincențiu Babeș, Anastasie Marinescu, Iacob Bologa, P. Farchici, Gheorghe Deheleanu, Ilie Paulescu.

O mențiune specială e de acordat revistelor lui Nicolae Fekete Negruțu (1846-1890), originar dintr-un sat din județul Dej, arhivar, vicanotar, asesor consistorial al episcopiei greco-catolice din Gherla, profesor la Preparandia din acel oraș, în sfârșit protopop al Dejului. În strădania de a-și îndeplini cât mai bine sacerdoțiul, inimosul preot a început să scoată „foi”. Prima, apărută în 1875, e o gazetă bisericească, *Predicatorul săteanului român*, rebotezată în 1890, *Preotul român*. Urmează *Lumea nouă*, „gazetă serioasă și voioasă” (1876), *Amicul familiei* (1878) și, cea mai substanțială, *Cărțile săteanului român* (Gherla, 1876-1896) care, reunind articole pe probleme economico-sociale, scrise de oameni de seamă (C. A. Rosetti, Axente Sever, Aron Densusianu ș.a.), culese de prin periodice, și multă literatură, mai cu

seamă poezie patriotică (Alecsandri, Iosif, Vulcan, Gr. H. Grădinaș ș.a.) inspirată de războiul pentru independență. Nicolae Fekete Negruțu a fost și unul dintre membrii cei mai activi ai Astrei.

Cauza susținută de presa românească militară s-a bucurat – demonstrează Mircea Popa – de înțelegerea și sprijinul presei ardeleno-germane de dinainte de 1848. Nu prea dispuși a recunoaște originea romană a poporului român, istoricii și ziaristii sași nu o neagă pe cea dacică; dimpotrivă unii merg până acolo încât, omologând geții cu goții, atribuie sașilor, ungarilor și românilor obârșie comună. Incitați de această presupunere, scriitori, jurnaliști și învățați germani manifestă interes pentru trecutul mai mult sau mai puțin depărtat al Transilvaniei, pentru personalități istorice românești, în special pentru Mihai Viteazul, culeg și valorifică literar legende și folclor din România, urmăresc dezvoltarea culturii românești, traduc din literatura română. Oamenii de afaceri sași, se arată bucuroși să întrețină relații comerciale. Admițând că „valahii” sunt „locuitorii cei mai vechi” și majoritari ai Transilvaniei, personalități științifice precum publicații ca *Blätter für Geist Silbenbürger Bote*, *Transilvania* și altele consideră că (citată din ultima): „O națiune care (...) formează majoritatea populației și care suportă toate sarcinile publice în mod egal cu celelalte națiuni conlocuitoare nu poate fi refuzată în cererile ei de-a obține drepturi egale (...) O neglijare a cultivării acestui popor este un păcat, nu numai împotriva națiunii valahe, dar chiar și împotriva spiritului uman.”

Acestea sunt în *Panoramic jurnalistic*, principalele coordonate ideatice ale conținutului periodicelor ardeleno-germane de atitudine manifest patriotică apărute în secolul al XIX-lea și în primele aproape două decenii ale secolului al XX-lea. După înfăptuirea Marii Uniri, problematica avea să fie, desigur alta, în toate sferile societății, și alta, va fi, în consecință, și informația din periodice. Cartea lui Mircea Popa nu cuprinde însă nici un articol consacrat integral vreuneia dintre publicațiile literare în limba română înfiripate în perioada interbelică: tratează individual doar două dintre cele născute înainte de 1918 și „înviată” după aceea:

Luceafărul și *Cosânzeana*. Ambele, dar mai ales a doua, s-au menținut estetic pe pozițiile lor antebelice, nu însă fără anumite deschideri spre arta de expresie modernă. În *Luceafărul* semnează, cum s-a văzut, Doinaș și Negoiteșcu; în *Cosânzeana* apare un lung studiu, adevărată monografie, a lui Ion Breazu despre poezia și dramaturgia lui Blaga. Însă redactorul-șef, D. I. Cucu (codirector, câțiva ani, împreună cu Cezar Petrescu, al *Gândirii*, la care Blaga colabora permanent) declanșează un atac ce se voia nimicitor asupra poeziei blagiene, considerată a nu fi poezie, ci „megalomanie intelectuală”.

Nu beneficiază, în *Panoramic*, de articol separat nici *Gând românesc* („ce mai bună revistă clujeană din epoca interbelică” potrivit judecății cercetătorului, dar i se acordă mai mult spațiu în articolul *Tradiții ale presei românești din Cluj-Napoca*.) Apărută din 1933 până în 1940, sub direcția lui Ion Chinezu, ajutat de Ion Breazu și Olimpiu Boitoș, publicația a reunit în paginile ei personalități din toate domeniile culturii, precum Blaga, Pillat, Cotruș, Agârbiceanu, Victor Papilian, D. D. Roșca, Eugeniu Sperantia, Tudor Vianu, Mircea Vulcănescu, Constantin Noica, Edgar Papu, Mihai Beniuc, Emil Giurgiuca (a sprijinit afirmarea unora dintre cei mai talentați prozatori tineri: Ion Vlasiu, Victor Beneș și mai ales Pavel Dan).

Privilegiate față de revistele literare sunt, în *Panoramic* câteva ziare politice, apărute la Cluj, Brașov, și București, în deceniul al patrulea și în timpul celui de al Doilea Război Mondial. Articolul ce le este consacrat, sub titlul *Trei momente ale presei țărăniște*. Corneliu Coposu, Constantin Hagea și Victor Iancu, reconstituie colaborarea celor nominalizați la *România nouă, țară nouă, Patria, Dreptatea, Ardealul, Dacia, Tribuna Transilvaniei, Pământul românesc, Tribuna de la Brașov* etc. „Personalitate de prim rang a vieții noastre politice post decembriste”, „singura personalitate cu adevărat carismatică” din acea perioadă, Coposu, relevă cercetătorul, a fost, înainte de suprimarea democrației, un ziarist harnic, curajos și talentat, adversar inclement al fascismului

și a tuturor formelor de dictatură, un luptător în stare să-și dea viața pentru convingerile sale. Citate din scrisul său îi confirmă și curajul și reala vocație literară. Un vrednic comiliton al său a fost Constantin Hagea, director al gazetelor *Ardealul* și *Voința Transilvaniei*. Cadru didactic universitar, la Sibiu, Victor Iancu a desfășurat, sub dictatura antonesciană și în anii imediat următori, o activitate publicistică intensă, în spirit democratic.

Un alt ziar politic din perioada interbelică, prezentat în *Panoramic jurnalistic*, este *Gazeta de la Turda*. Scos, la 5 mai 1940, de Vasile Iluțiu, el a dat expresie imediată de deznădejdie și revoltei provocate de evenimentele tragice ale anului. A declarat ziua ocupării Basarabiei „o zi de doliu”, iar la cedarea părții de nord a Ardealului, a devenit ziarul refugiaților ardeleni. A descris cu un realism cutremurător atrocitățile de la Ip, Trăznea, Huedin și deportarea evreilor și a publicat în permanență versuri și articole de ardentă atitudine patriotică, semnate de, între alții, Emil Isac, Iustin Ilieșiu, Ion Th. Ilea, V. Copilu Cheatră, Grigore Popa, George Popa, Gherghinescu-Vania, Ion Apostol Popescu, Dimitrie Danciu, Ovidiu Caledoni, Coca Fargo, articole de Vasile Netea, Gabriel Țepelea, Emil Boșca-Mălin, George Sbârcea.

Dintre ziarele ivite curând după 23 august 1944, două rețin în chip mai special atenția cercetătorului, *România viitoare* și *Curierul sportiv cultural-informativ*, ambele apărute la Sibiu, respectiv spre sfârșitul anului 1944 și în 1945. Manipulată de universitari angajați subit în slujba regimului prosovietic, în frunte cu Constantin Daicoviciu, *România viitoare* a declanșat o prigoană tenace asupra cadrelor didactice nedispuse la o schimbare imediată la față, principala victimă fiind Onisifor Ghibu.

Cealaltă gazetă cuprinde, sub titlu atât de impropriu, multă literatură, și una de expresie evoluată produsă de Radu Stanca, Ion Negoitescu, Doinaș, Pimen Constantinescu, Magda Isanos ș.a. Pe lângă redacție funcționează un activ cenaclu, animat în special de Stanca, Regman și Doinaș. Pe plan civic, *Curierul...* milita pentru

democrație, a cărei expresie supremă o vedea în modul de viață occidental. La 13 octombrie 1947, însă, el și-a schimbat orientarea, brusc, transformându-se în „organ independent al democrației populare”.

Starea jalnică a presei literare în perioada următoare, integral stalinistă, este exemplificată prin descrierea *Almanahului literar* din Cluj. Dispariția acestei publicații, în 1954, nu implică schimbări esențiale „perioada proletcultistă prelungindu-se încă timp de câțiva ani”.

Aproximativ o jumătate din ultimul volum al lui Mircea Popa e acordată publicațiilor cu conținut mai mult sau mai puțin neutru, apolitic sau politic în mod tacit, nedeclarat. Cam toate periodicele din *Panoramic* sunt *situate*, dar nu neapărat în conformitate cu un program sau o concepție majoritatea revistelor din acțiunile *Presa regională*, *Categorii de presă*, *Deschideri europene și americane* sunt grupate în funcție nu de principii, ci de o apartenență oarecare, regională, profesională, națională, instituțională, sau după genul de preocupări. Fie nu suscită comentarii, discuții. Pur și simplu, informează. Parcurgându-le, aflăm ce periodice au apărut și când, în cutare ținut, județ sau oraș, ce caractere au altele, indiferent de locul apariției, cine le-a scos, cu ce mijloace, ale cui interese serveau? Cu alte cuvinte, respectivele texte conțin informație utilă, mai cu seamă de ordin istoric și istoric literar. În parte informația aceasta e, desigur, cunoscută unora; integral probabil, nimănui. Câți știu că, în 1904, a apărut, în Șimleul Silvaniei, săptămânal, *Gazeta de duminică*, avându-l „redactor responsabil” pe Ion Pop-Reteganul, principal colaborator pe Emil Isac (sub anagrama I. Casu)? Nu e singurul periodic sălăjean; în județ au mai apărut o mulțime, dintre care Mircea Popa reține una, *Flori de crin* (1932-1936), editată tot la Sibiu, cu colaborarea nu doar a unor autori ca Măia Frollo, Ovidiu Hulea și soția sa, Livia Rebreanu-Hulea, sora romancierului, ci și a lui Agârbiceanu, Galaction, Al. Lascarov Moldoveanu, chiar Vlahuță. Față de marea literatură modernă, revista n-a avut înțelegere; a judecat operele lui Rebreanu, Camil Petrescu, Gib I. Mihăescu

dintr-o perspectivă îngust didactică, meschin moralistă. O optică nu mai puțin obtuză e cea a revistei *Viitorul Maramureșului*, care publică un manifest stupid împotriva poeziei lui Blaga. *Cronica*, în schimb, acordă operei blagiene o prețuire deosebită, exprimată îndeosebi de poetul și cronicarul literar Ion Șiugariu. Alte reviste maramureșene, precum *Crainicul Maramureșului*, *Astra Maramureșului*, *Căminul nostru*, *Acțiunea maramureșană*, manifestă înțelegere pentru arta modernă, reproducând poezii de Macedonski, Minulescu, Aron Cotruș, Ion Pillat, Camil Baltazar, N. Davidescu, acordând ospitalitate versurilor lui Pavel Macedonski, fiul poetului *Rondelurilor*. Articolul relativ la presa din Valea Jiului izbește atenția prin specificarea că fondatorul și, un timp, directorul ziarului minier *Gazeta Jiului* a fost Gh. Tătărescu. Acesta e prezent acolo cu o piesă de teatru, *Când vine viforul*.

Însă „cel mai important și cel mai longeviv ziar din Valea Jiului” a fost, în opinia cercetătorului, *Avântul* (1928-1947). Caracterul ziarului este predominant politico-economico-social, nu însă fără a conține și literatură, produsă îndeosebi de autori locali dar incluzând și reproduceri din Arghezi, Crainic, și mai ales din autori periferici, ca Mircea Dem. Rădulescu, D. Iov, Mihai Lungianu, I. C. Suceveanu. Din revistele apărute între 1938 și 1948 prezintă interes literar *Munții Apuseni*, la care colaborează Papilian, Virgil Carianopol, Aurel Marin, Ovid Caledoniu, Const. Virgil Gheorghiu, Emil Zegreanu, *Răscruci*, unde apar Ion Negoitescu, Ion Oană (Traduceri din Valéry și Maetrelin), I. D. Sârbu, *Gând tineresc* în care debutează In Brad, Ion Rahoveanu, Ion Gheorghe. Printre numeroasele publicații ieșite, în secolul XX, la Cluj, se numără, în afară de menționatul *Gând românesc*, și mai ales de *Gândirea* (1924-1944), rămasă pentru scurt timp în orașul natal, *Răvașul* din 1903 al protopopului Dr. Elie Dăianu, în care scriu Iorga, Goga, Cotruș, Agârbiceanu, cotidienele *Patria* (1919-1938), condus de Agârbiceanu, și *Voința* în ale căror redacții a lucrat Blaga și în care mai semnează Cezar Petrescu, Gib Mihăescu, Radu Dragnea, I.

Cucu.

Interesante date de mică istorie literară se pot spicui din ceea ce *Panoramicul* dezvăluie cu privire la categoriile de presă. Presa sportivă, constată cercetătorul, își are originea, la noi, în reviste cu finalitate educativă (inclusiv în ceea ce privește igiena), ca *Mama și copilul*, fondată, în 1865, de Maria Rosetti, care semnaleză importanța gimnasticii în dezvoltarea organismului, și *Higiena și școala* a medicului Pavel Vasici, care, de asemenea, atrage atenția asupra necesității practicării exercițiilor fizice pentru „întărirea corpului, sănătatea și dezvoltarea minții”. Inclusă, la început, în periodice de mai larg profi (*Icoana lunei*, *Familia*, *Vatra*, *Literatorul*), publicistica de natură sportivă se diversifică, unele sporturi obținând periodice specializate. În afară de gazete ca *Șahistul român*, *România șahistă*, *Revista hipică*, *Ringul* etc. apar reviste precum *Footbal* (1937), scrisă aproape integral de Camil Petrescu, *Carpații*, subintitulată *Vânătoare, pescuit, chinologie*, la care colaborează susținut Sadoveanu, Agârbiceanu, Al. Cazaban, I. Al. Brătescu-Voinești, Al. Lupeanu-Melin, *Galeria* lui Vlaicu Bârna, în care se întâlnesc Arghezi, Pillat, Lovinescu, I. Teodoreanu, I. M. Sadoveanu, Dragoș Protopopescu, Ștefan Baciu, D. Stelaru sau mai sus menționatul *Curier sportiv-cultural-informativ*. La publicațiile sportive independente se adaugă suplimente sportive ale unor gazete ca *Universul* și *Vremea*.

Din bogata presă feministă, două publicații, *Lumina femeii* (Cluj, 1920-1922) și mai ales *Revista scriitoarei* (București, 1926-1943), direcționată, ca și alte periodice feminine, de Adela Xenopol, fiica istoricului. În sumarele ambelor predomină numeric bărbații. Față de 12 bărbați (între care Iorga, S. Mehedinți, Ion Simionescu, Emanoil Bucuța, Vasile Bogrea ș.a.) nominalizați pe lista colaboratorilor primei reviste, o singură femeie, Elena Văcărescu. Pe lista a doua, proporția e mai echilibrată, dar numărul numelor feminine notorii e, totuși, inferior.

Presa cinematografică a luat ființă la noi abia în anul imediat următor intrării României în Primul Război Mondial, prima revistă de specialitate fiind *Cinematograful*.

Următoarele apariții, până în 1947, sunt, în *Panoramic*, doar enumerate. În ceea ce privește presa teatrală, cartea lui Mircea Popa le stabilește doar pe cele din Ardeal. Primul demers în această direcție s-a produs în 1901, în Șimleul Silvaniei, unde s-a tipărit, cu mari greutăți, din cauza agresivității șovine a autorităților locale, și din singurul număr realizat nu s-a păstrat nici un exemplar. Prima publicație ce n-a pierit în fașă e *Revista teatrală*, scoasă bilunar, timp de un an (1913-1914), în Brașov, de Horia Petra Petrescu.

Diferită prin natura ei de toate menționatele publicații, trecută cu vederea de toți cercetătorii anteriori lui Mircea Popa, este revista satirico-umoristică *Priculiciu*. A apărut în 1872, la Pesta (16 numere), scrisă aproape în întregime de redactorul și proprietarul ei, bănățeanul Iulian Grozescu (1839-1872), poet, prozator, folclorist, ziarist, trecut prin multe redacții din Ardeal, Ungaria și România (*Concordia*, *Umoristul* lui Iosif Vulcan, *Familia aceluiași*, *Telegraful*, *Albina*), întemeietor în intenție, înainte de a scoate *Priculiciu*, a două gazete, *Speranța* și *Poșta română*. „Diariu moristicu-satiricu” duminical, „cu multe caricature și secături”, *Priculiciu* publică „pocnituri și plesnituri” în proză și versuri comice, precum acestea: „Constituția maghiară / e vestită ca amară. / Căci te scoate afar din țară / Și te-ndeamnă să pornești / Peste munți la București.”

Bogată și prețioasă informație conțin în *Panoramic jurnalistic*, articolele consacrate periodicelor străine apărute la noi în secolele XIX și XX, îndeosebi celor franceze, dirijate fie de francezi stabiliți aici (Ulysse de Marsillac, J. A. Vallant, Frédéric Damé etc.) fie de români, ca Alfred Hefter, directorul cotidianului ilustrat de informații politice, economice și sociale „*Le Moment. Journal de Bucarest*”, interesant literar mai ales prin portretizarea de către Ion Biberi, Ionel Jianu, Margareta Miller-Verghi și alți numeroși scriitori contemporani, de la Sadoveanu la Mircea Eliade. La Iași apare, în 1929-1930, sub îngrijirea profesorului Nicolae Șerban, revista universitară franco-română *Gallia*. Colaboratori francezi de mare prestigiu:

Henri Focillon, Paul Hazard, Fernand Baldensperger. Un număr (cel din iunie 1930) e dedicat contelui de Saint-Aulaire, ambasadorul Franței în România, în Primul Război Mondial. Ca urmare a desfășurării, în 1927, la București a Congresului presei latine, în anul următor ia naștere sub direcția lui Henri Helefant, *Revista hispanică* (1928-1930), ce avea să joace un rol important în adâncirea prieteniei româno-spaniole. Instructive date felurite relative la Statele Unite, inclusiv la traducerile recente din literatura americană concentrează articolul despre *Revista româno-americană* (1945-1947) din a cărei redacție făceau parte, între alții, D. Gusti, Mihnea Gheorghiu, Petru Comarnescu, Ruxandra Oteteleșanu, Anton Golopenția. Printre colaboratori se numără Nicolae Mărgeanu, grav culpabilizat pentru acest fapt, împreună cu alții, în perioada stalinistă. *Revista româno-americană* a reapărut în 1998.

Între descrierile de publicații, „panoramicul” din cartea lui Mircea Popa include o relatare succintă a călătoriei unei românce din Carei, Otilia Cosmuța, în Japonia, în 1901, și vizita din 1913 în România a unui ziarist japonez, Ihuko Chiba, și două sumare biografii, a ziaristului italian Luigi Cazzavillan, venit în calitate de corespondent de presă, în timpul războiului pentru independență, în România, unde s-a stabilit definitiv și a fondat în 1884, ziarul *Universul*, și a garibaldianului ardelean Alexandru Bujor, autor al volumelor *Descrițiunea globului terestru* (1869), *Rezbelul Franco-teutonic din 1870-1871* (1872), *Roma, de două ori guvernată și de două ori prostituată* (1873) și întemeietor, în Italia, a două periodice, *Propaganda* (1872) și *Dacia traiană* (1873).

Culegere eteroclită, și nu studiu de sinteză, cum pare s-o indice titlul, *Panoramic jurnalistic* e o carte ce înmagazinează o cantitate enormă de informație și, în consecință, posedă meritul de a instrui asupra presei românești, mai ales asupra celei ardelenice din secolul al XIX-lea, nu numai publicul larg intelectual, ci, cu siguranță, chiar și pe mulți dintre specialiștii istoriei literare.

Ioan Adam, afinitățile selective ale cronicarului

Abstract

Autorul comentează prestația de critic de întâmpinare, întinsă pe câteva decenii, a lui Ioan Adam, bazat pe volumul retrospectiv al acestuia: *Afinități selective*. Sunt remarcate câteva dintre schițele de profil și cronicile privind mai ales cărțile de debut ale unor autori, atunci când ele au apărut, semnate de Ioan Adam, care au trecut proba timpului, confirmând prin evoluțiile viitoare ale scriitorilor în cauză intuițiile, judecățile și chiar previziunile criticului. Este reliefat faptul că, deși scrise în epoci social-politice și culturale diferite, textele publicate acum în volum atestă rectitudinea și profesionalismul criticului și eseistului.

Cuvinte-cheie: *afinități, personaj, portret, biograf, exerciții critice, patologie literară, amatorism.*

*The author comments on the review activity of Ioan Adam, extended over several decades, based on the latter's retrospective volume, *Selective Affinities*. The emphasis is on some of the profile sketches and chronicles carried out by Ioan Adam especially with regard to the debut books of a series of authors, books that have stood the test of time, the subsequent evolution of such authors confirming the intuitions, judgements and even the predictions of the critic. The author underlines the fact that, although written in distinct sociopolitical and cultural periods, the texts published in the volume testifies to the rectitude and the professionalism of the critic and essayist.*

Keywords: *affinities, character, portrait, biographer, critical exercises, literary pathology, amateurism.*

Proaspătul septuagenar *Ioan Adam*, autor cu o bogată și variată bibliografie – peste zece volume de studii, eseuri, cronici, mai multe antologii și ediții critice, în primul rând cea a operei lui Duiliu Zamfirescu – și-a publicat o parte din textele apărute de-a lungul a peste trei decenii în două mari cotidiane și în cele mai importante reviste literare și culturale într-o carte apărută la Editura Bibliotheca din Târgoviște, intitulată *Afinități selective*, parafrază cu tâlc a binecunoscutei sintagme de sorginte goetheană, via Tudor Vianu. Dacă aș lua în considerare doar adjectivul „selective”, poate i-aș reproșa că unor autori și cărților lor le-a acordat o prea mare atenție, cu atât mai mult cu cât și eu sunt adeptul principi-

ului enunțat într-o confesiune a sa: „A practica exercițiul critic înseamnă a distinge, a separa, a alege. Scurt spus, *a selecta*”. Substantivul „afinități” mă oprește însă de la un astfel de reproș, atât timp cât ele, afinitățile, ca și gusturile, nu se discută chiar și atunci când e vorba de exercițiul critic. Ioan Adam însuși îmi dă o replică *avant la lettre*: „Din cele câteva sute, poate o mie, de studii, eseuri, recenzii pe care le-am publicat am ales aici doar câteva zeci. În selecția lor am vădit, cum ar fi zis Perpeccius, o „parțialitate plină de dragoste”.

Din prima secțiune a volumului – Zamfiresciana – e de remarcat eseul de istorie culturală „Duiliu Zamfirescu „guvernator” al Basarabiei” ce a constituit prefața la

ediția „Duiliu Zamfirescu. În Basarabia”, realizată de Ioan Adam și apărută anterior (2012). Dar în acest comentariu mă voi referi la „exercițiile critice” din celelalte două capitole ale volumului: Planeta criticilor și Rezonanțe și inducții, deoarece, de această dată, mă interesează reîntâlnirea cu cronicarul, cu criticul de întâmpinare Ioan Adam, un subtil analist și diagnostician, un comentator capabil să pătrundă și dincolo de ființa „de hârtie” a autorului operei despre care scrie pentru a depista figura în filigran a omului, căreia bunul psiholog și finul portretist îi trasează conturul cu o pregnantă expresivitate. Textele din *Afinități selective*, deși scrise la diferite vârste ale lecturii și în momente diferite ale vieții culturale și social-politice românești vădesc o remarcabilă unitate de stil, de atitudine și, într-un sens larg, de metodă. E de observat că Ioan Adam se numără printre criticii din generația afirmată în anii '60 și '70 ai secolului trecut care nu au nimic important de retractat. Mi se pare simptomatic din acest punct de vedere faptul că el reiterează acum într-o carte texte publicate cu zeci de ani în urmă inclusiv în ziare ca „Scânteia” sau

„Scânteia tineretului”. Și bine face. Sunt texte de o ținută profesională și morală ireproșabilă care documentează asupra vieții literare din deceniile antedecembriste și legitimează o dată în plus un critic care și-a respectat talentul și vocația.

Spre deosebire de alți critici din generația sa, Ioan Adam nu s-a limitat, nu s-a „specializat” într-un anume gen literar. Și-a păstrat mereu proaspătă curiozitatea de cititor și critic profesionist polyvalent. O mărturisire în acest sens mi se pare definitorie în ceea ce-l privește: „Poezia, proza, teatrul, critica și istoria literară, istoria și alte domenii pe care nu le mai enumăr aici m-au atras deopotrivă. Cu anii mi-am șlefuit talentul de cititor. Nu mai citesc cărți proaste. Nu mă interesează ecarisajul literar. Să-l facă alții, cărora li se pare că timpul mai are răbdare. Nu mai scriu decât despre cărți care mi-au plăcut, m-au pus pe gânduri, m-au incitat”. Să-l aibă oare în minte Ioan Adam, când vorbește de ecarisaj literar, pe Alex Ștefănescu?! Tot ce se poate. Oricum, în 1981, când acestuia îi apărea a doua carte – Jurnal de critic, evidențind câteva din calitățile ce atestau talentul autorului, Ioan Adam observa totodată: „Alex Ștefănescu nu e un critic dintre cei previzibili, vreau să spun că gustul său face uimitoare robinsonade. Cine îndreaptă „un deget rechizitorial” spre greșelile lui Ioan Alexandru, Ion Gheorghe, Horia Bădescu, Mircea Horia Simionescu, Laurențiu Ulici, minimalizând astfel copilărește valori constituite și recunoscute, dar rezervă fraze melifere pentru Arthur Porumboiu, Marin Porumbescu, N.D.Carpen și Emil Ghițulescu, e, negreșit, un original”. Alăturarea, ca o ironie, mă îndoiesc că involuntară, Porumboiu-Porumbescu e de tot hazul. Dar de reținut sunt cuvintele „copilărește” și „original”. Criticul a văzut bine. A fost confirmat de evoluția ulterioară a „eternului adolescent” care avea să scrie și o Istorie a literaturii române de la 1941, unde o lăsase Călinescu, până în prezent, lucrare vehement contestată dar și laudată, impresionantă ca obiect, date fiind dimensiunile și iconografia ce amintesc cumva de monumentul călinescian. Show-ul mediatic provocat la

apariție - s-ar zice, la o privire superficială, tot în linie călinesciană – s-a stins repede, ca un foc de paie. O dovadă în plus, deși superfluă, că G.Călinescu e din ce în ce mai mult, cu trecerea vremii, nu doar imposibil de continuat, dar mai ales imposibil de ajuns. El e mereu undeva în viitor. Cine aleargă după Călinescu riscă să sucombe mult înainte de a-l ajunge. Încât, parafrazând un celebru vers al lui Beniuc, urmașii „divinului” s-ar putea resemna fără să le fie jenă: „Pe Călinescu, noi, criticii români, tineri sau bătrâni, zadarnic încercăm nu-l vom ajunge!”.

Ioan Adam a intuit bine și evoluția unor poeți și prozatori tineri sau încă tineri, dar pe deplin afirmați, la data/datele când i-a „întâmpinat”. Un portret al lui Adrian Păunescu este unul dintre multele exemple: „Antologată, lirica păunesciană este excepțională, dar are frumusețea dramatică a catedralelor pustiite, reduse la pura arhitectonică. Totalizată, imaginea ei e

indecisă, minată de o rumoare confuză, din care sunetul mării poezii se aude stins, înfundat, ca dangătul de clopot dintr-o catedrală scufundată. / Conștient el însuși de această antinomie, poetul caută de la o vreme o ieșire ce i se apropie și i se refuză concomitent. Antologiile (confesii implicite!) încearcă să introducă o ordine în această Amazonie luxuriantă, fie sistematizând-o prin prisma excepțiilor biografice (*Viață de excepții*), fie înscenând o ruptură radicală cu trecutul, o schimbare la față indirect proclamată (*Poezii de până azi*). Presiunea antecedentelor fiind enormă, renaște mereu „haosul” inițial. Metamorfoza, câtă este, stă întreagă la nivelul *atitudinii*, al perspectivei existențiale ce limitează energetismul, vitalitatea, orgoliul „ultrasentimentelor”.

Dincolo de limbajul cam prea... luxuriant, este aici un profil în esență recognoscibil și astăzi, după ce au trecut atâția ani de când Ioan Adam l-a conturat și după ce Adrian Păunescu, incontestabil un mare

poet, și-a încheiat opera (dar, aș întreba moromețian, oare și-a încheiat-o?).

Lui Ioan Adam îi reușesc de minune și portretele unor autori nu neapărat minori, dar, oricum, cu o mai redusă notorietate. Unul dintre ele este cel al lui Florentin Popescu, intitulat pe bună dreptate *Prodigiousul Florentin*, fiind vorba de autorul a nu mai puțin de 60 de cărți apărute până la data (iunie 2011) când Ioan Adam scria acest text. Colegul său de facultate tocmai publicase volumul *Noi portrete în peniță* în care, observă Ioan Adam - „Câteodată n-are la îndemână penițe Klaps sau Reddys și folosește pana de găscă tăiată inabil ce lasă pe hârtie urme mari uleioase”. Industriosul autor devine sub penița Klaps a lui Ioan Adam un *personaj*, demn de pana unui prozator. Reproduc un fragment dintr-o evocare de un cuceritor umor ce dă seamă și de atmosfera unei epoci nu doar culturale: „Florentin, becher rodat, trebuia să se însoare în sfârșit, dar aflase că nașul său, spiritul poet Titus Vâjeu, nu era cununat religios. Sfânta taină a căsătoriei nu era deci „primită”! Nedelicat (din inocență!) cu nașul, Florentin dă de înțeles că acesta și-ar fi temut funcția de la Radio dacă s-ar fi aflat că și-a pus pirostriile cu popă. Nașul, însurat civil de 20 de ani, nu trecuse pe lângă altar din două cauze. Prima ar fi că la 20 de ani, când sângele dă în clocot, nu prea te gândești la „pragmatica sancțiune” a preotului. În plus, pe atunci, ca să citez titlul unei cărți a lui Titus Vâjeu, aproape toată lumea practica „deplasarea spre roșu”. A doua ar fi că nașul nașului (un poet de controversată memorie nu demult plecat dintre noi) își temea *el* postul de șef al unei reviste pentru copii. Așa că eu și soția mea, Geta (cununați religios din 1973), a trebuit să reparăm tardiv această hibă. L-am adus pe părintele Ștefan din Maia, de pe lângă Fierbinți, și încuiați în casa lui Titus (ne temeam să nu vină V..., „ceistul”, un ofițer de aviație cu atribuții „specifice”), am început să ne învățăm în jurul mesei. Era un spectacol ce ne amuza grozav: mirele încărunit și pornit odinioară spre rotunjimile pântecului își purta coroana de voievod, mireasa și martorii ne-am strâns buze-

le pentru a nu bufni în răs când dintr-un colț al încăperii l-am auzit pe mirele *in spe*, Florentin, care, desculț – nu voia să „întineze” covoarele nașului – slomnea teribil de fals axionul „Isaiia dăntuiește” și da răspunsurile cu o perfectă cunoștință a textului sacru. (Mi-a spus după aia că e băiat de crâșnic). Evoluam ca francezii din Avignon *tous en rond* când a sunat cineva la ușă și a trebuit să renunțăm rapid la recuzită: nu era Securitatea, ci vecinul de jos, alarmat de o scurgere de apă. Râdeți? Acum vă dă mâna...”

Ori de câte ori scrie despre o carte, criticul încearcă și de obicei îi reușește și un portret al autorului, fie și în câteva linii, bazat nu doar pe cartea analizată, ci și pe alte aspecte ale scrisului și persoanei sau, mă rog, personalității acestuia. M-am referit deja la profilul pe care i-l schițează lui Adrian Păunescu. Un profil trasat cu mână sigură la finele anilor '70 din care aș mai reține o trăsătură care atestă acum, în posteritatea celui mai bacovian poet român, cât de bine l-a receptat și l-a definit atunci Ioan Adam: „Răstignit pe crucea contrariilor, Păunescu e o conștiință divizată, un *autor* și un *herald* tragic în același timp”. Același bun ochi critic funcționează și în cazul optzecistului numărul unu Mircea Cărtărescu, al cărui volum *Faruri, vitrine, fotografii* îi revela, la apariție, lui Ioan Adam „o mare vocație lirică, un spirit scindat între *tragism* și *ironie*”. Dacă în asemenea texte se ilustrează, așa-zicând, criticul estet, în alte comentarii prioritate are istoricul literar și filologul. De o analiză „la sânge” beneficiază (iar aici, fiind vorba de o lucrare prin definiție perfectibilă, verbul mi se pare cum nu se poate mai potrivit) Dicționarul biografic al literaturii române (*Paralela 45*, 2006) pe care îl datorăm lui Aurel Sasu. Ioan Adam apreciază cum se cuvine calitatea acestei opere lexicografice, însumând 2301 de nume, meritele incontestabile ale infatigabilului și tenacului cercetător și universitar clujean, dar, totodată, semnaleză, amendează scăpările, lacunele, chiar dacă până la un punct inerente, ca și „tratamentele” nedrepte sau unele abateri de la regulile impuse de condiția unui dicționar care

„e totuși un ghid, nu un oracol pithiac!”. Neiertător este criticul cu erorile de documentare. Un exemplu: „refuznicul” sau „refuznica” Ana Selejan nu a realizat cu a sa Retorică a vulnerabilității – „o sinteză documentară consacrată literaturii epocii comuniste”, cum se afirmă în *Dicționarul Sasu*, „ci o monografie închinată soțului său, poetul Radu Selejan”. Ceea ce, aș zice, nu e deloc de neglijat, căci, nu-i așa?, iubirea e un lucru foarte mare, dar nu asta era „în chestie”. În chestia comunismului... Ioan Adam descoperă și alte vicii de care se resimt acut articolele semnate de unii colaboratori la impunătoarea lucrare, documentarea superficială fiind doar unul, dar și cel mai important dintre ele. Autorii ar trebui să țină seama la o eventuală nouă ediție revăzută și adăugită a *Dicționarului Sasu* și de această observație: „Selective, exagerat selective sunt (sub)capitolele rezervate referințelor critice. Cu puține excepții, apar mereu aceiași și aceiași comentatori, aceleași și aceleași reviste (ziarele, în care au scris cronici critici importanți, din toate generațiile, sunt ignorate metodic)”.

Se citește cu interes sporit și ceea ce scrie Ioan Adam despre biografia pe care Ion Bălu i-a consacrat-o lui G.Călinescu, la apariția acesteia, în urmă cu 30 de ani. Criticul subliniază meritele lui Ion Bălu, autorul și al unei temeinice *Biobliografii Călinescu* (1975), lucrare ce a necesitat o migăloasă și îndelungată muncă de cercetare, ca și al unui eseu despre etapele creației călinesciene. Biografia marelui biograf al lui Eminescu și Creangă este narată cu o privire calmă, comprehensivă, echilibrată, a personalității tumultuoase a lui Călinescu, cum observă Ioan Adam: „*Viața lui Călinescu* nu e o hagiografie, un țipăt extatic prelungit, ci mai degrabă o rezumare lucidă, scrutatoare a firului unei existențe, contemplată în datele sale reale. Biograful a citit, e vizibil, tot ce s-a scris despre viața și opera lui G.Călinescu (o mărturisește de altfel și singur, cu o notă de simpatică infatuare), a sorbit lacom din toate izvoarele de documentare. Atâta n-ar fi fost, desigur, de ajuns, dacă în succesiunea în sine indiferentă a faptelor n-ar fi inculcat un sens, o viziune

ostilă exaltării gratuite. Omagiul cel mai sincer ce poate fi adus unui autor este *înțelegerea*, iar Ion Bălu dă în această privință semne de comprehensiune obiectivă. Fraza lui e calmă, banală, economicoasă, fără tensiuni superficiale, frază de romancier versat, care știe să impresioneze prin severitatea construcției, nu prin fade artificii stilistice. Ca Asmodeu, biograful pătrunde pretutindeni, „știe” tot, surâde admirativ ironic, complezent, muștră din priviri, după cum e cazul, notează fidel reacțiile eroului său, explică doctoral (uneori într-un limbaj psihiatric dezolant), sugerând, cu necenzurată satisfacție, dedesubturi nebănuite la prima vedere. Rezultă de aici un Călinescu mai curând terestru, un ins dilematic și iritabil, capricios și instabil, tandru și agresiv, sincer și „jucat”, așadar un personaj „viu” și imprevizibil, pe care montajul documentar ingenios îl face credibil”. Mai rezultă însă ceva din lectura cărții lui Ion Bălu și din cea a cronicii lui Ioan Adam. Ceva ce nici măcar nu ne surprinde. Și anume că îți trebuie mult curaj să te confrunți ca biograf (subliniez: ca biograf) cu un personaj atât de complex. Iar din această confruntare Ion Bălu a ieșit destul de bine. Dar e limpede că o biografie pe măsura staturii lui Călinescu încă nu avem și nici nu prea văd cine s-ar putea învrednici de ea. Pentru asta ar fi nevoie de un biograf cu forța epică a unui Henri Troyat sau... a unui alt Călinescu. De unde să-i luăm?!

Ioan Adam scrie admirabil, chiar cu o anumită vervă, și despre cărți de publicistică sau memorialistică. Unul dintre comentariile din această categorie are ca subiect volumul *Sertarul Scriitorului Român* al lui Daniel Cristea-Enache, volum cuprinzând „dialoguri pe hârtie” realizate de cel ce a debutat în 2001 cu „*un Concert de deschidere* echivalent cu un amplu recital de virtuozitate”. Critic prin excelență de întâmpinare, interpretul concertului „a învățat de timpuriu arta adecvării, a situării decisive „în chestiune” refuzând din instinct divagațiile erudite, ocolurile impresioniste” și compunând „o rapsodie critică a contemporaneității literare”. Daniel Cristea-

Enache este, în percepția lui Ioan Adam, „un orgolios motivat intelectual”, trăsătură, cred, definitorie a portretului moral-psihologic al mai tânărului confrate. Definitorie și mai mult decât lăudabilă, fiindcă, într-adevăr, „de modestia celor inteligenți profită proștii”, cum afirmă pe bună dreptate Ioan Adam.

Cu o participare deosebită, nu numai intelectuală, ci și emoțională, criticul scrie despre volumul *Pe muchie de hârtie* al Magdei Ursache, o campioană a exercițiilor de „memorie corectă”. Ioan Adam pare să se contamineze benefic de verva și stilul cu accente pamfletare din acest „excurs de patologie literară” al eseistei. El admiră „tensiunea pamfletară, violența stilizată a verbului său vitriolant...”, logica, puterea de a aduna într-un tablou întunecat, dar coerent, fațetele haosului imediat, cu vârtoase rădăcini în trecut”. Un tablou populat de mulți slujbași ai contraculturii, de neokominterniști care și-au făcut din miturile românești întemeietoare, dar și din cele ale umanității, ținte în care trag când și cum pot. Spirit polemic de o ținută ireproșabilă,

pe Ioan Adam îl indignează de această dată profund prestația unei așa-zise scriitoare, „noua Passionaria a globalismului”, și ea o campioană, dar a recitirii dramatice din unghiul „derapajelor sexuale” a *Noului Testament*. Da, poate ați ghicit, este vorba de Alina Mungiu, despre care tot Magda Ursache scria nu demult că calcă (las intenționat cacofonia) în ridicol. Ioan Adam este mult mai sever decât Magda Ursache: „Literatura acestei „doamne” nu e doar scandaloasă – deci n-aș amenda-o pentru încălcarea tabu-urilor, pentru ateismul bolșevic cu mască occidentală – ci e pur și simplu proastă, un conspect trudnic al locurilor comune din dramaturgia „de dincolo”.

Sub titlul *Istoriei*, istorii, accidente, criticul îi creionează un profil nu tocmai luminos și lui Neagu Djuvara – „povestitor înnăscut, mai apropiat de șarmul epic al Șeherezadei decât de discursul metodic al istoricului care ar vrea să fie”. Sintagma „povestitor înnăscut”, de o fină ironie, caracterizează în acest caz un ficționar ce poate fi și fermecător atunci când nu ficționează nonșalant istoria românească. În *Amintiri din pribegie*, simpaticul „peregrin” pe trei continente este la el acasă. Povestește, iar noi, chiar și cei ce nu mai suntem tineri, îl ascultăm ca pe un bunic care a văzut și a trăit multe, chiar dacă nu avem cum verifica veridicitatea celor rememorate de el. Ioan Adam observă însă corect că ceea ce displace în poveștile lui Neagu Djuvara „este avansul pe care-l ia „istoricul” în detrimentul memorialistului, pasul înainte al „boierului” scortșos în dauna omului de lume flexibil și curtenitor”.

Istoricul riscă, astfel, de multe ori, îmi pare rău să o spun, figură de manelist în materie, chiar dacă cu ștaif „boieresc”. Este suficient să citești riguros documentatele precizări, corecturi, puneri la punct ale lui Ioan Adam privind anumite evenimente și personalități istorice la care se referă adeseori cu nepermisă lejeritate centenarul purtat pe la toate televiziunile, radiourile, sindrofiile „academice”, ca să te convingi de amatorismul său grațios. Mă întreb: unde sunt istoricii noștri profesioniști pe care, totuși, îi (mai) avem?

Caius Traian
DRAGOMIR

Nedemni de supremația unicității?

Abstract

În cultura greacă antică, în cultura și civilizația latină, chineză din epoca lui Confucius și Lao Tze, în epoca buddhistă și în alte mari civilizații, atunci când se constituie limbile acelor culturi, apar și marile opere filozofice, literare și începuturile științelor și eticii, fără importante diferențe între conținuturile acestora. La apariția noilor limbi – italiană, franceză, engleză, germană, română etc – fenomenul se repetă la un nivel conceptual, la un nivel superior ca amploare a detaliilor și rafinementului, dar mai limitat ca universalitate. Pe această cale, maximumul lirismului este exprimat în poezia lui Mihai Eminescu autorul definițiilor al civilizației române.

Cuvinte-cheie: limbaj, civilizație, cultură, lirism.

In the Greek culture, in Antiquity, in the Latin civilization, Chinese – in the period of Confucius and Lao Tze – in the time of Buddha and in other great civilizations, when the languages were constituted, including the abstract concepts, the philosophy, sciences, at their beginnings, the ethics were established. When the new languages were formed – Italian, French, English, German, finally Romanian etc – the phenomenon takes place once again, even if not at the same level of universalism. On such a way the maximal lyricism is expressed in the Mihai Eminescu's poems- the poetry of the author representing the spirit of Romanian civilization.

Keywords: language, civilization, culture, lyricism.

Susțin de o vreme ce se măsoară în câte-va decenii că o țară sau, mai curând, o civilizație existentă, oricare este luată în seamă – ceea ce revine, în fapt, la același lucru – numai și numai atunci când ajunge să producă ceva, fie o invenție, o nouă tehnologie, un fapt sau obiect de artă, o operă literară, anterior neîntâlnite ca realizări în istoria culturii și civilizației, va deschide un domeniu cu totul nou în știință sau în creația de artă ori, în sfârșit, face știut lumii faptul de a fi constituit terenul apariției unei revelații venită dintr-un spațiu suprauman, metafizic, deschizându-se astfel orizontul unei cunoașteri și credințe privind universalitatea

ființării umane. Altminteri cultura, civilizația, ființarea etnică poate fi oricât de importantă, dar este văzută doar în calitate subsidiară, subordonată unei alte civilizații, esențială pentru dezvoltarea istorică a umanității și deci a structurii vizând o tot mai înaltă autodefinire a spiritului și trăirii, atât de drept cât și de fapt, a omului creat spre a aduce în lume chipul și imaginea Divinității. Am fost făcuți după chipul și asemănarea lui Dumnezeu, primind calitatea incomparabilă a libertății noastre care, spre a ne putea realiza cu adevărat întreaga potențialitate a desăvârșirii, ne încarcă și cu riscul eșecului total în deschiderea noastră către

Caius Traian DRAGOMIR - Diplomat, fost ministru, fost ambasador al României în Franța, e-mail: ctdragomir@yahoo.com

împlinire și bine.

Civilizațiile greacă antică, romană-latină, egipteană antică, babiloniană, ebraică, sau chineză, hindusă, japoneză, arabă, dar și civilizațiile mai noi – italiană, franceză, hispanică, germană, engleză, olandeză, rusă, scandinavă, turcă, ori aparținând altor lumi decât aceea euro-afro-asiatică, precum aceea aztecă, maya, inca, au fiecare dintre ele, dar și unele diferite de cele menționate aici, contribuții absolut specifice la cultura și istoria umanității, contribuții fără de care definirea de sine a omului ar fi sărăcită până la a nu mai fi posibilă. Este imposibil de încercat a trasa, fie și oricât de succint, la nivelul minim, acela al nucleului central, specific fiecăreia dintre contribuțiile datorate de istoria universală civilizațiilor menționate aici; de altfel ar fi și inutil, întrucât aproape orice ar putea realiza cel puțin un inventar general incluzând valorile aduse în

lume pe toate continentele prin inovațiile în cunoaștere, creație și dezvoltare a culturilor care, în ansamblul lor, alcătuiesc, formează, cultura universală. Există însă și culturi nerealizate printr-o ofertă relativă, originală avansată universalității vieții omului pe pământ? Probabil că răspunsul la această întrebare nu are cum fi altfel decât negativ, câtă vreme toate etniile, popoarele, țările, civilizațiile dispun de limbi proprii, alcătuind familii lingvistice dar care se constituie din limbi distincte, chiar dacă având nu rareori între ele remarcabile asemănări. O limbă distinctă are însă totdeauna și capacitate suplimentară specifică de natură să îmbogățească spiritul, intelectul sau sensibilitatea umană în general? Nu este sigur că o astfel de atribuție culturală poate fi aflată în cazul tuturor limbilor, dar nici excluderea unei astfel de eventualități nu poate primi o garanție cât de cât satisfăcătoare.

Contribuțiile specifice fiecărei culturi la ansamblul cultural uman în dezvoltarea sa istorică, precum și la sporirea capacității creative omenești pot aparține celor mai diferite domenii ale productivității ființei umane. Prin apariția limbajului, însă, omul devine propriu zis om: tot prin urmărirea progresului spiritului ca fapt relevabil în limbaj, în dezvoltarea limbilor se poate ajunge mai direct, pe de o parte, la înțelegerea universalității manifestărilor și trăirii umane și, pe de altă parte, la recunoașterea disjuncțiilor apărute în forma civilizațiilor distincte, ca și în formulele pe care acestea le relevă chiar în dezvoltarea modului lor de afirmare în unele și aceleași domenii.

Dacă se citesc, în paralel, „Vechiul Testament” în particular „Pentateuhul” sau „Tora”, „Ghilgameș”, Homer - „Iliada” și „Odiseea”, Hesiod - „Munci și zile”, „Teogonia”, „Fragmentele presocraticilor” (Ediție Diels, Krantz), Platon - Dialogurile, Aristotel - întreaga operă, Confucius - „Analectele”, Lao Tse - „Tao tó king”, Culegerile de texte buddhiste, „Vedele”, se constată două lucruri simple și, în același timp, stupefiante: în primul rând se constată - lesne că tot ceea ce este de o importanță maximă pentru existența umană, pentru ființarea etică a omului în oricare dintre ariile de civilizație în care își află existența, pentru orientarea eforturilor sale spre apropierea de Divinitate, ca și pentru cunoașterea lumii naturale, terestre și universale sunt spuse - și scrise în texte de o perfecțiune niciodată apoi depășită - de îndată ce limbajul este suficient dezvoltat spre a acoperi cu termeni exacți toate conceptele concrete și abstracte, privind întreaga creație „a tuturor celor văzute și nevăzute”. Pe o asemenea bază un filozof precum Alfred Whitehead a putut nota că „întreaga filozofie europeană constă din însemnări pe marginea paginilor lui Platon”. În al doilea rând, este evident, oricui face lecturile menționate, că dincolo de toate deosebirile care disting filozofia, etica, principiile care stau la baza metodelor cunoașterii, provenind atât din Occident cât și din Orient, ele sunt elaborate aproximativ în aceleași epoci istorice, sunt expresia egalei structurări a limbilor în

care sunt scrise dar, mai ales, reflectă concepții similare în plan filozofic, moral, psihologic, social și în cel al principiilor conducerii. Diferența religioasă poate fi deosebit de netă însă, ca exemplu, ideile și recomandările sociale, principiile morale sunt extrem de asemănător expuse, și afirmate ca obligatorii, în „Pentateuh”, în „Analectele” lui Confucius în textele buddhiste, precum și în legile lui Solon sau în dialogurile platonice, în învățătura pitagoreică, în „Etica nicomahică” și „Politica” lui Aristotel. Constituirea completă a unor limbi - greaca epocii antice, latina, chineza, hindi, japoneza, araba - conduc la elaborarea bazelor principiale proprii gândirii umane elevate, fundamentelor eticii, logicii, metafizicii. Toate civilizațiile ulterioare, constituite după apariția marilor limbi clasice, vor avea drept drum în gândirea filozofică, în mora-

lă, estetică, baza așezată pe seama conceptelor structurate în timpul apariției limbilor care au făcut să se definească umanitatea omului.

Ce s-a întâmplat însă apoi? Evident, au apărut noi limbi. Când se poate vorbi însă de apariția unor noi limbi? Numai și numai atunci când respectivele limbi generează iar și iar exprimarea poetică – înaintea exprimării poetice omul este un actor al comunicării adesea inferior în comunicare în raport cu alte ființe. Omul este om nu atunci când creează poezie, ori când se exprimă poetic – pur și simplu folosind o limbă apărută prin poezie. Benedetto Croce spune că orice exprimare umană prin limbaj este poezie, însă nu o poezie pură, ci una contaminată de o voință pragmatică, devenită astfel, deci, proză. Observând origina limbilor clasice constatăm totdeauna întâietatea poeziei în primele texte importante. Versetele biblice sunt versuri dar, adevărata natură poetică a „Vechiului Testament” se află, neîndoielnic, în Psalmii Regelui David. Edictele Senatului Romei au avut, aproape totdeauna, o formă incantatorie. Cum au evoluat limbile mai noi – în primul rând avem a ne gândi la română -, cele care au apărut după ce principiile gândirii filozofice, etice, fizice și metafizice se elaborează în poezia ce a însoțit, sau urmat, apariției numelor date pentru concepte? Aceste noi limbi au adoptat formele poetice în calitate de forme pure ale exprimării dincolo de creația deja realizată și concretizată în real, a marilor principii oferite dezvoltării nu doar a unei culturi, ci a umanității omului. Cultura și civilizația italiană este cultura și civilizația epocii lui Dante Alighieri și a liricii lui Francesco Petrarca. Civilizația franceză parcurge un drum lung, al continuei creșteri, de la „Chanson de Roland”, la poezia lui Clement Marot, a Pleiadei, a lui Victor Hugo și – de un deosebit impact cultural și de civilizație, mai mult sau mai puțin pozitiv, a lui André Gide. Limba germană creează poezie prin Goethe, Schiller, prin Rilke. Evident, sunt nenumărați poeți, în multe dintre secolele care jalonează fiecare civilizație, dar sunt foarte puțini cei care oferă valoare universală produsului civilizației

lor, pornind de la limba acelei civilizații, și tot puțini sunt aceia marcând ireversibil, în modalitate poetică, atât civilizația, cât și cultura apartenenței lor – unii conferă substanță existenței umanității, ceilalți dau forma și spiritul nobil al unei existențe în civilizațiile în care ceilalți, cei mai mari, au pus întreaga universalitate pe care omul o poate face să fie a sa. Creatorii de formă poetică a limbilor, culturilor și civilizațiilor au vizat în epocile mai vechi dramatismul ca mod poetic de existență – lirismul a fost prea puțin o vocație a omului aparținând civilizațiilor de continuatori ai unor mari înaintași – precum civilizația Italiei -, ori ale unor state puternice, preocupate de impunerea forței lor complexe, creatoare de știință, de tehnologii, de inovația politică și socială, precum Franța, Italia, Statele Unite.

Civilizației României i-au rămas lirismul, pentru elevația distinsă, dar și pentru primejdiile acesteia. Poetul care a inspirat limbii române sensul supra-muzical liric, a făcut din cuvintele limbii române adevărate semnale de existență lirică a sufletului uman este, nici nu poate fi discutat acest lucru - Mihai Eminescu. S-a spus, stupid, că ar fi un romantic întârziat în realitate se dovedește a fi cel mai autentic – altfel spus cel mai mare poet liric al unor secole întregi de civilizație universală. Sub raport liric este inegalabil, comparat fie și cu poeții cei mai creativi din limbile care au produs valori maxime ale existenței umane, dar sunetul, cuvântul, versul și poemul lui Mihai Eminescu sunt toate lirism în starea cea mai pură, deci preschimbare a tuturor spuselor limbii sale nu în muzică – în emoție muzicală, în transformare a exprimării cuvintelor într-o neoprită continuitate lirică. Există un enorm lirism în derularea replicilor din tragediile – mai puțin din comediile – shakespeariene, dar acesta este întrerupt de nevoia trecerii la schimbul de replici; la Shakespeare tragedia este tragedie, iar lirismul este decor. La Eminescu lirismul este substanța unei forme de existență. Discuțiile stupid agresive asupra valorii poeziei eminesciene nu sunt decât frustrare venită din resimțirea incapacității de a percepe unicitatea.

Miorița lui Alecsandri, în umbra lui Hermes (II)

Abstract

Misiunea spirituală a baciului-poet este rezumată în trei testamente, formulate ca trei lecții pentru Miorița, discipolul ales ca succesor. Testamentul pentru ciobani vorbește despre relația poetului cu receptorii săi și despre succesiunea într-un lanț inițiativ/poetic. Testamentul pentru oi ilustrează punctul de vedere hermetic și pune în lumină natura paradoxală a existenței. Testamentul pentru măicuța bătrână și portretul în alb-negru al ciobanului în tinerețe conturează traseul poetului hermetic pe drumul descendent al creației și pe drumul ascendent al receptării și cunoașterii/realizării de sine.

Cuvinte-cheie: Alecsandri, balada Miorița, Eminescu, cele trei testamente ale ciobanului mioritic, portretul ciobanului mioritic.

The spiritual mission of the Moldavian shepherd-poet is enclosed in his three testaments, meant as three lessons for his chosen disciple, Mioritza. The testament for the other shepherds speaks about the poet's relation with the critical reception of his poetry and about the rules of succession in a poetic and initiatic chain. The testament for the sheep illustrates the hermetic point of view and gives an insight into the paradoxical nature of reality. The testament for his old mother, together with the black-and-white portrait of the shepherd as a young man, traces the hermetic poet's journey along the descending paths of creation and the ascending paths of critical reception and self knowledge/realisation.

Keywords: Vasile Alecsandri, the Mioritza ballad, Mihai Eminescu, the three testaments of the shepherd in the Mioritza ballad, the shepherd's portrait as a young man in the Mioritza ballad.

7. Lamentația mioarei și misiunea spirituală a baciului. Revenind la *Miorița*: valorile care domnesc la stână sunt viața comunitară, cooperarea, responsabilitatea, sensibilitatea, gentilețea („Drăguță mioară”, „Drăguțule bace”), empatia („Ori ești bolnăvioară?”), devotamentul, credința. Miorița este un discipol fidel, care începe să se maturizeze: încetează să mai manânce iarba verde a cunoașterii hermetice și începe să „cânte”: plânsul înseamnă creație, știm de la Eminescu („De plânge Demiurgos, doar el aude plânsu-și”) și lamentația ei este

o cântare elegiacă.

În cele trei zile, își însoțește stăpânul pe drumul creației și coboară cu el trei trepte ale lumii, ilustrate de apelativele care o însoțesc în baladă. „Cu lână plăviță” înseamnă de culoare alb-argintie (argintul este una dintre culorile centralității și ale lui Hermes, care este și Mercur, argintul viu: în geografia poveștilor noastre există pădurea de aramă, de argint și de aur, ca metafore ale celor trei lumi.) „Laie-bucălaie” (cu lâna albă și cu botul și extremitățile membrelor negre sau de culoare închisă - la fel ca

țărșul de care e priponit calul lui Toma), se referă la locul în care, pe drumul manifestării, atmosfera începe să se întunece, și opera se încheagă (marginea apei și negrul zăvoi). Baciul o mai numește pe Miorița „bârsană” - ceea ce trimite la locul ei de origine și la același spațiu al negrului zăvoi.

Dar se mai întâmplă ceva: Miorița începe să dea dovadă de puteri profetice și baciul o numește „năzdrăvană”: năzdrăvan înseamnă în mitologia noastră populară și „care are darul de a ști și prevesti ce se va întâmpla”. Miorița începe să vadă - fără să înțeleagă, deocamdată - în viitor și către tărâmurile de jos, în valea întunecată unde baciul își va întâlni ucigașii. Lamentația îi pare baciului exagerată: „gura nu-ți mai tace”, o muștră el cu blândețe, cum la fel o muștră vocea auctorială. El știe că împlinirea destinului lui trece prin lumea de jos și deci teama ei este, dintr-un punct de vedere, inutilă.

Pentru cel care a pășit în lumea de jos, pentru poetul hermetic modern, stâna rămasă în urmă, Arcadia mitică, este universul tradiției poetice hermetice - și în egală măsură, comunitatea extrem de restrânsă a celor asemenea cu el, trăitori pe un nivel de existență mai înalt decât locuitorii câmpului de mohor: o lume moartă și vie în același timp, care trăiește în timp și în afara lui, într-o dimensiune a veșniciei.

Miorița vrea să-l rețină pe baci, îi cere să-și cheme apărători - în plan poetic să-și întărească mecanismele de ocultare/incifrare, astfel încât secretul să nu poată intra în posesia celor nechemați.

Drăgușule bace,
Dă-ți oile-ncoace,
La negru zăvoi,
Că-i iarbă de noi
Și umbră de voi.
Stăpâne, stăpâne,
Îți cheamă ș-un câne,
Cel mai bărbătesc
Și cel mai frățesc.

Din „al umbrei întuneric” la fel îl va implora pădurea pe Eminescu să rămână („O, rămâi, rămâi la mine”) - pădurea în care pășesc, neuzite, „în taină” cârduri de cerbi (animale prin excelență hermetice) -

lumea copilăriei, a naturii, a satului și a poeziei populare, unde timpul se confundă cu veșnicia, anii „se par ca clipe,/ Clipe dulci se par ca veacuri”. Dar, ca și baciul moldovean, poetul nu îi va lua în seamă ruga: „Astfel zise lin pădurea,/ Bolți asupra-mi clătînând; / Șuieram l-a ei chemare/ Ș-am ieșit în câmp râzând.”

Misiunea baciului se întinde dincolo de comunitatea spirituală și de cercul tradiției hermetice. Poetul nu cântă/ scrie numai pentru cei asemenea cu el - ci duce mesajul Zeului către muritori: nu numai către păstorii câmpeni din sate, dar și către cei care trăiesc mai jos, în câmpul de mohor și în cetățile lui întunecate - oamenii „negri”, ca Manea, Ungurean și Vrâncean. Însă, spre deosebire de Ungurean și Vrâncean, care au căzut în lumea de jos prin păcat, Moldovan coboară acolo cu o misiune. Datoria lui Hermes, poetul-păstor, este să coboare în văi după oile rătăcite și în prăpăstii după oile pierdute, ființele lipsite de spiritualitate ale lumii căzute - și să le aducă înapoi.

Muritorii lumii de jos nu pot coborî mai jos decât sunt: lumea lor este nadirul creației. Ei pot să meargă numai în sus. Cei mai mulți încearcă să se înalțe pe căile strâmbale ale orgoliului și cupidității: cei mai mulți poeți din lumea de jos scriu pentru a se exprima pe ei înșiși și pentru succes, cu ceea ce presupune acesta în accepțiunea lor. Păstorul are misiunea spirituală de a le „îndrepta” privirea către Adevăr, către universal, către cele eterne, către principii și Zei („fericea stirpe fără moarte”, cum îi spun muzele lui Hesiod) - de a le fi călăuză pe drumul de întoarcere, care e drumul paradisiului recâștigat.

Acest drum este drumul receptării firești, drumul cunoașterii. Pe acest drum, Hermes este călăuză: pentru că dacă pe de o parte el transmite muritorilor mesajele zeilor, pe de altă parte duce mesajele și rugile lor către zei și conduce sufletul prin lumea umbrelor către lumină. Drumul de întoarcere este, în același timp, șuvoiul de resorbție la sine a Creatorului, într-o mișcare de autocunoaștere. Nota specifică gândirii hermetice este că Zeul/ Dumnezeu, deși din punct de vedere metafizic distinct de lume, are nevoie de lume pentru a se defini pe sine și

de Om pentru a-l recunoaște în ipostaza lui de Creator: cunoașterea lui Dumnezeu de către Om devine cunoașterea de sine a lui Dumnezeu.¹ La fel și poetul: pentru că receptorul îi cunoaște opera, el se auto-cunoaște, există ca Poet, creator și opera lui devine Operă.

În lumea modernă poetul hermetic este un aed, un poet-profet venit „de sus” (și din vechime) - care poartă pe față o mască de poet profan și se prezintă în lume ca oricare dintre aceștia. Oricare receptor poate, prin forțe proprii, să încerce să-i devină succesori. Poetul hermetic funcționează în ambele sfere de existență și își poate căuta succesori în ambele: dacă în sfera tradiției are succesori direcți, pe care îi investește el însuși, în lumea profană poate avea succesori care au evoluat prin forțe proprii: din acest motiv, atât Miorița, succesorul ales și executorul testamentar, cât și cei doi ciobani criminali, care îl vor recepta pe Moldovan în lumea de jos, sunt priviți de el ca succesori legitimi.

Cei trei sunt chemați să-i facă mormântul împreună: Ungurean și Vrâncean îl vor pune în groapă, Miorița îi va pune fluierul la căpătâi. Nu se știe însă dacă există șanse ca omorul să aibă loc așa cum e plănuț. Ungurean și Vrâncean sunt personaje șterse în baladă. Ceea ce este cert este faptul că discipolul ales este Miorița și baciul, care pentru înzestrările ei o vede ca succesori, începe transmisia. Cele trei testamente pe care i le încredințează sunt de fapt trei lecții: lecția despre transmisia inițiativă (testamentul pentru ciobani), lecția despre sacrificiul de sine al creatorului în creație (testamentul pentru oi) și lecția realizării de sine a creatorului prin sacrificiu de sine (testamentul pentru măicuța bătrână).

Deși par să conțină elemente contradictorii, toate cele trei testamente, cu destinatari diferiți, spun adevărul. „Să le spui curat”, „Și-i spune curat”, insistă baciul de fiecare dată. În felul lui încifrat, poetul hermetic spune întotdeauna Adevărul. Însăși

Tabula Smaragdina, text criptic, fundamental pentru tradiția hermetică, începe cu cuvintele „Este adevărul adevărat, sigur și fără putință de tăgadă”.

Testamentul pentru ciobani: mormântul poetic

S-a discutat mult pe marginea faptului că Moldovan nu opune nicio rezistență față de ideea suprimării lui. Poziția lui, văzută ca fatalistă, a ajuns să fie considerată ca reprezentativă pentru atitudinea poporului român față de viață. Exegeza baladei a pus în lumina sensurile mai profunde ale acestei viziuni existențiale. Mircea Eliade, de exemplu, arată că voința ciobanului de a-și transfigura moartea în „nuntă mistică” îi îngăduie să-și biruie destinul, să-i schimbe sensul și să impună un sens însuși absurdului existenței.² Iar Nicolae Steinhardt notează în marginea afirmațiilor lui Eliade: „Ciobanul săvârșește o transmutație - marea operă a denigrațiilor alchimiști - își transformă nenorocirea în taină mistică. Înfrânge soarta. Dă un sens fast nefericirii.”³

În termeni poetici, eroul care iese cu pieptul gol, în câmp, înaintea ucigașilor lui, este poetul care „iese în lume”, se confruntă cu cititorii lui și se expune receptării critice. Sacrificiul lui este un rău necesar și are un revers profund pozitiv: de receptare depinde dobândirea statutului sau de Poet cu Operă. Problema nu este că receptorii își însușesc secretul operei lui prin crimă, prin „moarte cu omor” - ci ceea ce fac ei cu acest secret. La stână, în comunitatea spirituală și poetică toți membrii sunt devotați transmițerii și conservării unei cunoașteri primite în ultimă instanță de la Zeu. La încheierea operei, care presupune moartea poetului, el transmite demnitatea de șef al ierarhiei către un succesori ales, împreună cu responsabilitățile care decurg din ea. În lumea modernă însă, receptorii activi care recuperează fără ajutor, pe cale livrescă sau

1 Glenn Alexander Magee, *Hegel and the Hermetic Tradition*, Cornell University Press, Ithaca and London, 2001, p. 10

2 Mioara năzdrăvană, în *De la Zalmoxis la Genghis-Han*, Editura Humanitas, București 1995, p. 260.

3 N. Steinhardt, *Jurnalul fericirii*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1992, p. 349.

Relief reprezentându-l pe Hermes cu un berbec și cu caduceul. Secolul III e.n., Ephes.

Copie romană târzie după statuia lui Hermes Kriophoros, de sculptorul grec Kalamis (sec. V î.e.n.). Museo Barracco, Roma

prin pură intuiție, Adevărul din opera unui înaintaș ar dori de prea multe ori să se bucure de statutul și posesiunile pe care le are un maestru, să ocupe un loc de vârf într-o ierarhie poetică numai pentru a-și satisface, în ultima instanță, propriul ego.

Ceea ce lasă cu limbă de moarte Moldovan tovarășilor săi și Mioriței este faptul că secretul hermetic nu trebuie expus ca atare sau folosit în interes personal în lumea de jos, ci, pentru a asigura continuitatea tradiției, trebuie întrupat într-o nouă operă, de aceeași factură cu cea din care a fost recuperat, o operă hermetică.

Care sunt caracteristicile unei astfel de opere? În primul rând structura, care reflectă imaginea hermetică a universului sau trimite la un astfel de model și pune în evidență corespondențele între cele de sus și cele de jos, între lumea spirituală și lumea materială. Apoi traseul circular sau „în buclă” pe care se desfășoară scenariul, călătoria eroului sau

mișcarea ideii în acest spațiu. La acestea se adaugă o recuzită de imagini și simboluri hermetice și tradiționale, împletite cu simboluri proprii, din care se articulează viziunea poetului. Materialul acestei opere îl constituie cuvintele limbii, care trebuie înțelese în complexitatea lor de conotații și legături de sens și etimologice (spre deosebire de „vorbele” limbii comune, care se folosesc în sens literal). Opera hermetică se caracterizează printr-o expresie încifrată cu mai multe straturi de semnificație - dar și, cel puțin teoretic, printr-un anumit nivel de accesibilitate. În straturile exterioare, opera trebuie să fie o vorbire „pe înțeles” cum spune Cătălina, care să atingă coardele sensibilității oricărui receptor, indiferent de nivelul lui de viață și de educație. Să-l facă să simtă că dincolo de ceea ce înțelege el există și alte sensuri, să-l facă să viseze, să gândească, să-și ridice ochii spre înalt. O operă hermetică autentică e produsul unui artist impersonal, care nu se promovează pe

sine, ci „exprimă Adevărul” în cuvintele lui Eminescu, care coboară în lume cu o misiune spirituală și aspiră să-și călăuzească receptorul pe un drum ascendent al cunoașterii și transformării. Poetul hermetic ființează într-o tradiție, este o verigă într-un lanț al transmisiei: opera lui se leagă de și validează opera unui înaintaș - și este validată, la rândul ei, de opera unui succesor.

Revenind la îngroparea lui Moldovean, dacă trupul său mort sau ipoteticul sicriu reprezintă opera lui, mormântul va fi opera succesorului: o nouă formă materială în care se învește nucleul dur, de conținut, al operei și prin care el continuă să trăiască în tradiție.⁴

Vântul, când a bate,
Prin ele-a răzbate
Ș-oile s-or strânge,
Pe mine m-or plânge
Cu lacrimi de sânge.

Noua operă trebuie să asigure dăinuirea acelorași valori („Să mă-ngroape/ Aice pe aproape”) să garanteze continuitate în conducerea comunității (Să fiu tot cu voi”), coeziunea acestuia („...oile s-or strânge”), păstrarea secretului („Să-mi aud câni”), mai pe scurt, într-o nouă formă să mențină viu spiritul comunității și al tradiției. Baciul vorbește despre transmisia inițiativă și despre generațiile de succesori: când va bate vântul, adică se va rosti duhul Zeului, acesta va sufla prin fluierile de la căpătâiul lui Moldovan (în opera lui), cântecul se va face auzit în opera succesorilor lui (Ungurean și Vrâncean). Oile, discipolii începători de la stână, îi vor recunoaște prezența în opera succesorilor și îi vor continua mesajul cu adâncă empatie, „cu lacrimi de sânge”, vor deveni rapsozi, poate.

Mesajul Zeului se propagă așadar (virtual) de-a lungul a trei generații de succesori: baciul moldovean - Miorița (succesorul direct) - Ungurean și Vrâncean. Prin conti-

nuarea influenței poetice și spirituale de-a lungul mai multor generații de receptori și succesori baciul moldovean devine cu Poet Operă și Maestru.

Testamentul pentru oi: nunta cu mireasa neagră

La momentul testamentului, problemele receptării nu sunt relevante pentru oile de la stână, care trăiesc în Arcadia, sau în Edenul poetic de dinainte de cădere. Ele nu trebuie să știe altceva decât că baciul lor a murit de moarte bună: din acest motiv el îi cere Mioriței: „iar tu de omor /să nu le spui lor”. Oile nu sunt receptori propriu-zis, cu ochii deschisi, ci auditori și transmițători fără înțelegere - prin adeziune, conformitate, empatie, credință.

La stâna lucrurile nu se spun direct și baciul vorbește în alegorii:

Să le spui curat
Că m-am însurat
C-o mândră crăiasă,
A lumii mireasă;
Că la nunta mea
A căzut o stea;
Soarele și luna
Mi-au ținut cununa.
Brazi și paltinași
I-am avut nuntași,
Preoți, munții mari,
Păsări, lăutari,
Păsărele mii,
Și stele făclii!

Ceea ce trebuie să învețe Miorița din acest testament, pe care trebuie să-l transmită mai departe, este să privească realitatea din punctul de vedere hermetic. Acest punct de vedere este situat în afara și deasupra contrariilor, pe care le îmbrățișează în simultaneitate, punând în evidență natura paradoxală a existenței. Creația este o nuntă

4 “Mormântul” este și un gen literar, produs al Franței secolului XVII - o culegere de texte de diverse forme poetice pentru a onora memoria unui defunct ilustru, parte din ceremonialul funebru. Eminescu debutează într-un fel de *tombeau poétique* - broșura omagială *Lăcrămișoarele învățăcelor gimnastiști din Cernauți la mormântul prea iubitului lor profesor Aron Pumnul, repausat într-a 12/24 ianuarie 1866*, distribuită în timpul slujbei de înmormântare.

și o moarte, un proces în care creatorul se sacrifică și se împlinește pe sine în același timp. Această moarte-nuntă este altă moarte decât moartea prin transmisia inițiativă („moartea bună”, firească) și decât cea prin receptare, care este „moartea cu omor”.

Privită din polul material, creația înseamnă coborârea ideii din sferele abstracte, încarnarea, întruparea, nașterea la viață - așa cum sufletul, condus de Hermes, străbate sferele de sus în jos pentru a se încarna pe pământ într-o ființă omenească, un nou-născut. Atracția ideii pentru materie, dorința de expresie, este o iubire devotoare pentru spiritul unui artist. Nunta spiritului cu materia înseamnă opera, ieșirea din virtualitate a ideii, realizarea, materializarea, însăși viața.

Privind din polul opus, spiritual, nunta spiritului cu materia presupune o involuție: coborârea și degradarea, învelirea în învelișuri din ce în ce mai dense, până la „coagularea”/„fixarea” într-o formă materială compactă, solidă și opacă (un obiect, o operă). „Soma-sema”, sună un adagiul platonice, trupul este mormânt. Poemul scris pe o filă de hârtie este mormântul ideii, opera (în ansamblul ei, corpusul) este cadavrul/ mormântul poetului. Pe drumul de sus în jos, pentru poetul care vine dinspre Adevăr, ideea se opacizează, devine de nerecunoscut, se pierde: creația este o cădere, o decădere, o degenerare, o desfigurare, o întunecare, o întomnare, o vestejire, o uitare, un somn, o moarte a ideii în materie. Materia în forma ei degradată, în stare solidă, de ultim înveliș material, este țărâna, „a lumii mireasă”. Pentru poet, materia este Limba, care în ipostaza ei degradată, de vorbire, este ultimul înveliș - și cel exterior - al unei opere al cărui nucleu ideatic rămâne învăluit.

Steaua care cade la nunta ciobanului mioritic și care îl reprezintă - este aceeași cu Luceafărul care se aruncă în mare, îmbracă vâluri succesive, își confecționează un personaj, un trup, un veșmânt, un chip, o mască și coboară, trecând pe marginea ferestrei (echivalentă cu Poarta Pământului) în camera Cătălinei, receptorul lui îndărătnic și pasiv.

Nunta poetului cu limba se petrece în interiorul tradiției hermetice. Nașii sunt Soarele și Luna, marile simboluri hermetice pentru principiile Solve și Coagula. Preoții - vârfurile, culmile muntoase, sunt marii înaintași din tradiția universală (cuvântul preot vine din latinescul *presbyter*, care înseamnă om mai în vârstă, înaintaș). Nuntași sunt copacii, siluetele poezilor din codrul tradiției naționale. Lăutarii - păsări, păsărele - sunt ceilalți poeți, mai mari și mai mici, fiecare cu cântecul lui, fie ei discipoli, succesori, transmițători, rapsozi, mici poeți...

În loc de flăcări, pe făcliile de nuntă ard stele. Făcliile întăresc simbolistica principiilor Solve și Coagula, a direcțiilor ascendentă și descendentă. Este vorba despre două stele, deci, steaua căzătoare a creației și a operei și steaua urcătoare a receptării, autocunoașterii și Operei. Aceleași două stele vor fi cele două ipostaze ale Luceafărului: Luceafărul de dimineață, cel care precede zorile cunoașterii și Adevărului - și Luceafărul de seară, cel care marchează crepusculul creației și care mai este denumit „Steaua Ciobanului”.

Despre drumul înapoi, care duce de la pământ la cer, va fi vorba în cel de al treilea testament.

Testamentul pentru măicuța bătrână: nunta cu mireasa albă

Cine este măicuța bătrână?

Măicuța se prezintă ca o ființă dublă. Pe de o parte este o femeie de la țară, care poartă brâu. Pe de altă parte (ca orice mamă, la urma urmelor) - este o ipostază a Mumei, a zeiței-Materie: Terra Mater, Geea, Natura, zeita cea mai bătrână, din care toate au purces - haosul, apa primordială, marea care va deveni în creștinism Fecioara Maria. Ea există de dinainte de timp și de dinainte de lume. În sânul ei începe să se formeze o rețea de linii de forță ce vor alcătui canavaua pe care se va broda manifestarea: urzeala și băteala lumii, liniile verticale ale corespondențelor între sus și jos și cele orizontale, care vor marca treptele lumii sau sferele de existență. De aici atributul zeiței

de „Cea-cu-brâu”: brâuul ei este cingătoarea Venerei și Brâuul Maicii Domnului. În manifestare, acest brâu va deveni un pod, un râu, un drum pe mare, un codru prin care se trece din lumea întunecată de jos în lumea senină de sus.

Să mai notăm că Maia (în mitologia greacă una dintre pleiade, nimfă din Arcadia asimilată de romani cu Terra) este mama lui Hermes. Numele ei este înrudit cu $\mu\alpha\iota\alpha$ (maia), termen de adresare respectuoasă față de o femeie bătrână, de la $\mu\acute{\eta}\tau\eta\rho$ (mētēr - „mamă”): *măicuță*, cum se spune la noi la țară. Măicuța ciobanului Mioritic are o ipostază telurică, dar și una celestă - ca în basmele noastre, în care sub un chip de femeie bătrână se ascunde Sfânta Vineri și dincolo de ea, zeița Venera din vechime. Firele care alcătuiesc brâuul ei sunt și traseele fiului ei Hermes între cer și pământ.

Portretul ciobanului: omul alb și omul negru

Măicuța îi face un portret fiului: literal este un tânăr frumos, svelt, cu fața albă, ochii negri, părul negru și mustața blondă. Fiecare trăsătură e ilustrată printr-o metaforă:

Mândru ciobănel,
Tras printr-un inel
Fețișoara lui,
Spuma laptelui;
Mustăcioara lui,
Spicul grâului;
Perișorul lui,
Peana corbului;
Ochișorii lui,
Mura câmpului.

O astfel de combinație în mod obișnuit nu există în realitate: faptul că ciobanul are părul negru și mustața blondă e un prim semn că portretul e simbolic. În încercarea de a-l descifra să privim prin ochii lui Eminescu, care va dezvolta aceste trăsături la eroii lui. Pentru el, părul negru și ochii negri sunt marca gânditorului, a celui care pornește din straturile exterioare/inferioare ale obiectului material (întunecat, opac) și desface „negrul giulgi” al materiei pentru a elibera ideea luminoasă înfășurată în el.

Corbul, mâncătorul de cadavre, pe care îl vedem în unele reprezentări alchimice ciugulind ochii și creierii dintr-un un craniu, este emblema etapei *nigredo*, când cadavrul intră în descompunere. În ordine poetică, acest personaj este receptorul care începe să descompună și să asimileze obiectul/ opera poetică a înaintașului pentru a elibera din el ideea, structura, corpul de lumină, Adevărul, Opera. Ochii negri sunt capacitățile de cunoaștere; părul negru - gândurile; pana corbului - zborul gândirii. Călin este un „zburător cu negre plete”, Arald este un „zeu cu ochii negri”, Luceafărul în a doua sa apariție are părul negru care îi cade în vițe pe umeri. Gânditorul are pentru Eminescu o înfățișare demonică.

Pe de altă parte, fața (expresia) și mustața (așezată deasupra gurii) - sunt ambele legate de exprimare, de expresie, de capacitățile creatoare. Omul spiritual, creatorul, are părul blond, la fel cu Luceafărul în prima sa apariție, angelică.

La o privire mai atentă, observăm că metaforele care exprimă două dintre trăsături se reduc la un model de tip „ciorchine” (*spuma* și *mura*, care sunt conglomerate de sfere) - în timp ce celelalte două (*pana* și *spicul*) se reduc la o schemă de tip „brăduț” sau „creangă”. Două trăsături sunt albe (*spuma* și *spicul*) și două sunt negre (*pana* și *mura*): portretul nu este în nici un fel o înșiruire întâmplătoare de trăsături fizice.

Am arătat mai înainte că ciorchinele, conglomeratul, simbolizează fructul, rodul, „coagularea” operei, în termeni alchimici. Creanga, pe de altă parte, ca și copacul - este un simbol al ramificării, al manifestării, al creației - și un substitut al creatorului.

Trăsăturile acestui portret arată deci către un om negru și un om alb - și către o opera neagră și una albă. Fiul măicuței, al Maiei, Hermes, este și una și alta - e un Harap-Alb, un poet hermetic, care îndeplinește amândouă rolurile. Pe drumul descendent este omul alb (poetul, ființa spirituală, deținătorul Adevărului) care se cunună, la capătul ciclului creator, cu mireasa neagră (opera, forma materială). Pe drumul ascendent este receptorul în ascensiune, omul negru, care se cunună, prin cunoaște-

re, cu mireasa albă, Opera. Drumul acesta coincide cu drumul de întors al poetului care se autocunoaște și care devine Poet - omul alb care a devenit negru prin cădere, mortul înmormântat în operă, care învie, se înalță și se cunună cu aceeași mireasă albă (Opera). Pe acest drum, în ipostază de Hermes psihopomp, poetul îi este călăuză receptorului pe drumul cunoașterii, prin tenebrele lumii de dincolo, spre lumină - așa cum Luceafărul își conduce receptorii cu gândurile lor: „...pe mări/ Răsare și stră-luce,/ Pe mișcătoarele cărări/ Corăbii negre duce”. Pe drumul ascendent, receptorul și poetul, drumețul și călăuza, sunt una.

Cu gândul la acest drum de întoarcere spre eternitate, cândva, în romanul său *Craii de Curtea Veche*, hermetistul Mateiu Caragiale îl va face pe Pirgu, Mercur, spiritul lumii de jos în cea mai josnică ipostază

(dar „îndreptat”, întors din drumul lui, mergând dandaratele), călăuza celor trei crai pe drumul morții și al veșniciei: „Și plecam tustrei pe un pod aruncat spre soare-apune, peste bolți din ce în ce mai uriașe în gol. Înaintea noastră, în port bălțat de măscărici, scălămbăindu-se și schimonosindu-se, țopăia de-a-ndaratele, fluturând o năframă neagră, Pirgu. Și ne topeam în purpura asfințitului...”

Prin Operă poetul se ridică la statutul de Poet - și credem că la aceasta se referă atributul „tras printr-un inel”. Expresia românească „tras ca prin inel” înseamnă zvelt, care se înalță grațios. Aici credem că e vorba de inelul - sau coroana - Operei, deseori simbolizată în reprezentările hermetice de litera O și de chipul rotund al lunii. Prin Operă poetul își dobândește existența ca Poet, Hyperion, Soare, pe cerul poeziei.

Unde se termină *Miorița* ?

Măicuța bătrână,
Cu brâul de lână,
Din ochi lăcrimând,
Pe câmp alergând,
Pe toți întrebând
Și la toți zicând
„Cine-a cunoscut
Cine mi-a văzut
Mândru ciobănel,
Tras printr-un inel?

Unde își caută măicuța bătrână fiul? Pe câmp, ne spune balada. Pe care câmp? - ne întrebăm. Sunt două câmpii în geografia *Mioriței*, una în cer și una pe pământ. Nu poate să-l caute pe câmpia întunecată de jos, în lumea materială, pe câmpul de mohor printre oamenii obișnuiți - nici chiar în negrul zăvoi, pentru că acolo ciobanul nu mai e un tânăr ciobănel - e matur, bogat, cu operă, baci, șef de stână.

Îl caută deci sus, pe câmpul ceresc, pe lunca luminată și pe plai. Măicuța bătrână, care locuiește în centrul lumii, caută un fiu care s-a dus ucenic la stână și nu s-a mai întors acasă. Noi știm că a urcat muntele cu o turmă de miei, pentru că de acolo l-am văzut coborând la începutul baladei. Zeița, la rândul ei, își caută fiul - Limba Română îl

caută pe poetul născut din pântecul ei printre Poeții de pe culmi și întreabă dacă printre aceștia este cunoscut și recunoscut: acolo unde tradiția națională urcă în universal, printre brazi și pâltonași, între ulmii de pe creste ai lui Toma Alimoș, „urieșii culmilor”, printre stele, „luceferii prieteni” ai lui Eminescu, „vecinii” lui în eternitate, cum zice el către un receptor indiferent: „mă cunoșteau vecinii toți/ tu nu m-ai cunoscut”.

Momentul acestei căutări nu este însă același pentru cele două ipostaze ale mamei poetului. În lunca luminată și pe plai Măicuța își caută fiul înainte de începutul propriu-zis al baladei, înainte de începutul ciclului creator, când acesta abia plecase de acasă, urcase muntele și nu devenise încă poet. Pe câmpia din cer Zeița își caută fiul la sfârșitul baladei, după sfârșitul ciclului creator, când urmează încununarea și consacarea, când poetul e înviat, înălțat, din nou tânăr și bun de mire: în acest fel, finalul baladei se suprapune peste partea de dinainte de început, iar firul epic se brodează pe un traseu în buclă, sau în spirală.

L-a văzut cineva pe copilul pierdut, știe cineva ce s-a întâmplat cu el? E cunoscut poetul, recunoscut, receptat, a devenit Poet, s-a realizat? Răspunsul lui Moldovan este și pentru măicuța și pentru Zeița: a avut noroc, s-a cununat cu o fată de crai pe-o gură de rai - și da, această fată este însăși Opera. Măicuța va primi vestea cu credință și se va bucura. Ea nu trebuie să știe că fiul ei s-a făcut poet și are soarta poezilor, care nu se mai întorc acasă pentru că nu au viață personală și pentru care realizarea de sine se clădește pe sacrificiul propriei existențe. Nu trebuie să știe că o astfel de cununie strălucită este întotdeauna o cununie post-mortem, după încheierea operei, în cer, în lumea spirituală. Nu trebuie să afle despre prima nuntă, nunta necesară cu mireasa neagră:

Iar la cea măicuță
Să nu spui, draguță,
Că la nunta mea
A căzut o stea.

Zeita, pe de altă parte, nu e interesată de sacrificiul de sine al poetului. Acesta este

numai un preț firesc pentru dobândirea vieții adevărate, a vieții eterne. Din sacrificiul de sine, poetul bătrân iese înălțat, regenerat, întinerit, „transmutat”, în termeni alchimici, mire spiritual cununat cu mireasa lui de lumină.

Nunta cu mireasa albă va avea loc tot în sânul tradiției hermetice și va avea aceeași participanți ca nunta cu mireasa neagră. Soarele și Luna vor lipsi însă ca nași pentru că, întruchipând de această dată Poetul și Opera, ei vor fi înșiși mirii. La nunta cu mireasa neagră căzuse o stea. La nunta cu mireasa albă va urca pe cer o stea. Despre aceasta, balada nu ne vorbește, dar ne vorbește Eminescu:

*Icoana stelei ce-a murit.
Încet pe cer se suie;
Era pe când nu s-a zărit,
Azi o vedem, și nu e.*

Steaua este poetul viu, în acțiune, Luceafărul care „tremură”, licărește pe cer, „se-aprinde”, se stinge, urcă și coboară, în ipostazele lui de Eosphoros și Phosphoros, Luceafărul de dimineață și Luceafărul de seară - poetul care își indeplinește neobosit misiunea lui artistică și spirituală, Hermes mesager și psihopomp, zeul cu caduceul și mielul. Icoana stelei este chipul lui din eternitate, cel de Poet cu Operă, oprit din lucrare, soare/ stea rece, Hyperion, mirele Lunii, care la sfârșitul poemului *Luceafărul* răsare și ea pe cer, „liniștit/ Și tremurând din apă.” Câtă vreme poetul este viu și opera e în facere, nu se poate distinge coerența, geometria, unitatea care constituie Opera - și nici statura adevărată a Poetului. Aceasta devine clară numai de la distanță, după ce opera s-a încheiat, procesul creator a încetat și poetul, mort, a renăscut prin operele urmașilor lui și s-a înălțat la cer. Intre un moment și altul pot să treacă, metaforic, mii de ani - dar în ce îl privește pe Moldovan, el are în Miorița un discipol demn de el, așa ca nunta lui cu mireasa de lumină nu va întârzia să se întâmple. Și alți urmași nu vor întârzia să se ivească: la scurtă vreme după publicare, copilul Eminescu va citi balada *Miorița* în *Lepturariul* lui Aron Pumnul și această întâlnire îi va marca destinul.

Bianca BURȚA-CERNAT

L'aventure politique de Panaït Istrati

Résumé

Lucrarea de față își propune să aducă în atenție un Panaït Istrati în a cărui operă aventura are multiple și profunde valențe. Dincolo de pitorescul exotic, aventura istratiană presupune, de exemplu, aderența la social și la politic. Trecând în revistă diferitele episoade ale „aventurii politice” istratiene – de la implicarea (înainte de Primul Război Mondial) în mișcarea sindicală și de la publicistica sa socialistă de tinerețe până la decepția de după întoarcerea din URSS –, vom încerca să schițăm câteva linii dintre cele ce compun profilul complex al unui dilematic, pentru care a opta definitiv pentru un drum sau altul echivalează cu un blocaj existențial mortifiant. În cazul lui Istrati, „aventura” (implicit aceea politică) nu este o formă de labilitate, de inconstanță, o expresie a superficialității spiritului, ci un mod de a asuma complexitatea și nuanța, un refuz al oricărei simplificări dogmatice.

Cuvinte-cheie: aventura socialistă, refuzul dogmatismului, literatura și politicul, autenticitate, ficțiune și non-ficțiune.

Notre travail propose l'image d'un Panaït Istrati dans l'oeuvre duquel l'aventure a des significations multiples et profondes. Au delà du pittoresque exotique, l'aventure istratienne suppose, par exemple, l'adhérence à la dimension sociale et politique (de l'existence et, en même temps, de la littérature). À force de passer en revue les différents épisodes de «l'aventure politique» d'Istrati – à partir de son adhésion au mouvement ouvrier (avant la Première Guerre Mondiale) et de ses articles pro-socialistes écrits dans la jeunesse jusqu'à la déception d'après le retour du voyage en URSS –, on va ébaucher quelques lignes du profil complexe de cet homme dilématique, du point de vue duquel opter définitivement équivaut à un blocage existentiel mortifiant. Pour Istrati, «l'aventure» (y compris l'aventure politique) n'est pas une forme de labilité, d'inconstance; ce n'est pas l'expression de la superficialité de l'esprit, mais une manière d'assumer la complexité et la nuance – ce qui conduit à un refus sans appel de toute simplification dogmatique.

Mots-clés: L'aventure socialiste, le refus du dogmatisme, la littérature et l'engagement politique, l'authenticité, fiction et non-fiction.

On associe d'habitude la biographie et la littérature de Panaït Istrati à l'idée d'aventure – à laquelle s'ajoute, d'une manière plus ou moins explicite, la suggestion de l'exotisme et du sensationnalisme. C'est l'un des nombreux clichés de la réception critique auxquels l'auteur a dû faire face dès le

début. Mais dans l'œuvre de Panaït Istrati l'aventure a des significations multiples et profondes. Au delà du pittoresque exotique, l'aventure istratienne suppose, par exemple, l'adhérence à la dimension sociale et politique (de l'existence et, en même temps, de la littérature). N'oublions pas qu'avant

d'écrire ses premiers récits en prose, qui lui ont valu le succès littéraire des années '20 et le prestige de «Gorki balkanique», c'est-à-dire avant de devenir l'auteur de *Kyra Kyralina* ou d'*Oncle Anghel*, Istrati se fait remarquer comme journaliste, dans l'intervalle 1906-1916, lorsqu'il est assez active dans la presse roumaine d'orientation socialiste et notamment dans *România muncitoare*. A cette époque-là, il publie environ cent articles, couvrant des registres assez variés: notes de presse, reportages, commentaires à partir de différents faits divers de la vie sociale ou politique, portraits dédiés à quelques amis du mouvement socialiste, pamphlets, articles polémiques etc. Et il est à noter que, parmi tous ces textes-là, il y a beaucoup qui voisinent de près avec la littérature.

On n'a pas assez insisté sur la liaison possible entre ces articles de jeunesse (qui, au moins en partie, pourraient être lus comme échantillons en prose) et la littérature fic-

tionnelle – ou bien autofictionnelle – que l'auteur écrira plus tard. Dans le cas d'Istrati, l'aventure de l'écrivain commence par l'aventure du journaliste; et, en dépit de ses apparentes rêves d'évasion, sa prose puise en effet dans le tourment du présent sociale et politique. En ce sens, je pense qu'il serait édifiant un exercice de (re)lecture qui se proposerait de décoder les enjeux politiques, polémiques, subversifs de l'aventure littéraire istratienne. En imaginant toute une série d'aventures qu'il place soit dans un passé légendaire, soit dans des lieux exotiques (au bord de la Méditerranée, en Egypte, en Syrie et ainsi de suite), l'écrivain a caché dans le filigrane de ses récits un code que j'oserais de qualifier comme politique. Un tel code s'avère plus évident dans des romans tels que *Les Chardons du Baragan*, *La Maison Thüringer* ou *Le Bureau du placement*, tandis que dans autres livres de l'auteur il est plus subtile. De ce point de vue, les narrations aux haïdouks appartiennent à une catégorie intermédiaire, ou le sous-texte politique, dissimulé par une stratégie de la parabole, trahit une hésitation entre l'explicite (la thèse) et l'implicite (la suggestion).

Par exemple, dans le roman *Domnitza de Snagov*, narration où l'histoire et la légende s'entremêlent, le déroulement de l'action se voit compliqué par une intrigue politique. Les haïdouks ne sont plus des héros fabuleux, ils sont devenus des haïdouks modernes, une sorte d'agents secrets qui, en s'infiltrant partout, se sont engagés dans une action de recrutement d'adeptes, suivant le modèle des organisations secrètes de l'époque de 1848. Ces personnages d'Istrati vivent dans des conditions très semblables à un phalanstère, bâti selon les règles de l'idéale «société harmonique» imaginée par un utopiste comme Ch. Fourier – modèle que l'on a expérimenté d'ailleurs aussi dans l'espace roumain, aux années '30 du XIXème siècle (il s'agit du phalanstère de Scăieni). En fait, beaucoup d'idées avancées par les personnages de *Domnitza de Snagov* montrent l'influence de Fourier – la dénonciation de la morale traditionnelle et l'affirmation de la nécessité d'une contra-morale,

de même que la plaidoirie en faveur de l'émancipation de la femme, la description des rapports d'innéquité propres à une société de la «voracité générale» où bien l'utopie d'une «société festive». Il ne serait pas sans intérêt une analyse de l'utopie istratienne inscrite dans les livre de fiction de l'auteur et, également, dans les différents prises de position du journaliste, y compris une analyse du recul d'Istrati, dans certaines circonstances, devant la malignité de l'utopie devenue réalité historique.

«L'aventure politique» d'Istrati se déroule à travers différents épisodes – à partir de son adhésion au mouvement ouvrier (avant la Première Guerre Mondiale) et de ses articles pro-socialistes écrits dans la jeunesse jusqu'à la déception d'après le retour du voyage en URSS. Ce sont des faits qui composent la biographie intellectuelle et le profil complexe d'un homme et d'un écrivain du point de vue duquel opter définitivement équivaut à un blocage existentiel mortifiant. Pour Istrati, «l'aventure» (y compris l'aventure politique) n'est pas une forme de labilité, d'inconstance; ce n'est pas l'expression de la superficialité de l'esprit, mais une manière d'assumer la complexité et la nuance – ce qui conduit à un refus sans appel de toute simplification dogmatique. Il ne veut adhérer à rien (et on lui a fait souvent ce reproche), puisque toute adhésion définitive risque de mener à la pétrification de l'esprit et de la sensibilité, autrement dit, au fanatisme. Vues les circonstances de sa biographie – son statut d'orphelin pauvre, son enfance et sa jeunesse vécues parmi les marginaux de la société roumaine de l'époque, de même que, un peu plus tard, l'hostilité qui a accompagné ses débuts comme journaliste et comme écrivain dans la Roumanie bourgeoise et fermement anti-gauchiste –, il est probable que Panaït Istrati n'aurait pu choisir que la voie du combat socialiste. Mais il faut ajouter que le socialisme d'Istrati n'a rien à faire avec la doctrine socialiste; c'est plutôt une forme d'humanisme, d'idéalisme. D'ailleurs, ni le socialisme d'un écrivain comme Nikos Kazantzakis, amis d'Istrati, ne semble être autre chose qu'un humanisme, bien que l'option de

l'écrivain grec soit plus articulée du point de vue de la doctrine. En tout cas, tous les deux montrent la même confiance dans les valeurs humanistes du socialisme et la même «mystique» de l'engagement, doublée et – on doit le souligner – minée par une doute presque obsessionnelle, propre à un croyant non-dogmatique. Très critique à l'adresse des règles et du fonctionnement du monde bourgeois, Istrati s'engage également dans une polémique avec ses camarades de combat socialistes, lesquels il avertit souvent, par exemple, que l'humanité n'est pas tout simplement partagée entre les riches et les pauvres, mais aussi entre les gens qui, du point de vue de l'esprit, sont libres et ceux qui restent, en toute situation, des esclaves – «L'esclave pauvre reste esclave même s'il devient riche, car je ne réduit point le terrible problème de la vie à une assiette d'haricots; tandis que l'homme libre reste libre même dans la prison», écrit Istrati dans un texte-credo de 1924.

Comment est-ce qu'on a considéré – surtout dans l'espace occidentale – cette mobilité de l'esprit de Panaït Istrati après la parution de la *Confession pour vaincus* (1929)? On le sait bien, comme un acte de trahison. Après ce moment de tournure, les anciens amis littéraires d'Istrati, qui l'avaient fortement soutenu quelques années auparavant, et même le plus important de ses protecteurs, Romain Rolland, n'épargneront aucun reproche à celui qui a eu l'audace d'exprimer ses doutes à l'égard de l'utopie soviétique. Dans une lettre de 1933 adressée à A.G. Viatkin, Romain Rolland écrit: «Istrati n'est rien de plus qu'un écrivain de grand talent, qui a un coeur ardent et déréglé, aucune valeur de jugement, objectivité nulle, un tempérament toujours emporté par ses amours, ses haines, ses caprices, il est la prou des gens qu'il rencontre et des événements. Je l'ai connu, après qu'il avait tâché de se suicider par désespoir, j'ai été frappé de son génie artistique qui s'ignorait, je l'ai encouragé à écrire et je l'ai fait connaître. Il m'a témoigné une affection débordante; et puis après, il s'est irrité contre moi, parce que je condamnais sévèrement ce qu'il a écrit contre l'URSS».

La dernière lettre (datée le 28 mars 1935) que l'auteur de *Jean-Cristophe* adresse à son ami renié commence par cette phrase: «Non, il n'est pas question que nous nous voyions maintenant, Istrati». Pour que le paragraphe ultime close – en guise de pierre tombale – l'histoire d'une amitié littéraire: «Malheureux que vous êtes, quelle folie vous tient donc englué dans la politique, où vous ne comprenez rien, où vous n'avais jamais rien compris! (...) Une fois pour toutes, retirez-vous de l'action! Vous n'y faites que du mal, aux autres et à vous. Ecrivez vos récits! Si'il est un salut pour vous, il ne peut être que dans l'art». Deux semaines plus tard, le 16 avril 1935, enterré dans un cimetier bucarestois, Istrati «se retire» définitivement «de l'action».

Mais au delà du «cas Istrati», est-qu'il est vraiment possible qu'un écrivain, surtout un écrivain de l'Est, s'affirme en Occident en dehors de toute implication et de tout contexte politique? En quelle mesure le climat politique peut influencer (peut favoriser ou non) le destin littéraire d'un écrivain qui vient d'une culture marginale? L'aventure littéraire d'un tel écrivain est-elle séparable de l'aventure politique?

Je veut m'arrêter, avant de finir ce court exposé, sur quelques possibles implications politiques et géopolitiques de la relation (littéraire et amicale) établie entre Panaït Istrati et son protecteur français (qu'il considère, au moins jusqu'à un certain moment, comme un maître/*magister*) Romain Rolland. L'un des lieux communs de l'exégèse de l'œuvre d'Istrati est l'obsession de la figure symbolique du Père, surtout du Père absent et cherché comme repère existentiel tout à fait nécessaire. En particulier, la relation entre Rolland et Istrati a été examinée comme relation entre le Père et le fils. Dans une préface qui accompagne le volume de correspondance Istrati-Roland – préface intitulée *Passion et politique* – Roger Dadoun met en question ce type d'interprétation psychanalytique:

«Cependant, fixer Rolland dans une attitude paternelle et Istrati dans une posture filiale, quelque intérêt réel que puisse offrir ce type traditionnel de rapport, risquerait

de laisser échapper la dimension la plus forte de la relation Istrati-Roland, qu'on pourrait qualifier de *dimension énergétique* ou *passionnelle*. (...) Il conviendrait, croyons-nous, d'y relever une dimension fraternelle déterminante: à la fois, pourrait-on dire, une dimension gémellaire (union et complicité des jumeaux) et une dimension autrement meurtrière, celle des frères ennemis. Et la fraternité que nous cherchons ici à introduire est celle de la passion».

Dadoun incline à voir en Rolland une structure également «passionnelle» comme celle de son correspondant roumain, sauf que, dans le cas de l'auteur de *Jean-Cristophe*, cette passionnalité, mieux contrôlée, se cache derrière le masque fallacieux de la rationalité. De ce point de vue, la relation des deux écrivains est perçue comme symétrique, alternant le sentiment de la «gémellarité» et celui de la concurrence. Mais les ressemblances psychologiques ou spirituelles n'impliquent pas des statuts sociaux ou des positions symétriques à l'intérieur de la relation «de pouvoir» qui préside, d'une manière insidieuse, sur tout échange intersubjectif. On dirait que Roger Dadoun ignore les différences – assez nombreuses – qui séparent les deux écrivains. La subtile démonstration polémique de Dadoun propose comme alternative au modèle de la relation entre le père et le fils (relation de subordination et de domination) – en fonction de laquelle on a interprété l'interaction entre Rolland et Istrati –, un modèle de la communication «fraternelle», qui impliquerait un équilibre des forces, harmonisation et réciprocité, conformément à une eschatologie de nuance chrétienne qui prévoit l'instauration du monde idéal de la fraternité sans clivage. Il est vrai qu'Istrati lui-même dépeint souvent un tel monde sans classes ou castes, à l'intérieur duquel l'antinomie entre les forts et les faibles soit annulée; mais il n'en parle pas comme d'un monde possible, mais comme d'un monde désirable, comme d'un idéal qui ne doit pas être tout à fait mis dans la réalité, mais – tout simplement – faire un peu plus supportable le Mal et, par conséquent, faire survivre une humanité naturellement impar-

faite. «*La dimension énergétique ou passionnelle*» du discours d'Istrati dans la correspondance entretenue avec Romain Rolland renvoie vers un scénario plus compliqué que celui d'une communion fraternelle (et même «gémellaire») brouillée par des épisodes qui actualisent une adversité latente.

Roger Dadoun ignore l'assymétrie dans la relation entre Rolland et Istrati; et, ainsi, il refuse, d'une manière implicite, à formuler les données du problème en termes des rapports de pouvoir, même si le titre de son analyse, *Passion et politique*, fait semblant de ne pas exclure une telle dimension. L'exégète évoque les disensions politiques intervenues entre les deux écrivains après la parution de la *Confession pour vaincus*, où Istrati avoue la nécessité de se réorienter «vers une autre flamme». Mais Istrati et Rolland ne sont pas séparés – comme on pourrait le croire – seulement par un accident biographique, par une option politique individuelle ou par une telle conjoncture historique; non, ce qui les sépare est, en fait,

l'Histoire même – l'histoire personnelle et également l'histoire collective. Car les expériences d'un homme qui vient de l'Est sont, sans doute, très différents par rapport à celles d'un citoyen occidental. Mais les différences ne seraient pas tellement dramatiques si elles n'impliquaient, en plus, une valorisation discriminatoire: du point de vue symbolique, l'Est représente la Marge dédaignée, tandis que l'Occident est le Centre – en reconnaissant son infériorité, le premier fait tous les efforts possibles pour que son existence soit reconnue, confirmée, légitimée par l'Occident. La relation entre l'Est et l'Ouest ne peut être qu'assymétrique, même si parfois la Marge se révolte, en demandant la reconnaissance de son existence et de son identité, et même dans la situation heureuse d'un dialogue accepté. En dépit de toute valeur, en dépit de toute force de persuasion, le succès (ou bien l'aventure) d'un écrivain de l'Est ne dépend pas de ce qu'il réussit à faire, mais de la générosité de celui, plus fort, qui se trouve

dans la situation d'accepter ou de repousser. Car c'est le Centre qui impose les règles. La relation entre Panaït Istrati et Romain Rolland s'inscrit, d'une manière exemplaire, dans une narration qui a comme sujet l'aventure de l'Est survivant en marge de l'histoire et s'efforçant dramatiquement à se synchroniser avec l'Ouest et à devenir visible pour un Centre qui décide les règles de jeu. D'une part, du point de vue du marginal, il s'agit, dirait-on, d'un rapport d'*amour-haine*, capable de mettre en fonction (dans les termes d'un Rolland Barthes) un mécanisme du «désir» constamment frustré et, par conséquent, constamment réactivé. D'autre part, du point de vue de celui qui s'identifie au Centre, la relation entretenue avec l'Est, avec la Marge est une relation condescendante, d'exigeante compassion, prescriptive et, à la rigueur, punitive; cela suppose la pratique constante de l'exercice du soupçon et la distance prophylactique par rapport à l'Autre. Dans la narration du rencontre

d'Istrati et de Romain Rolland, il ne s'agit point de «fraternité» ou de «géméllarité», mais – en termes métaphoriques – il s'agit d'un amour-passion qui se heurte de la générosité condescendante – et, d'ailleurs, rigoureusement conditionné – de l'objet du désir. Il advient cependant quelque chose qui modifie, dans une certaine mesure, ce scénario, puisqu'à un moment donné, après son retour de l'URSS, Istrati cesse d'être représentatif pour la condition soumise et adaptable de l'écrivain de l'Est par rapport aux attentes occidentales: payant son geste par le déchirement intérieur, il refuse de se légitimer par (auto)colonisation et, au risque de l'exclusion, il décide de rester lui-même.

(Ce texte a été présenté dans le cadre des ouvrages de la Conférence annuelle de l'Association de Littérature Générale et Comparée de Roumanie, Bucarest, le 15 juillet 2016)

Ana CRĂCIUNESCU

**Tourism advertising – a
converging *place* of
contemporary cultural
and economic identities**

Abstract

In this paper we are trying to demonstrate by empirical qualitative research methods that tourism advertising reveals to the consumer as a consumption place as well as a place of cultural identity and assertion. As the consumerist society commoditized culture on a daily basis, we believe that semiotics can transform these hyper-real places of consumption – tourism commercials – into places of contemplation. Therefore, we have coined the syntagm prospective reading of the product, which recognizes tourism advertising as a discourse to be decoded through reading in order to achieve an economic act. At the same time, the paradoxes of tourism and the historical background of nowadays lifestyles and mentalities, lead us to the idea that tourism advertising as a place exhibiting identities, represents the chance of preserving local culture and traditions. Last but not least, our aim is also to demonstrate that tourism advertising represents a converging point of both cultural and economic issues and identities that can no longer be analyzed separately.

Cuvinte-cheie: publicitate turism , discurs , cultură , identitate , consum.

In this paper we are trying to demonstrate by empirical qualitative research methods that tourism advertising reveals to the consumer as a consumption place as well as a place of cultural identity and assertion. As the consumerist society commoditized culture on a daily basis, we believe that semiotics can transform these hyper-real places of consumption – tourism commercials – into places of contemplation. Therefore, we have coined the syntagm prospective reading of the product, which recognizes tourism advertising as a discourse to be decoded through reading in order to achieve an economic act. At the same time, the paradoxes of tourism and the historical background of nowadays lifestyles and mentalities, lead us to the idea that tourism advertising as a place exhibiting identities, represents the chance of preserving local culture and traditions. Last but not least, our aim is also to demonstrate that tourism advertising represents a converging point of both cultural and economic issues and identities that can no longer be analyzed separately.

Keywords: tourism advertising, discourse, culture, identity, consumption.

I. Introduction

In this paper we envisage to draw a general perspective on the challenges that the very *place* of a commercial occupies in a scientific realm at a global scale. On one hand, this aspect is due to the complexity of its means of construction and on the other, to

the socio-economical and cultural background that accompanies the very existence and production of advertising within capitalist society.

In the case of tourism advertising, we find that beyond its natural structure and primordial purpose in the economic circuit

as well as in the communication network, the commercial as a research object represents the *place* that carries out a cultural mission. In our opinion, either if the commercial is constructed by cultural means and it carries out a cultural mission at the same time, it constitutes a travelling object that facilitates and translates cultural facts (traditions, local customs), taboos and significations. Thus, the cultural markers that characterize and constitute the economic purposes in the case of tourism advertising showcase this type of commercial as a discourse of converging patterns and theoretical paradigms. In the following pages, we are trying to demonstrate that the discourse of tourism advertising represents a common field of cultural issues that reflect the economic and historical shifts in the consumerist society of the past decades.

II. Erasing boundaries of consumption. Tourism advertising as a means of expressing contemporary cultural issues

We may say that tourism as a 'modern-primitive' gesture of *place* consumption, erases the boundaries of otherness, reuniting communities from the inside but also from the outside of the nation-states. In Dann's opinion, 'tourism, in the act of promotion, as well as in the accounts of its practitioners and clients, has a discourse of its own' (Dann, 1996: 2). As the discourse is highly imbedded in language and politics, that is in the cultural as well as in the economic, it means that tourism advertising is the *place* where power relations also emerge. At the same time, tourism advertising can be regarded as an international arena of creating *identity* and reinforcing the concept of community. Yet, in our opinion, in the post-Fordist society, the very commercial is a *place* of *identity* consumption, as it translates different cultural patterns from one receiver to another, either in terms of brand or in terms of cultural particularities of a certain community.

As *the media is the medium* (M. McLuhan), in this case, tourism advertising is at the same time a medium, a place and, above all, a sign. These concepts lead to three possible research approaches: from *media* perspective, from *cultural studies* perspective and from *semiotic* perspective. In the light of the first perspective, tourism advertising sets clearly its position and role within the communication process (R. Jakobson) and the media machine («la machine médiatique», P. Charaudeau). In the second case, the issue can be included within a double perspective; one regards power relations and the colonial picture of nowadays political, ethnical, racial and genderized map. In this case, the community portrays itself as 'relational rather than a categorical concept, defined both by material social relations and by symbolic meanings. Communities are context dependent, contingent, and defined by power relations; their boundaries are created by mechanisms of inclusion and exclusion' (McDowell, 1999: 100). The other perspective may touch upon the research object of related disciplines, such as cultural geography and its intersections with cultural studies or media studies that might be taken into consideration in the aim of better defining the commercial in itself as a *place*. Finally, the semiotic perspective reinforces the idea that the commercial is not only a place of consumption, but also of signification. In this light, we assert that the *signifier / signified* dichotomy replaces the epistemologies of former colonized vs. colonizer relations.

In the following lines, we are trying to demonstrate that the very core of a commercial structure is tributary to semiotics, which strives again on the complexity of tourism advertising as an act of signification. In this respect, some scholars agree that 'tourism is not just a commodity to be consumed outside everyday social space, It is a social sign based on representation as a recital of touristic activity of the advertising discourse' (*apud* Dann, 1996: 22).

As Linda McDowell asserts, contemporary major shifts on the international arena occurred as social relations, perceptions on

time, space and labor started to change. This led not only to the spread of various disciplines and epistemologies, but also to a multilateral overview within research and the researched object:

„At the end of the twentieth century, the profound reorganization of space and time that is taking place, albeit unevenly, through the development of global communications and information technologies has, for some at least, priced social relations and gender divisions free from the hold of specific locales, recombining them across huge space-time distances in hitherto unforeseen ways. These changes, migrations and movements – of capital, people and ideas – have placed new questions about the specialization of everyday life at the centre of contemporary social theory in a wide range of disciplines” (McDowell, 1999: 168-9).

In fact, in the same author’s words, “the new paradigms begin with historical contact, with entanglement at intersecting

regional, national and transnational levels” (apud *Ibid*: 209).

It is already acknowledged that the advertising industry must correspond and update continuously to the new paradigms and historical shifts within society in order to adapt to the consumer’s demands. In its own turn, tourism represents a great industry that developed on the historical background of labor stages that succeeded the Industrial Revolution, impacting economy, as well as creating psychological, cultural and conceptual paradigms and mentalities at the level of leisure vs. labor dichotomy. Tourism challenges the paradigms of global communication and erases boundaries of consumption, at least at the level of perception, convictions and capital flow (including here flow of information, people, cultural and financial capital and so on). The very place of touristic activities – the *touristic destination* – shapes in the consumer’s minds as a projective place of freedom and liberty of

choice. This projective place encodes images, either linguistic or visual, that media translates through certain promotional strategies, as we are going to see later in this paper.

Tourism engenders a "communicating environment", revealing beyond its general discourse the narrative of a destination not only in terms of a projected *paradisiacal place* (intangible) or a *consumption place* (tangible), but also as an act of enunciation of a certain community, that is of a certain culture, registered by media eventually, as a visual identity:

"Tourism [...] is 'a communicating environment'. It is an industry that revolves around differences in power and truth (p. 334). Tourism is a constructed and constructing entity (p. 357), a commodity which speaks, a communicator and shaper of society's ideology (p. 359). Through tourism people escape to new story lands, realities are symbolized in words and visual images (p. 334), destinations assume a narrative style (p. 364), even monuments constitute a form of speech (p. 348)" (Dann, 1996: 25).

If "places ascribed with meaning involve a certain 'embodied knowledge' (Bourdieu), translated in a series of behaviors and attitudes molded within the locality and eventually reflected in style and language" (McDowell, 1999: 102), tourism advertising represents a *place* that is imbued in cultural significations. The Media becomes responsible for rendering these cultural significations through representative images "programmed" to linger in the consumer's minds until the arrival at the destination.

Image, at a larger extent, became not only a question of visual identity, performing in nowadays society as a cultural marker that once turned in an act of consumption has been transformed into a commodity. Image also became the primordial support for media in order to transmit the ideologies of postmodernity. In other words, the 'society of spectacle' (Debord 1994) showcased the significance of consumption and advertising as the main aspects of economic and urban development (McDowell, 1999: 159).

As tourism is highly recognized as an activity of westerners emerging from urban centers, the image of the destinations, especially exotic ones, is translated through a certain visual pattern that encourages self-consumption, on one hand, transforming the mere cultural aspects into commodities. On the other hand, the paradox of tourism may rise at this point, as tourism advertising may be the only chance of preserving minor cultures and languages, for instance. In this sense, tourism advertising creates what scholars coined as its own lexicon, or *the promotional language of tourism* (Dann, 1996), that is no longer tributary to post-war paradigms, yet serving an economic and a cultural purpose at the same time. As scholars such as Baudrillard "have pointed to the rise of hyper-reality, where images have become even more important than reality as places are marketed through the construction of image and fantasy" (McDowell, 1999: 159), we can still maintain the fact that commercials as hyper-real structures and places of consumption can become a post-modern expression of cultural preservation.

Preservation through promotion might be the new paradigm of tourism studies, in the context where we also regard tourism advertising as the result of the *sociolinguistic correlation of tourism as language of recreation* (Dann, 1996). The postmodern vision of tourism lead sociologist J. Urry, for instance, to conclude that "commoditized culture is consumed, not in a state of contemplation, but of distraction" (*Idem*: 18). At the same time, the author opines that hyper-real places of tourism consumption can put an end to tourism. *Placelessness* as the post-modern sensation may substitute *place* whilst "physical boundaries evaporate" (*Ibid.*). In this case, tourism advertising as virtual contemplation of certain destination might appear as an illusory form of tourism activities and destination consumption.

Yet, in our opinion, the promotional language of tourism represents a universal, impersonal and *sine qua non* language accomplishing the function of preservation and transmission of the cultural particularities of a certain community. From this point

of view, we assert that tourism advertising is the greatest history page ever registered by mechanical reproduction means at an international scale that generates within the deep structures of significations a counterposition to globalization, yet through globalizing means. As in Friedman's opinion, "globalization is not about the flow or movement of culture. Culture does not move. It is not a substance. Rather we must investigate the relation between global social processes and the practices of social reproduction, and identification/representation of the world, the processes by which meaning is attributed in specific social contexts distributed in the global arena" (*apud* McDowell, 1999: 205). Mass-media – the globalizing engine – appears in this case as the technical support of global social processes that focus on particular cases in order to render within the specific promotional language the cultural dialectics of various communities.

III. The role of semiotics in tourism advertising

Whether we analyze the importance of preexisting or (non)-implicit semiotic strategies in the case of audio and visual pre-trip media (Dann, 1996) or written and visual pre-trip media (*Ibid.*), it is clear that the function of *sign* impacts beyond the promotional language of tourism. Signification trespasses the basic structure of marketing strategies, creating a deeper layer of meaning that transforms the commercial into a discourse in itself.

Some authors argue that the language of tourism can shape tourism as high culture through persuasion means that are tributary to the accuracy of disciplines such as rhetoric:

„Tourism is not a basic need like food or shelter, but it is a want, an envy, a desire, something which can be converted into a must by the art of persuasion (Boyer and Viallon, 1994: 7). Moreover, since such persuasion depends on greater knowledge and experience in the addresser, the language of tourism may be regarded as a `rhetoric of

moral superiority` (MacCannell, 1989a: 9)“ (our emphasis Dann, 1996: 64).

Yet, semiotics acts like a marker that stands out as a signifying object carrying out a meaning. In McDowell's opinion, „a nation is a cultural artifact, constructed through maps, flags, buildings, monuments, common customs, sport and political rhetoric in order to include its citizens in a common project“ (McDowell, 1999: 195). In the case of tourism, the object is either the touristic destination or a sight to be gazed upon and becomes a cultural artifact once it has been rendered through semiotic means. Semiotics transforms these objects into mere signs that most frequently stand for another object. Hence, the power of symbol cannot be contested whether we agree or not that it comes in opposition or in cohesion with the sign.

In order to further demonstrate the role of semiotics within advertising as an economic process, we here mention French scholar Jean-Michel Floch, the author of a book in which marketing meets semiotics in an un-separated dialectics. Ch. Pinson, estimated in his Foreword that semiotics was about to become one of the greatest qualitative method of advertising creation and commercial design (Floch, 1999). Marketing seizes the market's opportunity, evaluating the consumers' behavior and trends, whilst semiotics adds emotional and cultural value through strategies that must showcase the unique selling proposals of the product, in the most appropriate language. It is by creating these landmarks into the consumers' minds that a campaign fails or succeeds. The couple marketing-semiotics works side by side in order to veil or unveil cultural signification of apparently well-packaged destinations. Moreover, the techniques employed at the visual and textual as well as verbal, non-verbal and para-verbal levels, appeal to different stimuli and enhance psychological factors. This aspect is very important as the touristic destination might be evaluated as a *tangible* product whilst the object that it stands for (such as freedom, vacation, relaxation, fun, discovery etc.) is certainly evaluated as *intangible*.

At the same time, tourism advertising as a virtual place situated in-between two realities (the reality of home and the reality of the destination) advocates the advantages of hyper-real cultural consumption. The inverted process of commodifying culture through media represents the recreation of the destination's cultural landmarks through the process of symbolization and semiotization. In this respect, we have integrated the passive activity of contemplating tourism commercials as a type of cultural consumption, under the name of the *prospective reading of the product* (Crăciunescu, 2015).

IV. Conclusions

In a postcolonial understanding, Linda McDowell asserts that "the ways in which nations are represented and imagined are fluid and are made and remade under different historical circumstances" (McDowell, 1999: 195). Yet, the empires of hyper-real mass-communication emerge on a post-modern background that changed perspectives on representational images, consumption and eventually selfness/otherness. The

consumerist society molded different lifestyles and mentalities; therefore, the financial market must adapt to the various communities, that is, to the various identities and cultures. At the same time, cultural capital, in Bourdieu's terms, cannot be achieved in the absence of these financial factors. Our scientific incursion is meant to reinforce on the relation between economic and cultural capital, that is, between marketing and semiotics within advertising. Hence, the example of tourism advertising that represents a mere hyper-real *place* enlightening the discourse of cultural identity preservation as it reveals cultural aspects of nations or communities. At the same time, another important step to the inverted process of commodifying is represented by the presence of the promotional touristic language as well as the presence of *sign* as part of a process of signification and symbolization. Actually, the *prospective reading of the product* showcase tourism advertising as a cultural product, designed to be contemplated and appreciated for the cultural information provided beyond the persuasive strategies.

Bibliografie

- Bourdieu, P. (1989) Social space and symbolic power, *Sociological Theory*, 7, 14.-25.
- Boyer, M.; Viallon, P. (1994) *La Communication Touristique*, Presses Universitaires de France, Paris.
- Charaudeau, P. (2005) *Les médias et l'information*, Éd. De Boeck Université, Bruxelles.
- Crăciunescu, Ana (2015) „O reinterpretare a icono-textului. Noi provocări ale publicității audio-video din turism”, in *From Manuscript to E-book*, (ed.) Grădinaru, Camelia et al, Editura Universității „Al. I. Cuza”, ISBN 978-606-714-211-2, Iași.
- Dann, G. (1996) *The language of tourism: a sociolinguistic perspective*, CAB International, UK.
- Floch, J-M. (2005) *Sémiotique, marketing et communication: sous le signes, les stratégies*, P.U.F.
- Jakobson, R. (1963) *Essais de linguistique générale*, Seuil, Paris.
- MacCannell, D.; MacCannell, J. (1982) *The Time of the Sign*, Indiana University Press, Bloomington.
- McDowell, Linda (1999) *Gender, Identity and Place. Understanding Feminist Geographies*, Polity Press, UK.
- McLuhan, M. (1994) *Understanding Media. The Extensions of Man*, MIT Press, USA.
- Péninou, G. (1972) *Intelligence de la publicité. Étude sémiotique*, Robert Laffont, Paris.
- Saussure, F. (1998) *Curs de lingvistică generală*, Polirom, Iași.
- Urry, J. (2011) *The Tourist Gaze*, Sage Publications Ltd. UK.
- Urry, J. (1995) *Consuming Places*, Routledge, London.